

సంపుటము 24
సంచిక 4

భూ ర వి

ఏప్రిల్ 1947
సర్వజిత్తు, పైత్రము

ఉగాది తలపోత

•

సిరులున్ సంపదలున్ సమస్తసుఖముల్ సిద్ధింప నాశాస్వయుల్
పరిపూర్ణస్థితి నంద శోభనతతుల్ ప్రాప్తింపఁగా సర్వజి
ద్వరవర్షంబున దైవసత్కృప ననంతంబైన సంతోషనం
భరితాత్మస్థితి మీకుఁ గలుగఁ మపూర్వం బీయుగాదిస్మృతిన్.

* రచయిత : బులుసు వెంకటేశ్వర్లుగారు.

‘స్వాగతము’

= శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి =

నామనోవేదిపై నాట్యమాడిన దేవి
నవ్యశోభల నెవరు అనుకరించగలేరు !

ఆ మహోదయవేళ నానంద మొలికించ
నింబతరుతల్పమున నే జూడ నాజూడ
ఎగిరి గంతును వైచి ఈక్షించినది నన్ను !

ఆ శిల్పసౌందర్య మవతరించగ నపుడు
సాహృదయలగ్నమై నాటె ప్రేమాంకురము,

ఏభావ ముబిడెనో ఎదలోన నాక్షణము ?

ఆ నేత్రకాంతిలో ఆ నీలవేణిలో
జననాంతరాగతము సాహృదము దాగెనా ?

ఎప్పు డాదర్శనము లేలగలవో నన్ను ?
భావస్థిరము హృదయభాసురం బాయెనా ?

ఏ లోకమార్గాల సీసడించుచు నేడు
భువిలోన జన్మించి పూజాప్రసూనముల
నాదరించగ కలిసినారమొ ప్రేయసీ ?

స్వప్నకన్యకరీతి చరియించినావుగా !
ఆత్మరాగము పరాగాశ్రితము ప్రేయసీ !
అమలరాగహృదయహారతుల నర్పింప
నరుగుదెంచిన దివ్యహాసశ్రీకవదనము
నీపవిత్రప్రేమ నీరీతి చూపగా,

మాధురీలతల నిర్మలసౌఖ్యమే లేని
బ్రతుకులో నేరీతి వర్తితుమో నభ !

అర్ధనారీశ్వరుని అనురాగమాలనే
ఆదర్శముగ నెంచి ఆనందనిష్యంద
నాస్వాదనము నంద నరుగుదె మ్మోనభ !

అరుగుదెమ్ము !

శిష్టప్రయోగము

= శ్రీ గరికిపాటి కృష్ణమూర్తి =

మన పూర్వులకు అపకల్పము అంటే మహాభయం.

‘మేచ్చోవా ఏమ యదపకల్పః, మేచ్చా మాధూమ ఇతిశ్చోయం వ్యాకరణమ్’ అన్నాడు పతంజలి. (మేచ్చోవా అంటే అపకల్పమే. మేచ్చూలు కాకుండా ఉండేటందుకే వ్యాకరణం చదవాలి.) ఎన్ని కట్టుబాట్లు చేసినా కొన్ని అపకల్పాలు దొర్లివై. వైగా అని పెద్దవాళ్ళుకే వచ్చినై. ఇక తప్పనిసరిగా ‘శిష్టప్రయోగం అంగీకర్తవ్యం’ అని చెప్పవలసివచ్చింది. ‘పుషోదరాదీని యథోపదిష్టమ్’ అని మాత్రం వ్రాసుకున్నాడు పాణిని. ‘పుషోదరమ్’ మొదలైన శబ్దాలు ఎలాగు ఉపదేశింపబడినవో ఆలాగు సాధువులు. ఎవరి చేత ఉపదేశింపబడినవి అంటే ‘శిష్టలచేత’ అని పతంజలి సమాధానం చెప్పకున్నాడు. ఈ శిష్టలు పలికిన అపకల్పంబంటిదే ఇంకొకటి నేను పలుకుతాను అని అనటానికి వీలులేదు. ఉపదేశించినది అంటే ప్రత్యక్షంగా పలికినదే. ఆచారంగతి తెలియనివాడికి, ఒక ఆవును చెవిపట్టుకొని తీసికొవచ్చి ‘ఇది ఆవు’ అని చెప్పటం ఉపదేశం. ఉద్దేశం వేటు. గుర్రాలు వర్ణించి చెప్పటం ఉద్దేశం. ఇక్కడ ఉండి, ఎక్కడో పాటర్లు పుత్రంలో ఉన్న దేవదత్తుడిని ఇంకొకడికి తెలిసేలాగున ‘అంగడి, కుండలీ, పూశోరస్కూ, కృత్తబాహూ, లోహితాక్షః, కుంగనాసః, విచిత్రాధాణః’ అని వర్ణిస్తే ఈ పగటివేమంవాడిలక్షణాలతో దేవదత్తుడు ఉద్దిష్టుడౌతాడు. ఇక్కడ మనకు శిష్టలచేత ఉపదిష్టమైనదే, ప్రత్యక్షముగా పలుకుబడిందే గ్రాహ్యం.

* చూడేశాడు అని తెలుగులో ఉన్న అశిష్టప్రయోగం ‘చూడాశం’ అన్న శిష్టప్రయోగానుకరణం కాదుగదా!

ఈ శిష్టలు ఎవరు? వైయాకరణులా? శిష్టలే వైయాకరణులైతే శిష్టప్రయోగమంతా వ్యాకరణవిహితమైనదిగానే ఉండేది. శిష్టప్రయోగం అని వేటుగా చెప్పవలసిన పని ఉండేదేకాదు. ఈ శిష్టలకు ‘వైయాకరణీం’ చెయ్యటం చేతగాక వ్యాకరణ విరుద్ధంగా ప్రయోగించారు. వారు శిష్టలు కాబట్టి ఆప్రయోగాన్నే లోకంలో అందరూ తిరస్కరించారు.

‘గూఢాత్మా’ అనటానికి ‘గూఢోత్మా’ అన్నాడు ఒక శిష్టుడు. ‘పుషదుదర’ అనవలసినది ‘పుషోదరమ్’ (శబ్ద) అని ఇంకొకరు. ‘వారివాహకమ్’ అని పూర్తిగా సరిగా అనలేక ‘వలాహకమ్’ (మేఘం) అని ఒకరు. దక్షిణతీరమ్, ఉత్తరతీరమ్ అని కొంతమంది శిష్టలు అన్నారు. అది చేతికాక ‘దక్షిణతారమ్’ ‘ఉత్తరతారమ్’ అని అన్నవాళ్లు ఉన్నారు. ‘దుర్వాశమ్’ అనటానికి ‘చూడాశమ్’ అన్నాడు మఱియొక ఆయన. ‘దుఃఖంతో ఇవ్యవకుశున్నదీ’ అన్నప్పుడు ‘దుర్దాశమ్’ అనవలసినది ‘చూడాశమ్’ అని ఒక శిష్టుడు చూడవేశాడు!*

ఈ రూపాలు ఏ వ్యాకరణంచేతా సాధువులు కావు. వ్యాకరణం రాకనే ఇలాగు ఈ శిష్టలు అన్నారు. శిష్టడి మొదటిలక్షణం వ్యాకరణం చదవక పోవటం. అయితే చదువుకొననివాళ్లను అందరినీ శిష్టలనడ, ఇంకా కొన్ని లక్షణాలు ఉన్నై. నివాసంచేత, ఆచారంచేత శిష్టపద క్రియహారాన్ని కొంత మంది పొందుతారు.

నివాసం ఆర్యాగర్తంలో ఉండాలి. ఆర్యాగర్తం సరిహద్దులు పతంజలి ఈ విధంగా నిర్ణయం

చాడు.* హిమవత్పరిమూత్రములకు, ఆదర్యకాలక వనములకు మధ్యగ ఉన్న దేశం ఆర్యావర్తం అన్నాడు. వశిష్టధర్మశాస్త్రాలలో కూడా ఇలాగే ఆర్యావర్తం నిర్ణయించారు.† కంభస్పృతిగా హిమవత్పరిమూత్రములకు, సింధు, సౌవీర, కాంబిల్యములకు మధ్యగ ఉన్న దేశం ఆర్యావర్తం అని ఉన్నది. పూర్వపశ్చిమసముద్రములకు, వింధ్యహిమచలములకు మధ్య ఉన్న దేశం ఆర్యావర్తం అని మునువు. ఇదిగాక వింధ్యహిమచలములకు విశిఖః‡ ప్రయాగములకు మధ్యగ ఉన్న దేశము ఒకటి 'మధ్య దేశము' అని గూడా మునువు నిర్ణయించాడు. పఠంజలి చెప్పిన ఆర్యావర్తము, మునువు చెప్పిన మధ్యదేశము ఒకటే అని కొందరు చెప్పారు. ధూమికి జఘన స్థానీయమైన దేశము మధ్యదేశము అని వ్యాఖ్యాతలు చెప్పారు.

ఈ ఆర్యావర్త మనేది నిలకడగా ఒక చోటున ఉన్నట్లు లేదు. గై కుమారుబరితనంకొలది పొలంకాడి గట్టలు పక్కపొలంలానికి జరుగుతూవచ్చినట్లు ఆర్యావర్తం పరిపాద్యం జరుగుతూవచ్చివై. వేదకాలంలో కురుపాంచాలదేశాలు స్వగమే అన్నారు. అని చాటి తూర్పుదేశానికి పోగూడదు అన్నారు. తరువాత ఈ తూర్పుదేశాలు (ఋగాయము వా తీరాలు) పుణ్యధూములు అయ్యివై. ఇవి చాటి సింధు, సౌవీర, ఆంధ్ర, వంధ్ర, కలింధ్ర, ఆంధ్రదేశాలు చెల్విపట్టులులే వల్ల ఉపనయనసంస్కారము చేసకపోవాలి అని దేవల, బ్రాహ్మణుల ధర్మశాస్త్రాలలో ఉన్నది. కొంతకాలానికి ఇవన్నీ కూడా పుణ్యధూములు అగుటయేగాక, పూర్వము పుణ్యధూములు అనబడుచు వచ్చిరియులు అయ్యివై.

‘పంచానాం సింధుమహానాం
నదీనాం తేఽంతర్యాతాః’

* పరిమూత్రము = వింధ్య, ఆదర్యము = కురు శ్రేత్రంగా ఒకపర్వతం, కాలకవనం = ప్రయాగ అని నాగోజీగట్టు.

† Kanva's History of Dharmasastra.

‡ ఇవి పరవ్రతినది వస్తుమైచోటు.

§ మహానాగవతము, పంచమస్కంధము, ౭ అధ్యాయం.

తన్ ధర్మశాస్త్రో ననుచీన్
చాపీకానపి వర్ణయేత్.

పంచవద, సింధు, చాపీకదేశాలు ఆశుచి అయినవి, ధర్మశాస్త్రములు అయిపోగూడదు అని భారతంలో ఉన్నది. చివరకు దేశమంతా పుణ్యధూమి చేశారు. ఎక్కడ ఎక్కడ కృష్ణసారం (నల్లని చారలు ఉన్న లేడి) ఉన్నదో అది అంతా యశ్చియమైన పుణ్యదేశము అని మునువు. చాతుర్వర్ణ్యస్వస్థ ఎక్కడ లేదో ఆ దేశం స్వేచ్ఛదేశమని, ఎక్కడ ఉన్నదో ఆ దేశము అంతా ఆర్యావర్తము అని విష్ణుధర్మశాస్త్రాలలో ఉన్నది. ఈ విధంగా ఆర్యావర్తం పెరిగి పెద్దదై భారతవర్తమంతా ఆక్రమించుకున్నది. ఈ భారతవర్తమును పూర్వము అజనాభవర్తం అనే పేరుతో వ్యవహరించేవారు. భరతుడు రాజ్యానికి వచ్చినతరువాత భరతవర్తం అయినది. ఈ భరతవర్తము అనేకు హిమచలము పుణ్యధూమి అని మార్కండేయవాయు పురాణాలలో ఉన్నది.

ఇక్కడ మనకు కాలగిరినది పఠంజలియకము కాంట్టి వింధ్యహిమచలములకు, ఆదర్యకాలకములకు మధ్య ఉన్న దేశం ఆర్యావర్తం అని చెప్పాలి. ‘పుష్యపరాదీని యథోఽప్యమే’ అనే మూత్రంలో ఆర్యావర్తం ఈవిధంగా నిర్ణయించి ‘ఏతస్మిన్ ఆర్యావర్తే, ఆర్యనివాసే’—ఈఆర్యావర్తంలో, ఆర్యనివాసంలో అని ఇంకొకమాట అన్నాడు. ఆర్యనివాస మనేది ఇక్కడ చెప్పలేదుగాని ‘శూద్రానా మనిరవసితా నామ్’ అనే మూత్రంలో చెప్పినాడు. బహిష్కరింపబడని శూద్రసంఘాలకు సమావరద్యంధ్యసమాసం వస్తుంది అని పాణిని మూత్రించాడు. ఎక్కడనుంచి బహిష్కరింపబడనివాళ్ళు అంటే ‘ఆర్యావర్తము నుంచి’ అని పఠంజలిచెప్పి వైచేప్పిన పరిపాద్యదేశ ఇచ్చాడు. శకయవనస్, క్షిప్రంగంధికస్, కార్యకాంతస్ అనే సమాసాలు రావాలి. ఈ శకులు (Scythians), యోనలు (Ionians) మొదలైనవారు ఈరీతిగ్దులలో లేరు. వీరు శూద్రులలో లేక, వీరు బహిష్కరింపబడలేదు. ఇక్కడ సమాసం ఇచ్చా

అని ఆక్షేపం వచ్చింది. అయితే ఆర్యనివాసంనుంచి బహిష్కరింపబడినవారైనా అని చెప్తాను అని, ఆర్య నివాసము అంటే ఆర్యులు నివసించే గ్రామము, ఘోషము (గోమహిష్టాదినివాసం), నగరము, సంచా హము (రణిప్రధానమైన నగరము) అని పతంజలి చెప్పినవిదట ఎక్కడ ఎక్కడ ఆర్యులు ఉన్నారో అది అంతా ఆర్యనివాసము అయి భారతవర్షమంతా ఆర్యనివాసం అయిపోయింది. ఆర్యావర్తానికే, ఆర్య నివాసానికి లేదా పతంజలి చెప్పినందున, ఆర్యా వర్తము అంటే ఆర్యులు పుట్టి పెరిగిన చోటు, ఇక్కడికి ఆర్యులు ఏ ఉత్తరధ్రువంవంతు రాలేదు. ఈ ఆర్యావర్తం భూమికి అంతకూ మధ్యప్రదేశంకాబట్టి ఇది పుణ్యభూమి అని చెప్పేవారు ఉన్నారు. ఈ ఆర్యావర్తంలో నివాసం శిష్టలక్షణాలలో ఒకటి.

ఇక ఆచారం. “ఏకస్మిక్ ఆర్యావర్తే ఆర్య నివాసే దేవప్రాహ్మణ్యాకుంభీధాన్యా అల్లంపా అగృ హ్యూహకారణాః కిందిదంతరేణ కస్యాశ్చి ద్విద్యా యాః పారంగతాః తత్తథవంతః శిష్టాః” అని పతంజలి. ఈ ఆర్యావర్తంలో, ఆర్యనివాసంలో ఉన్న ప్రాహ్మ ణుడై ఉండాలి. ఈ ప్రాహ్మణుడు నల్లగా ‘మనుషుల రాళి’ వలె ఉంటే పతంజలి ఒప్పుకోడు. ‘మంచిగా, ఆచారవంతుడై, గౌరవస్థంకో, కపిలకేశములతో, జనవారవంటి జట్టు, జొన్నలరాశివలె మనిషి ఉండాలి. కుంభీధాన్యడై ఉండాలి. కుండలో ఆరుకోజులకు సరిపడే ధాన్యం ఉన్నవాడు కుంభీధాన్యడు. కుండలో ఆరుకోజుల కేవలము, పాతరలో సంవత్సర గ్రాసము కల త్రోత్రియుడు శిష్టుడు కాదు. ఆరుకోజులకు సరిపడే కేవలము ఉన్న ప్రాహ్మణుడు శిష్టుడు అని ఉరుకుంటే ఇప్పుడు చాలామంది శిష్టులైపోతారు. కాని ఇంకా చాలా ఇబ్బంది కలిగించే విశేషణాలు కొన్ని చెప్పి నాడు. అల్లంపుడై ఉండాలి. లోభమనేది ఉండ గూడదు. ‘అగృహ్యూహకారణాః’—ఫలమేమీ అపే షించక సదాచారం అలంబించాలి. యజ్ఞయాగాదులు చేసేవారు కోరికతోనే చేస్తారు. ‘అప్పురా ఏవ ముపకే రతే’—అప్పురసలు పెజ్జన కేరుతారు అని ఆకళో చేస్తారు. ఇటువంటి కాంక్షలు లేకుండా సదాచారం

అవలంబించినవారైనా శిష్టులు. ‘కిందిదంతరేణ కస్యా శ్చిదవిద్యా యాః పారంగతాః’—గురుపదేశము లేకుండా విద్యాపారంగతులైనవారైనా శిష్టులు.

తాదానుకూల శిష్టులను ఇలాగ వర్ణించాడు: “శిష్టాః ఖలు విగతమత్సర్యాః, కుంభీధాన్యాః, అల్లం పాః, దంభదర్పమోహక్రోధ వర్జితాః, ధర్మేతాధి గతో యేహం వేదః సపరిబ్రంహణాః, శిష్టా స్తదను మానజ్ఞాః శ్రుతిప్రత్యక్ష హేతవః”—విగతమత్సరులై, కుంభీధాన్యులై, అల్లంపులై, దంభదర్పమోహక్రోధ వర్జితులై, ధర్మముచేతనే అధిగతమైనవేదము కలవారై, వేదముచేత అనుమితమైనదానిని తెలుసుకొని శ్రుతి ప్రత్యక్షమునకు కారణభూతములైనవారు శిష్టులు. ఆపస్తంబుడుకూడా ఈ విధంగానే శిష్టస్వరూపాన్ని నిరూపించాడు. సప్తర్షులు, మహపు మొదలైన ధర్మ స్థాపకులు శిష్టులు అని మాత్స్యవాయుపురాణాలలో ఉన్నది.

శిష్టులు చాలా గొప్పవారేకాని వైష్ణవోపాధ్యాయకంటే ఏమిటో ఎఱుకలేదు కాబట్టి తప్పులు వచ్చినై. ఇలాగ శిష్టులు పలికిన తప్పులే ప్రమాణం అయితే వ్యాకరణం ఎందుకు, ‘దగ్ధపవిత్రపాణీయై, ప్రాహ్మణుడై, పాణిన్యాచార్యుడు ఎంతో కష్టపడి అష్టాధ్యా అ వ్రాయడం ఎందుకు అని ఆక్షేపిస్తే పతం జలి ఈ విధంగా సమాధానం చెప్తాడు. శిష్టపరిజ్ఞాన ఫలమే అష్టాధ్యాయు. అష్టాధ్యాయు చదువుకున్నవాడు ఒకడు అది చదవకుండానే సంస్కృతం మాట్లాడే వాడిని ఇంకొకడిని చూస్తాడు. చదవనివాడు తప్పులు పలుకవలసివది పోయి, అష్టాధ్యాయుచేత సాధ్యమైన శబ్దాలనే ప్రయోగిస్తాడు. అప్పుడు చదువుకున్నవాడు ముక్కుమీద తేలుతేలుకొని ‘మన మిన్నాళ్లు చదివి గూడా ఇలాగే ఉన్నాము. ఈయన చదవలేదు. అష్టాధ్యాయునిహితమైన రూపాన్నే ప్రయోగిస్తున్నాడు. ఇది దేవావగ్రహమో స్యభావమో’ అని ఆశ్చర్యపడి, ఆయన అపేక్షిం పలికినపుడు ‘ఈయనకు మనకు తెలిసిన సంఖ్యలూ, ప్రయోగాలే కాక ఇంకా కొన్ని తెలుసును. ఇది తప్పు అనకూడదు. శిరసా వహించవలసినదే’ అని ఆ వైయాకరణుడు ఒక నిర్ణ

యానికి వచ్చి, శిష్టప్రయోగానికి ఒక విశిష్టత కలుగ జేకాడు.

అపకల్పము అక్కడక్కడ దొడ్లి నంతమాత్రాన నిజంగా కనియైనవాడికి ఎప్పుడూ గౌరవం తగ్గదు.

శిష్టప్రయోగం ఇష్టమైనవాళ్ళకు ఆశిష్టప్రయోగం అనిష్టంగా ఉంటుందిగా! 'ధూ' వాదయోధాతనా' అనే మూత్రంలో 'ధూ' మొదలైనవి ధాతువులు అని పాశీరి చెప్పినపుడు * ఆణియతి, వంశయతి, వట్టతి అనే రూపాలు ఈ భాషాగణానికి రాకుండా మూత్రం చెప్పాలి అని ఆక్షేపం వచ్చి నప్పుడు 'అక్కట లేదు. ఇవి శిష్టప్రయోగంలో లేవు' అని పతంజలి ఆక్షేపాన్ని పరిహరించాడు. అంకంలో 'కృషి' అర్థంలో 'కసి' అని, 'దృశి' అర్థంలో 'దిసి' అని వాడుతారు. శిష్టప్రయోగమే ఉపాధ్యమై కాబట్టి ఇవన్నీ లెక్కలోకి రావు.

మీమాంసకులకూడా శిష్టప్రయోగానికి ఎక్కువ గౌరవం ఇస్తారు. 'కాస్త్రీస్థా' అనే మీమాంసామూత్రంలో ఎవరు ఈ కాస్త్రీస్థులు అని ప్రశ్న వేసికొని 'వీరు శిష్టులు. వీరికి వేదముండు, కాస్త్రీయందు అనిష్ఠిన్న మైన స్మృతి ఉన్నది. శ్రుతిస్మృతుల అర్థవిద్వయంగా వీరు నిమిత్తం' అని శాబరభాష్యంలో సమాధానం చెప్పబడ్డారు.

శిష్టప్రయోగమే కాకుండా ఆర్షప్రయోగం కూడా ఒకటి ఉప్పుతూనచ్చారు. రామాయణమహాభారతాదిగ్రంథములలో అపాశీరియూకొన్ని ఉన్నై కొన్ని చోట్ల ఛందోభంగం ఉంటుంది. ఇవేవీ ఎవరూ దిద్దరు. ఆర్షప్రయోగంకాబట్టి వెక్కిరించటానికి వీలు లేదు. ఇక కవులు. వీరు నిరంకుసులు. కాళిదాసు కొన్ని అపాశీరియమైన శబ్దాలు ప్రయోగించాడు అని వైయాకరణులు పట్టుకొని చూపించారు. కాని

ఈవిధంగా భాష అపభ్రంశం చెందకుండా ఉండేటందుకు పూర్వజులు అనేక ప్రయత్నాలు చేశారు. బుద్ధిబలము అందటికి ఒకేమాదిరిగా ఉండడుకాబట్టి అపభ్రంశం రానే వచ్చింది. అది ఒక భాషగా తయారు అయింది. ఇప్పుడు ప్రచారంలో ఉన్న దేశ భాషలన్నీ అపభ్రంశంమంది పుట్టినవే అని వ్యాపి చెప్పినందున అపభ్రంశమనే స్వతంత్రమైన భాష వీధి లేదు అని పుణ్యగజా† అన్నాడు. ఒక్కొక్క శబ్దానికి అనేక అపభ్రంశాలు— గోశబ్దానికి గావీ, గోడీ, గోతా, గోహతలికా మొదలైనవి ఉన్నై అని పతంజలి. మన పూర్వులందరూ సంస్కృతం ప్రకృతి, తెలుగునైనా భాషలు వికృతులు అని ఘోషించి నప్పటికీ తెల్లవారు ఆసంగతి ఒప్పుకోలేదు (ఒక్క గ్రీయర్సన్ గాత్రపు). రాజకీయాలలో వివిధసంఘాలకు భేదదృష్టి కల్పించి దానికి దోహదం చేశారు. అలాగే తెల్లవారు భాషావైషమ్యం కల్పించి ఉత్తర, దక్షిణాలని వేలుచేశారు.

అక్షరసమాన్వయము సంస్కృతంలో సమానంగాఉన్న భాషలకు ఆవ్యభాష్యం కల్పించటం సమంజసంగా కనుపించదు. ద్రుడుడు అనేవాడు కృష్ణుడి కొడుకులలో ఒకడు. ఈయన ఆవ్యజో, ద్రావిడజో. సరస్వతీ అనే పుణ్యనది ఎప్పుడో ఉండేదిట. అది వినశనం అనేచోట వినప్తమై అంతర్యామినిగా భారతవర్షంమైంది కిందదాకా ప్రవహిస్తున్నది అని ఒక కథ ఉన్నది. ఆకథ ఏలాగున్నా ఇప్పటికీ సంస్కృతభాషాసరస్వతీకి భారతవర్షంలో అంతర్యామినిగా ప్రవహిస్తూ దేశభాషాసరస్సులకు జీవనము కల్పిస్తున్నది.

శిష్టులు వైన కర్ణించినట్టుగా ఎప్పుడైనా ఉన్నారా? వారు నిజంగా చదువుతో అక్కటలేకుండానే అధికతయభారభంగులు, విదిత వేదితవ్యులు, పరావరజ్ఞులు అయినారా?

* ఇవి క్రమంగా ఆజ్ఞాపయతి, వర్ణయతే, వర్తతే అనే సంస్కృతరూపాల నుంచి వచ్చిన ప్రాకృతరూపాలు అని P. Chakravarthi Linguistic Speculations of the Hindus.

† శిష్టప్రకృతి రపభ్రంశ ఇతి సంగ్రహకాశాస్త్ర: అపభ్రంశోనామ సస్వతంత్ర: కల్పన విద్యతే.

“ప్రకాశస్వరూపము గుర్తెరిగి, స్థిరచేతనుకై ప్రత్యక్షమైన అతీతానాగతజ్ఞానం కలిగి అతీంద్రియములను, అనిర్వాచ్యములను ఆశ్రయమైన చక్షుస్సుతో గ్రహించినవాగు శిష్టులు. వారి వాక్కు అనుమానాది ప్రమాణంచేత నిర్వాచకం అయిఉంటుంది” అని వాక్య పదీయకర్త భర్తృచారి నిర్వచించాడు. ఇవన్నీ ఎలాగు జరుగుతే? ఇవన్నీ మనకు ప్రత్యక్షంలో ఉన్న పంగతులు గావు. అనాదినిధనమైన ఈ శబ్దతత్త్వం శిష్టులకు సాక్షాత్కారం అయింది అని భావ్యకై యటాలలో సృష్టం. శబ్దాత్మకమైన మహాదేవుడు మరణ భగ్వాణులైన మర్త్యులను ఆవేశించాడు; అనుహదేవునితో మనకు సామ్యము కలుగుటకు వ్యాకరణం చదవాలి అని ఋగ్వేదావరోధంగా పఠంజలి చెప్పినాడు. అతలను, కఖాలను గురించి చెప్పతూ పఠంజలి అన్నాడు—‘సోఽతు మక్షరసమామ్నానా వాక్ సమామ్నాయః పుష్పితః ఫలితః చంద్రతారకావత్ ప్రతిమండితో వేదితవ్యో బ్రహ్మరాశిః. ఆస్య జ్ఞానే సర్వవేదపుణ్యఫలావాప్తిక్యే భవతి’—పుష్పించి ఫలించి చంద్రతారకలవలె విరాట్లమన్న బ్రహ్మరాశిగా ఈ అక్షరసమామ్నాయమును తెలుగుకోవలెను. అక్షర సమామ్నాయజ్ఞానంలో సర్వవేదపుణ్యఫలము ఉన్నది చిన్నతనంలో నేర్చుకొని మఱిదిపోయిన ఆతలను ఇలాగ రోమహర్షణంగా జ్ఞాపకంచేస్తాడు పఠంజలి. అతల బ్రహ్మరాశి అయినట్లయితే, ఈ శిష్టులకు బ్రహ్మరాశి తెలిసిట్లయితే అక్షరతత్త్వం వారికి తెలియకుండా ఎలాగు ఉంటుంది? వారికి తెలుస్తుంది. మామూలు మనుష్యులు ‘కురీయం వాచో

మమహ్యో వదంతి’ నాలుగవ అవస్థలో ఉన్న వైఖరి వాక్కునే మాట్లాడుతారు. అది ఒకటే వాక్యకు తెలుస్తుంది. ‘గుహా శ్రీణి నిహితా శేంగయంతి’—గుహాశిరుమై లోపల శిబ్దం పడుతున్న చూడు అవస్థలు—పరా, పశ్యంతీ, మన్యములు అందిఅటా తెలియవు. ‘తాని విదు ర్వాగ్వాణా యే మనీషిణః’ ఈ శిష్టులకు ఇదిటా తెలుసును అని ఋగ్వేదములో ఉన్నది. కాబట్టి వారు చదవకపోయినా విజ్ఞులై ఉంటారు అని సమాధానం చెప్పకోవచ్చును.

మంత్రశాస్త్రానికి, వ్యాకరణశాస్త్రానికి చాలా దగ్గరసంబంధం ఉన్నదని అది తెలిసినవారు అంటారు. స్వరవ్యంజన అంతర్గతమృదువు, గుఱుప్తికాగ్రత్ స్వన్నకురీయావస్థలకు సంబంధం ఉన్న దంటారు. విందువునంది అహంకారం పుట్టించని, ఈ అహంకారం నుంచి సృష్టి యావత్తూ వచ్చినదని పూర్వుల సంప్రదాయం ఉన్నది. అక్షరసమామ్నాయములో మొదటి అక్షరము అ-మొదలు చివర అక్షరము హ-వరకు విందువుతో కలిసి అహంకారమైనదని, ఇది క్షకృత్తాత్మకమైనదని, సర్వసృష్టికి దీజధూతమని విజ్ఞులు చెప్తారు. ఇవన్నీ ఆరోగమైన విషయాలు. తెలియని వాళ్లు వ్రాయడం మందిగిగాడు కాబట్టి, ఈ అక్షర సమామ్నాయము బ్రహ్మరాశి అని పఠంజలి చెప్పిన మాట శాస్త్రాంతరంలో కూడా ఉన్నది అని చెప్పి ఊరుకుంటే మందిది. ఇంతకు శిష్టువనేవాడు మచ్చుకి ఒకడైనా కనబడితే అంతా నమ్మతారు. అంత వరకూ ఎన్ని చెప్పినా లాభంలేదు.

స్మృతిపాళి

= శ్రీ భట్టిప్రోలు కృష్ణమూర్తి =

స్మృతు లన మార్గశీర్ష మున లేతగులాబు లటంచు నెవ్వడో
వెతలె యెటుంగబోవని కప్పివవరుం డనినాడు—నిక్కువ
మ్ము తదమృతోక్తి, బంటిదనపుం బరువెక్కు ఎడందలో సుధా
భృతసుమ సారథాలు గురిపించునెడన్ స్మృతిపాళి తీయగా !

కాని స్మృతుల్ నమస్తమును కా వతిలోక మనోహరమ్ము : చిం
తానికృతంబు కొన్ని, భయదంబగు కొన్ని, మనస్సు నిండుగా
మానని గాయముల్ నలిపి మారణవేదన నింపు కొన్ని, క్రూ
రానలభీకరార్చుల హృదంతర మెల్ల రగుల్చు నీస్మృతుల్.

తీయగ న్యష్టలోకముగతిం జను కాలము కొంత; దివ్యకో
భాయుత పూర్ణచంద్రికల బండిన కాలము కొంత; పూవులన్
సోయగముల్ వెలార్చెడు వినూత్న వసంతపువేళ కొంత; కా
నీ, యివె జీవితాధ్వమున నెల్లపు డట్టులె నిల్చిపోవునా ;

భ్రాజదనంతకాంతిమయ భాస్కరబింబము శ్యామసీరము
గ్రాజపరీతమైనపుడు, కాళతమస్సులు కప్పినవ్వడున్,
రోజులు కొన్ని దుఃఖమయలోకములన్ బరువో పదాలతో
బూజులు నిండి జారిపడు పోడిమితో గడలాడు భీదమై !

జీవితమెల్ల శూన్యమయి, శీర్ణమహాశల నిండుకొన్నదై
తావులు లేనిదై, హృదయ దారకమై చను ఆ దినాల దుః
ఖావిలమా స్మృతుల్ హృదయమం దెపుడే గడలాడబోవ? శో
భావృత మార్గశీర్ష కుసుమావళులా అవి, కంటకమ్ములా ?

అది కుహూతమిస్రావేళ యైనగాని- అమృతచాంద్రీ విలసితత్రియామగాని,
మిగులనేబోదు! హృదిని తత్స్మృతియె- మిగులు! నీలినీడలో-పండువెన్నెలల చలువో?

ఇంతకును, వసంతమ్మో, హేమంతమ్మో, శిశి-రమ్మో, శరత్తో, గ్రీష్మమ్మో, వర్షమ్మో, నితాంత
మేదయిన నిల్చునేమి? తత్స్మృతులు మటుకె-హృదయ వీధుల సారెసారెకు కదలును.

కళాపూర్ణోదయము -

దాని మూలములు

*

= శ్రీ మల్లంపల్లి వీరేశ్వరశర్మ =

కళాపూర్ణోదయము సూరనయుపజ్ఞ కాదని యెవ
రందురు? అది ముమ్మాటికి సత్యము. బాలవ్యా
కరణము సూరియుపజ్ఞ కాదా! కాని దానికిఁ జింతా
మఱి వికృతివివేకములం మూలములు కావనవచ్చునా? అంతమాత్రమున దాని గౌరవము తొలఁగునా! తల్లనా! ప్రభుసమృతములన వేదములలోని గాథలు విశ్రసమృతములన పురాణములనుండి కాంతాసమృతములన కార్యకూపముల విలసిల్లినవి. ఇందలి కల్పనములు గది ప్రతిభకుఁ దార్కాణములు. ఆ ప్రతిభాముద్రికమున కార్య మాతని యుపజ్ఞయునుట నిర్వివాదము. కాని దానికి మూలమే లేదనుట సమంజసము కాకరదు. భాగవతీయుల చరిత్రములు వేదములై పురాణములై యిహోపయులై చిరఃకాలం బ్రబంధములై నవి. అభిజ్ఞానము కాలిదాసుని యుపజ్ఞయైనను కాకుంతులము మాత్రము కాదు. ఋక్వేదాదేవీభాగవతభాగవతమార్కం డేయపురాణ * కేదారఖండియలందున్న హరిశ్చంద్రకథ తెలుఁగున గౌరవ మున్ననువారిచే నెట్లు సముదిరికల్పనములతో రసవత్తరముగ వలసినదో హరిశ్చంద్రనలో పాఖ్యానపీఠికఁ జూచినవా రెఱుఁగుదురు.

సూరన పురాణాజ్ఞానమును శంకించుట కాని పని. పెద్దసే ముచరిత్ర యొక్కడిది? దానిని, దాని మూలమును లెస్సగాఁ బరికిరించి సవరించుటయేకాక పెక్కు తావుల పెక్కువిధముల నన్న గాథల చేర్చిపూర్చి దాని లైక్యమును సమకూర్చు మాతనమార్గమున వెలువడిన యీ కార్య మపూర్వముకాక మితముగను? మూలమున్న ప్పసు కథ తంతయు నందుంచనక్కఱలేదు. ఒక చిన్న విషయమునే ప్రతిభాశాలి మహాకార్యముగ నిర్మింప గలడు. రుద్రకు పాతకులను దీనికి మూలమే లేదనిపించ గలఁడు. నూత్న పరిశీలనమునఁగాని యని వెలవడవు. అట్లు నిర్మింపఁగలవాఁడే మహాకవి. అతనిస్ఫుష్టియే యీ కళాపూర్ణోదయము. అట్టియెడల నిందలి నారదగాన విద్యాభ్యాసకథను లింగపురాణమునఁగల మూలమును బ్రకటించి సూరనకథారహస్యము నొకదాని మాగురు పునఁగఁగఁగి డిశెంబఁ భారతిలోఁ బ్రకటించిరి. అది భ్రాంతిమూలకముని శ్రీమల్లాదివారముచున్నారు. ఇట్లు నుట సరిగాదని చెప్పుటయేగాక యింకను మూలములు గలవని నూదించుటయు నీవ్యాససారాంశము.

ఈ కథ నారదుఁడు నాలుగేళ్ళు శ్రమపడి గాన విద్య చేర్చుకొన్నట్లతనిని ద్వాపకకు చేర్చుటకును, ఆసమయమున కలభాషిణీమణికంధరులు శ్రీమలేమండ గా సంగీతములో సంపూర్ణజ్ఞాన మార్జించి రనుటకు నుపయోగపడుచున్నది. ఇందు కలభాషిణి గానవిద్యా వికారద యను సంశయ మూలకథతో సంబంధించియు

* దీని ప్రసంగ మందు లేదు.

న్నను (ఆ గానమునకై యీకథ కల్పించినక్కర్తడు. అది తొలుతనే యావిద్యలో ప్రవీణురాలని యొక్కడ చెప్పినా చెప్పనవ్వదు.) ఈ 3౯ పద్యములను పుస్తకములోనుండి తీసివేసి పూర్వోత్తర సంస్కృతమున కొక్కవాక్యము వ్రాసి విడిచినా కళాపూర్ణోదయ మూలకథకు లేకమైనా లోపమురారు. పిదపైనా హాని కలుగదు.

ఇవి భావప్రకాశకా కర్తవాక్యములు. వీరిల్లు వ్రాయుట వింత యనిపించకపోదు. కాని వారన్నట్లు తమ పరిష్కరణయనమాత్ర మిహుర్యలు చేయకుండుటచే నింతవఱకు సూరనతోపాటు పాఠకులును ధన్యులు. ఒకచో వారు వ్యాఖ్యానములో శంకించుకొనుటకు ముందే ద్రువ్యురీతివారి వ్యాసము వెలురడినచో నట్లు చేసి యుండులేమా. కలభాషిణి గానవికారద యని చెప్పటకే యీకథ కల్పించబడె ననుచున్నాడు. సరియే. ఈకథ యనగా నేది? వారదకుంబురుల కలహ కథయా! వారదుని గానవిద్యాభ్యాస కథయా! 3౯ పద్యములలో నున్న దేది? కలభాషిణి గానవికారద. వారదుండు నాలుగేండ్లు శ్రమపడెనని తెలుపుటకు దోడ్పడునదేది?

ఇట్లు వారదుని గానమాత్సర్యపుత్రాంత మెంతయు వైజయగా వెలసి ప్రధానకథకుఁ బ్రధానాంగ మగుట కభారతనయందలి చతుర్త్వత్తి విశేషము. శ్రీ విష్ణువు గానలోలుండగుట తెలిసి సర్వదా యతని పన్ని ధని బాడుచుండు భాగ్యమును మణికంఠరుఁ డపేక్షించుట పూర్వోక్తకథకు ఫలము.....ఇదంతయు భావికథాకల్పనకుఁ బరమసాధనము. ఇవికళాపూర్ణోదయము. ౧౦౯, ౧౧౧ పుటలలోని భావ ప్రకాశకా కర్తవాక్యములు. వీనికి, నేటి వ్యాసమునకుఁ గల విరోధమును బదువరులు గ్రహింపురుగాఁ.

ఈ కలహకథ గాన విద్యకయి వారదుండు నాలుగేండ్లుకాదు, యుగములుకూడ శ్రమపడె ననుటకు మణికంఠరునకు నిత్యవిష్ణుసాన్నిధ్యాభిలాష కలుగుటకు నది కారణముగఁ దపముచేయుటకు దాని భంగింప రంభవచ్చుటకు నప్పుడు కలభాషిణి నలహబరుని తేరుటకును బరంపరగా గారణమగుచున్నది. దీని ప్రధాన

ప్రయోజనమును ౨ ఆ ౧౦౫ వ పద్యములో గవియే మాచించినాడు.

కలభాషిణిరంభారూపము ధరించుటకు మాయారూపము వీడినవిదప వారి ప్రేమ సత్యమును నిర్ణయము నకు మూలమగు వారదగాన విద్యాభ్యాసకథ యెట్లు పరిత్యజింపనగున? ప్రధానకథకుఁ దీరికయై చిలుక తొలిపుట్టువును వెలుపునది కలభాషిణి చరిత. దానికి జీవగ్న్ఱ యిది. దీనిని దీసివేయుట మూలమును, చేదించుట యని తెలియనగును. ఇందలి యేకల్పనముగాని, కథగాని తొలగినఁ బ్రధానకథ కుంటుకడును. అట్టిపని నెవ్వరు చేయరు.

పయినిఁ జూపిన యుపాఖ్యానభాగమే కలభాషిణి చరితమునకు మూలముగా సలఘటించుకొనఁబడినది.....లేనేలే దనుకొన్న మూల మింతుకేని లభించినపుడు ప్రకటించుట యావశ్యకముని యా శ్రేయంగము కావించితిని. ఇది కలభాషిణి కర్త వాక్యములు. ఇందు భ్రాంతిని కలిగించున దేమున్నది? ఎవరు భ్రాంతిపడిరి? "కళాపూర్ణోదయము, మూలము లింగపురాణము" నను వారి వ్యాసశిష్యులకయే వీరి యీ వ్యాసమునకు మూల ముచున్నదా! ఇందుకు "వెనుక నెపుడో భారతిలో నొక వ్యాసము ప్రకటించియున్నా"రని దీని నిపుడా రంభించితే కాని వ్రాయుటకు మున్నొకసారియైన నా వ్యాసమును గాని, జదకు వారి భావప్రకాశకముగాని ఆహంతము తిలకించినచో నీ వ్యాసము వెలువడి యుండదు.

ఇందలి కథయే లింగపురాణమునఁ జేరినదని వీరి యూహ. వసుచరిత్రము సంస్కృతములోనికి వచ్చుట దానికిఁ బ్రమాణము. రెండును బ్రమాదములే. కళాపూర్ణోదయమును సంస్కృతీకరించువాడు కేవలవారదగానవిద్యాభ్యాసకథనే కైకొని ననుటకంటెఁ బరిహాస్యము కలుగదు. బసవపురాణముగాని, వసుచరిత్రగాని సమగ్రముగా సంస్కృతములోనికి వచ్చినవేగాని యందుండి కొన్ని భాగములుమాత్రమే రాలేదు. పోనీ, మతాభినివేశము గల పండితులు దీనిని బురాణమున కెక్కించి రందనున్న, నీకథలో నట్టి మతపక్షపాత శంక లేకయును లేదు. నిష్పక్షపాతముగా సంస్కృ

తాంధ్రములలోని యీకథలనుజూచువారి కది మూలము, నిది పరిశుద్ధము నని గోచరింపకలేప్పుడు. సూరనకు సహజముగ కథాకథనవైచిత్రియు విశేషమగును. అది ప్రకటితముగటచే నిట విస్తరింపనక్కరలేదు. శివపురాణము వాయవీయఖండమున వారదశుంబురుకలహప్రసంగము శివప్రసాదమున గానవిద్యారితరదుండై వారదుడు శుంబురుని బ్రహ్మానధిగా జయించుటయుఁ గలదు. శుంబురుప్రసంగము లేదుగాని శివుడు గానవిద్యతో బాటు వారదునకు పీఠానంద నిచ్చినట్లు కేదారఖండము 22 వ అధ్యాయమునఁ గలదు. ఇది యన్నియుఁ బ్రక్షిప్తము అనఁగలమా! వారదశుంబురులకు, వారి గానమహిమను, స్ఫురణ మనకుఁ దలపినవి పురాణములే. అట్టియొక నిది ప్రక్షిప్తమునట యుక్తిసహము కాదు. అందలి కథకే సూరన వన్నెచిన్నెలు దిద్దిననుట సమచితము, సత్యము నగును. ఇంతఁగాకున్నఁ గొంతపటైన నిందలి కథలకుఁ, గల్పనములకు మూలము అనఁదగినవానిని సాధ్యమగునంత సంగ్రహముగఁ జూపెదము. విశేషములు వలయువారి నాయాతావులఁ బరిశీలంపఁగోరెదను.

౧. శక్తిధ్రువకవి రచించిన యాశ్చర్యమాదామణి యందు సీతాపవరణమునకై / శూర్యభారానలులు సీతారామరూపముల ధరించి వారిని వందించిరి. రంభావలకబరుల రూపములు ధరించిన కలభాషిణీసుడికంధరులు బరస్పరము వందితులే. కాని యీవంచనము గూడ వానందకరమగుటయేగాక చిరవాంఛితసిద్ధిదాయకమగుట యందు విశేషము. ఇందలి చూడామణియు నంగుళీయకమును మునిదత్తములై విలక్షణమహిమమును గలిగినవి. పరికింపఁగా నీమణియే మణిహారములోని మణికిని వ్రజమని తోచును. ఇది ధరించి చూడూర్భావుల స్ఫురించిన వారి స్వరూపము వెలవడును. దానిని స్వాదయమున ధరించి స్మరించినమాత్రమున సకల విషయములు విడితములగును. కాఁగా సూరనకల్పనము దానిని సవరించుచున్నదనుట విమర్శకులకు విశేషము. ఈతఁడు మలతాద్రుప్రాంతమువాఁడనియు, శింకరాచార్యుల శిష్యుఁడనియుఁ జెప్పచు నీకృతి పదశతాబ్ది ప్రారంభమునకుముందే వెలువడెనని క్రిమిప్రస్థాని కాశ్రమిగారు పీఠికలో నిర్ణయించిరి.

2. నీకుఖండము చక్రతీగమాహాశ్చర్యమున నీకథ గలదు. ఉదంకుని శిష్యుఁడు కక్షవంతుఁడనువాఁడు గురూక్రమం లేమును జపించుచు మూడేండ్లు నియమవర్తియై యగస్త్యతీర్థమున నుండి తుద కందుండి వెదవిన చతుర్దంతగజము పెక్కి దేశములు చరించి తర్జివయాధిభుజగు స్వనముధూమిశ్వరునిచేఁ బూజింపఁడై యా రాజకుమారుం బెండ్లియాడి చిరకాలము నుఖముగ రాజ్యమేలెను. ఉదంకుడు గౌతముని శిష్యుఁడు, అల్లుడు, విప్రుడు. ఇతని చరిత్రను నన్నయ తిక్కన విరువురును వ్రాసిరి. ఇతని శిష్యుడగు కక్షవంతుఁడు రాజర్యము, మణి స్తంభుడు స్వభావుని యల్లుడు, శిష్యుడు. ఇతనికి రాజును గావలె నను కోరిక పుట్టింది. కాని యిది యతనికి సిద్ధింపక యతని కొడుకగు కళాపూర్ణునకు సిద్ధింపినది. అతనికి గురుప్రసాదమున సేనఁగు వచ్చినది. ఇతనికి సింహము వచ్చినది. స్వభావుఁడు తన గురుని దత్తాత్రేయుని ఖడ్గ మును గఁగా పఠిండు "నీవంశ మిక్కఁ గ్రమముగా క్షత్రవంశ మును నగును. ఇందు క్షత్రియుఁడుగా విప్రుఁడు మారుటకు హేతువును, గ్రమమును గలదు. కక్షవంతుఁడు రాజుగుట కిట్టి హేతువు లేదు. మతీయు మణి స్తంభుడు ప్రాదముమండి సింహముతో వచ్చునపుడు ౪ ఆ ౧౫౬ ప. "గంధీరప్రాదము న్యడి న్యెవలి యాకాశంబు నన్ బాటు వాకుంభిద్యేషిని మెచ్చి.....వానొప్పుచున్" అని చెప్పిన యిందలి కుంభిద్యేషిపదము అగస్త్య తీర్థమున వెలువడిన కక్షవంతుని చతుర్దంతకుంభిని స్మరింపఁజేయుచున్నది.

3. ప్రసిద్ధమగు నిలమహారాజు చరిత్రనుబరిశీలించినచో నిందు మణి స్తంభుడు వనితయై కొడుకుఁ గనెట వింతగాదు. అతఁడు స్త్రీయై బుధునివలన పురుషవశ్యక్తవర్తిని గనెను. ఇతఁడు పురుషుఁడైన తన భార్యవలననే కళాపూర్ణ చక్రవర్తిం గనెను. పురషుఁడు స్త్రీ యగుటయేగాక స్త్రీకుడై పురుషుఁడగుటయు వారంతకు ముందును దంపతులై యుండుటయు నిందు విశేషము. ఇందు వనితయైపుట్టి కొడుకును గన్నపిదపఁ బురుషుఁడైనట్లు గొన్నింటను, పురుషుఁడుగనే జన్మించి పార్వతీకాపమువలన స్త్రీయై కొడుకును గని యాగ

విశేషమున మరలఁబుకమఁదైనట్లు గొన్నింటనుగలదు. పురుషులు స్త్రీలై సంతానము గన్ప కథలు మన పురాణముల తెల్పిగలవు. విష్ణువు మోహినియవతారమున శివునివలన భ్రావునిగనెను. విష్ణుసూయవలన వారదుఁడు వనితయై పుత్రులంగాంచెను. సీమంతిని పోషుక రత్రతో ద్యావసూయన దింపతివేమముల ధరించిన విద్రుమహారులు నిజముగ నట్టివారైరి. ఆనుకాపతిక పద్యము అవ యా క్యాపములో ధర్మములు భీష్ముని సంగమవశమున స్త్రీపుత్రపులలో నెవరి కెక్కువ ముఖమని యడుగఁగా నతిఁ దాదాసికి భంగపడ్డఁడను రాజాచరిత చెప్పెను. సారాంశము స్త్రీలకే ముఖ మెక్కువ యని. దానిని బరాయుగ్నిచుచున్నట్లు కళా. ౫ ఆ ౧౦౬ ప ౪౪ది యనుగాక యంగనల కంగజసంగరశ్రీకావిశేషదిశల యందు వెక్కువఁడు సౌఖ్యగతుల" అను పద్యము కన్పించుచున్నది.

౪. కాశీపాపై మాహాత్యము ౨౪౧-౨౨ పద్యములలో వాణిచతుర్ముఖుల శృంగార గాథ కలదు. (౧౩ వ పద్యము) "వాచాగోచర మప్రతర్క్యము విని ద్వంద్వంబు బహుధారణం, బాహోద్యం బతిలోక మప్ర తిమ పర్యామంబు పద్ధింపఁగా నీ కల్యం బిది నిక్క విట్లుయినగానీ వాకు నీవంక వాంఛాచాపల్యము తీర శేరదు మనోజక్రీవలం గోమతి" (౧౪ ప) "నాలోరిక తీడేరఁగఁ గైకొనవలె నీవు ప్రమదిగొరవకృత భాషా కృతులు నూటినటువదె గైకొంటివయేనిఁ జెప్పఁగలదే మననన్" ఇది బ్రహ్మవాక్యములు. ఆమె యట్లు సేయు టయు పట్టాదవిన వాణిశీతరూపములకలని సౌఖ్యమున నతఁడు కితానందుఁడై, (౧౫ ప) "ఆరామంబులఁ గేలి కైలముల సౌధాగ్రములన్ స్వర్ణదీ, తీలోపాంతని మంజుప్రంజములలో దేకేంబు కాలంబు వాచారంబు నివ్వరింపఁగా మఱచి హృజ్జాతాంధకారాంధుఁడై నీరే జాపనఁ దిచ్చునందె శతవాణిలోగ నిర్మర్మిన్" (౧౬ ప) "తిరుణీకరికముడింబాధరమాధుర్యంబు లాను తిలఁ దమలోనన్ బరమేష్టి నాల్గుమోములు వరుసలు పెట్టుకొనుఁజెప్పఁకమే మార్మిన్" "పహుబంధరతి లోబడి చొప్పుగళరవక్రవణంబుచేత నెచ్చరిక నొందు."

౧౩, ౧౪. పద్యములు పరికించినచో నెంత పరప ముగ నూరనతన వాణిని నూరురూపములగై నేపెనో తెలి యుగలదు. వాంఛాచాపల్యము తీరనేర దనుచాని వాన్య చక్రవ్యయయాగపద్యయంబరముగఁ జిత్రించుట ఎంత సుకుమారముగ, నెంత మనోహరముగ మన్నుకో తిలకిం పుఁడు. ప్రపద గౌరవ భాషాకృతులు వాణి ధరించె ననుటకు చిత్రశ్లేషకథారూపమున దిద్దికొన్నవా యని పించుచున్నది. ౧౩వ పద్యమున వాణినింభోగమున్నఁడై విధిదేశికాలాచారములు మఱచి నని కలకు. ఇది యిం దలి వాణిచతుర్ముఖుల దివాసంగమ కథనమునకు మూల మని చెప్పక చెప్పవచ్చున్నది. ౧౪వ పద్యముందలి పర మేష్టి నాల్గుమోములు వరుసలు పెట్టుకొను ననుచాని సింహుక మార్పుతోఁ బ్రణయకలహాదీజము గావించుట యెంత మనోహరము! అంత పద్యమువఁ గల గళరవ క్రవణంబుచేత నెచ్చరిక నొందు ననునది ప్రణయకల హము నెచ్చరించి ప్రధాన కథకు చెప్పించినది. ఇందు నూరన బ్రహ్మ సర్వస్వతిని నాల్గుమోములతో ముద్దు పెట్టుకొనటను రెండుమాటులు వర్ణించివాడు. మొద టిది ౫-౧౮ పద్యమువఁ గలదు. అది మణితమునకు పోతునైనది. రెండవది (౩౦ ప) "వదనములు వాలుగింటికి వరుసగలియ, మెలపుతో దన కంకంబు మలచి మలచి, యొసఁగె దధిరపానమహోత్సవంబు, గళము కాగితితో న చెక్కులు నిమరుదు." ఇది యారాజా తిల్లి మగది, తండ్రి యాడువాఁడు వని వాణియొనర్చిన నర్మలీలకు దరువాత ఘటిల్లినది. "నాల్గుమోములు వరుసలు పెట్టు కొను జెప్పఁకమే మార్మిన్" అనుచాని కిది వివరణ మనుట సాహసము కాదు. ధూర్జటి చెప్పిన వాణిచతుర్ముఖ విభాసమును, దీనిని బరికించినచో దాని కిది వివరణమని తోఁపకమానదు. విస్తరభీతిచే విడిచితిఁగాన యా ఘట్టమునందుఁ జూడఁగోరెదను. ౧౩ వ పద్యమునందు "నూర్వంబొంది" సుధాధిరగ్రహణధూరిముఖంబుల నొందుచున్ కితానందు" న బరసవానిండు. (౫౪ ౨౮ ప) "ఆనర్మలీలచేత కితానందుం దధికసంభృతా నందుండై" అని చెప్పట స్పష్టముగా దాని బరాయుగిం చుటను దెలుపుచున్నది. కాంచీ మాహాత్యము ౧౮-౨౨ అధ్యాయములలో సర్వస్వతీ బ్రహ్మల సంవా దము కలదుగాని యది యిట్టిది గాదు.

౫. మార్కండేయపురాణము ౨-3 అధ్యాయములలో మదాలసచరిత్ర గలదు. ఇది ప్రసిద్ధము. దీనిని సవరము వారాణసి ప్రబంధ మొనర్చెను. మదాలస పౌలిక లభింపకాముదీకలభాషిణి మధురలాలసలయందు గలవు. ఈమె విశ్వాసము వను గంధర్వరాజుకాదును. పాతాళ కేతువను రాక్షసుఁ డీమెం గామించి యెత్తుకొనిపోయి వివాహకాలము నిర్ణయమునీసి పాతాళమున దాచెను. ఆమె వాని నొల్లక మరణింప నుద్ద్యోగించుటయు మరణి "యారక్కసుఁడు ధూలోకమున కేగినవాఁడు మీ నేసినవాఁడు నీకుఁ బలియను"నని చెప్పి యామె నావ్రయత్నమునండి మరలెను. ఆశ్రమరక్షణనియు క్తుఁడగు కువలయాశ్వఁడు నూకరయాపమున నటకు వచ్చిన యారక్కసు నేసి వాఁడు పరుగిడఁగా వెంబడి పాతాళముం జేరి వానిం గానక చివటకు మదాలసం జూచెను. ఆతఁ డామెను జేరుటకు నిమిత్తమగు కుండల యను మదాలసచరిత్రలైన వారు పరస్పరస్పృశ్యముల నెఱిఁగికొనిరి. అంత మదాలస కులగురువగు తుంబురుఁ డెటకు వచ్చి వారికిం చెప్పి నేనెను. ఆరా జామెం దీసికొనిపోవుచు నడ్డపడు రక్కసుల పాతాళకేతు సహితముగ కఠించి ముఖముగా నింపెనెను. అభింపకాముది దిగ్భవనిత. తుంబురుశిష్యురాలు. ఆమెను కలలాసురుఁడు కామించి వెన్నంటెను. ఆమె "నిన్ను జంపినవానిగాని వరింప"నని శపథముచేసి చివటకు మృగేంద్రవాహనయనపడేళమున మణికంధరుఁ డను గంధర్వనందనునిచే వానిం జంపించి యనంతరజన్మమునఁ గలభ్రాతృమహారాజైన యతని వరించెను. తుంబురు శిష్యురాండ్రగు దివ్యనవితలు దమ్ముఁ గామించి బలాత్కరింపఁజుచు రక్కసులఁ జంపిన కాకుమారుల వరించుట రెంటును సమానము. ఇది మదాలస పూర్వకథా భాగమువచ్చును. ఇంతవఱకే యభింపకాముదికి సామ్యము గలదు.

పిదప నారక్కసుని తమ్ముఁడు తాళకేతువు పగదీర్చికొన వేదియుండి కువలయాశ్వము నెక్కివచ్చిన యారాజును మునివేషమున నర్థించి వాని కంతహారమును గొని యతనిఁ దన యాశ్రమరక్షణమున నిలిపి యతఁడు మరణించెనని మదాలస కా హారము నిచ్చి

వచ్చెను. అమాట వినఁగనే యామహాపరిత్రకభరణించెను. కువలయాశ్వఁ డింటి జరిగిన వృత్తము నెఱిఁగి మదాలసయందలి ప్రేమమున దిరిగి పెండ్లిచేసికొనలేను. అపు డాతనికిఁ గొందఱు నాగకుమారులు మిత్రులైరి. నాగరాజున వశ్యతయఁడు తన కుతులవలన వారాజాకథ విని గానమున శివుని మెప్పించి యతని వరమున జాతిస్మగ పరమయోగిని యయి పూర్వవయోహాపకాంతి విలసనమ్ములతో మదాలసం బుత్రికగాఁ గాంచి కువలయాశ్వ రప్పించి యతని కర్పించెను. పిదప నామె తన పుత్రుల కున్యకాలతోఁ దత్త్వము నుపదేశించి పతినిరోధమునఁ జివరివాఁడగు నలర్కవతు డాశ్రధర్మము నుపదేశించి చివటకు వాఁడును దత్తాత్రేయుశిష్యుఁడగు నట్లు సంఘటించి పతితో నరణ్యముల కేగి పరమపద ముండె. ఇది యంతరకథాభాగము. పతికంఠమణిహారమును జూపి యతని మరణము చెప్పఁగనే మరణించిన మహాపతిత్ర మదాలస. ప్రియుని యాపన్నమరణము నెఱిఁగి తాన యుండుగ కత్తి! బలియొనది కలభాషిణి. రెండవ జన్మమున జాతిస్మగపరమయోగిని యొనది మదాలస. మణిహారవిశేషమున జాతిస్మగయై యద్భుత కథలను వివరించి మహాయోగములను, పుట్టి రెంఁగలలైన కాకముందే, యువస్యలించినది కలభాషిణి. రెండు కథలను దత్తాత్రేయప్రసంగము, మణిహారసంబంధము కలదు. ఈ పౌలికలను, విశేషములను సహృదయులు పరికిలించురుగాక.

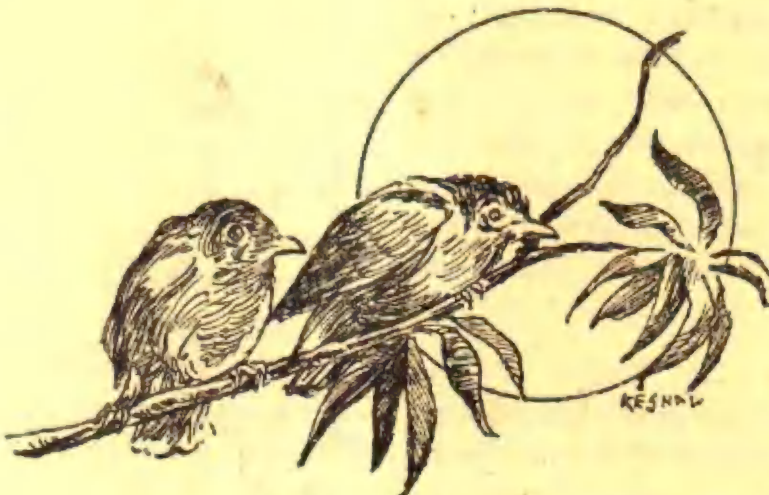
౬. వయాధిని దేవలోకభోగిని. మానవుని ప్రేమించినది. తాను ప్రేమించినవానిని గలియలేదు. కాని వాఁడు తన్నుఁ గామించినవాఁడు. కన్నులు కప్పి కోరిక నెఱవేర్చికొన్నాఁడు. కలభాషిణి ధూలోకవేళి. దివ్య పురుషుని ప్రేమించినది. తాను గలిసిన దప్పుడు దాఁచేమించినవాఁడు గాకున్నను దుర్లభుఁడనుకొన్నవాఁడును బూర్వము దాను గాథముగాఁ ప్రేమించిన వాఁడును దమ్ము నట్లుల ప్రేమించినవాఁడు వగుట విశేషము. కన్నులు తెఱచికొన్నను గలభాషిణి యప్పుడు తెలిసికొనలేదు. వాని నిజస్వరూపము చెలియట మిక్కిలి యానందదాయకమగుట యింకొక విశేషము. ఇట్లు వయాధిని యెఱింగినఁ జచ్చు

టక్తన పిలువేదతి యింకొకసారి విచారించుటకన్న మార్గము లేదు. రసాభాస ముక్కడవలె నిక్కడ మన్నదన్నను ఇందు శీలభంగము లేదు. ఆ కొలది పారపాటును సరస్వతీకాపహేతుకము. అందు నాయక యొక్కతెయే మోసపోయినది. ఇందిరు పురుషు మోసగింపదలంచి మోసపోయిరి. ఈ సంఘటనము నిజముగా మారన పెద్దన మనుమరాలి పెనిమిటియే యనిపించుచున్నది. మాయాప్రవరుడు తన రూపము బయటపడుననియే కదా యామెను దేశాచారముని కన్నులు మూసికొమ్మనెను. కలభాషిణీమణికంఠరులు కన్నులు తెలుచుకొనియే యున్నను, వారి మాయా రూపము లేల బయటపడలేదో. ఇరువురు కామయాత్రులయిన బయల్పడ నవసరము కలుగదా. మారనకే ధర్మము తెలియదా? అమంగళము కాంతించుగాక. అక్కడ బహుపురాణమర్మనిడుడు. కొందఱు దీనికి దపమును, నారదుని వరమును గారణము లందురు. కాని జేతోకటియు కలదు. భారతమునఁ బాండురాజు వధించిన మృగములు మునిదంపకు శీ కదా. వారి మృగ రూపములు బయల్పడకుండుట చేత నేగదా యాతఁడు భ్రాంతిచే వాని జేసినది.

ఇట్లు బహుపురాణకావ్యసముద్రముల మధించి నుణవోషము లేర్పరించి తా నీప్రబంధరత్నమును వెల యించెనో యన మారన దీనికిఁ గథాపూర్ణోదయ మను పేరు గల్పించినాఁడు. కృష్ణుఁడు రుక్మిణీఁ బారివార మసుమము నిచ్చినందులకు నోపించిన సత్యకుఁ బారివారమునే తెచ్చి సమర్పించినాఁడు. వాని శిష్యుఁడు కథాపూర్ణుఁడు. మధురలాలన కిచ్చెదనన్న పితృ సభినవ కాముదికి వాగ్దానముచేసి యది తెలిసి కోపగించిన మధురలాలసకు వృషాలశిరోరత్నముల నందియలుగాఁ గూర్చెను.

ఈ కథాకల్పనముల సామ్యములు మారనబహు పురాణకావ్యపరిశీలనావిశేషము, వత్సర్యుత సంఘటనము, నమేయదిజ్ఞానమును జాటునేకాని యాతని ప్రతిభకు లోటు రానీయవు. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్న మునఁగూడ నితఁ డీమార్గము ననుసరించెను. కాని యింతగా లేదు. అందుఁ బ్రధానముగా శ్రీవాఘవి సంబంధము గాన్పించును. ఇట్టి యపూర్వపద్ధతిని వెలసిన కావ్య విదితకృ యింకొకటి వెలువడలేదనుట నిర్వివాదము.

తిక్కనకావ్య నిర్మాణ వైభవము

*

= శ్రీ గడియారము వెంకటేశ్వరాస్తి =

తిక్కన కావ్యనిర్మాణ వైభవ మనఁగా నది యొక అఖండశబ్దప్రపంచస్థి - ఊహా తీత భావనా ప్రపంచ వైతన్యము-సౌందర్యాన్ని ప్రకటించునది పరమాధ్యము. కొందఱు దాని బాహ్యపాండ్య మున్నది విస్మయ వికచ శేత్రములతో మారమారాన నిర్మితమగు పోఁగాఁ, గొండులు లోనికిఁ జొచ్చి పవనదాఢ్యనివ్వచ నముతో, భావతాత్పర్య ప్రవచనముతో భిన్నమైన వాదన గలరు. కాని, దాని ఆంతరికపాండ్య నామైత్కారముఁ బొంది యోనందానుభూతి నందినవారెవరో-మనఁసుభావుల! ఎందుకనఁగా: ఆ యోనందానుభూతి వాక్కుల కందగానిది. ఆ కావ్య దిగ్విజౌఢి ప్రకృతి-సామైత్కార సక్రమీన మైవది. సాధకులు-ఉపాసకులు తమతమ యనుభూతి విశేషములను దెలిపినట్లే నేనును ఒక కోణమునుండి నేఁగన్న విశేషములు మనవిచేయుచును.

లోకవ్యవహారమునఁ దిక్కన సాంకచేదాధ్యయనముఁ జేసినవాఁడు. తీర్థస్థులుగా శాస్త్రులులు చదివినవాఁడు. మనుమనీధి యాపాదమునఁ బండితుఁడు. మహామంత్రి. ఇంతకాదు-అవసర మైనచోఁ గవచఖడ్గధారియై రణరంగముల పీఠవిహారముఁ జేసిన సేనాపతి యనియుఁ గొందఱందురు. ఒకప్పుడు మనుమనీధి రాజ్యముఁ గోల్పోవఁగా కాకతిగణపతిరాజుసాయముచే ఆతనిని రాజ్యపునఃప్రతిష్ఠికునిఁ జేసిన రాజనీతి కోవిదుఁడు. కవియై నిర్వచనోత్తర రామాయణము రచించి, కృతిగద్యము మనుమనీధి కొనగి, ఆ మహారాజుచే వియ్యపునుగ్యాదలంచుకొన్న మామ. శిష్యుడై మార్కండేయ పురాణము రచించిన మారవతో గురు విద్యావంశమునకు ఆనృగ్యము సంపాదించుకొన్న దొడ్డగృహస్థు. సారస్వత బోధనాధారము వహించిన యా

వాఁటి గూఢాయుధుల భుజస్సంధములకు విశ్రాంతి నొసఁగెనుఁ, దాను కృతికర్త యగుటచే కాక శతవదళకుమార చరిత్రమునకుఁ గృతికర్తయై మారనాదిగద్య ప్రాముఖ్యవ్యాసా సారస్వతాభివృద్ధి సేయుచున్న కులపతి. ఇంతమాత్రమే కాక యజ్ఞముఁ జేసి సోమయాజియై భారతాత్ముయము నాంధ్రీకరించిన వైదికవి.

కొందఱు సంస్కృతాంధ్రమహాకవుల ఇయత్ర కొలిచి చెప్పటలో “నన్నయ లిఁకఁ బుట్టగ-తిక్కనలు మరలఁ బుట్టవచ్చు”నన్నాగు. మఱి కొందఱు “కాళిదాసే భారత మాంధ్రీకరించున్నచోఁ దిక్కన ఉపసేది?”అని పరీక్షించుచున్నాగు. ఇఁకఁ గొందఱు “వార్యో రామాయణరచనము చేతఁబుట్టటో వ్యాసునకు- తదనుయాయి తిక్కనకు ఊర్పరేమలు దక్కిన”వందుగు. కొందఱు “అసలు వ్యాసుని పెట్టుబడి లేనిచోఁ దిక్కన బండాల మెంతటి”దని పెదరింఱుచు వాదన గలరు. వారివారి యూహలలో నేదోయొక కొలతందొ-ఒక మానపాత్ర ఉండక పోదు. కాని ఇదంతయు అభిరుచిభేద మనుట యుక్తము. కాకున్న ఎవగవ రేమి తక్కువవారు! మన కందఱును బూజ్యులే. తీరికయు, నోపికయుఁ గలవారు తారతమ్యపరీక్ష చేయుచుండుచుగాక. మనము తిక్కన కావ్యరందరసానుభూతి నంగకొందము. అయినను ఇష్టద నొక్కమాట శాపుకతస్పరు. కావ్యనిర్మాణము నెవగవ కాట్టి సామగ్రితో, కాట్టి రిలక్షణరణితో, కాట్టి ప్రత్యేకతలతోఁ దీర్చినను, దిక్కాశ్వరవప్రయోజనము ప్రసాదయములందే ఫలింపవలె ననుటలో నెవరి నభిప్రాయభేద ముండవనుకొందును. ఆ గృహ్యో-జాచి నచో సంస్కృతకావ్యముల నట్లుంచి తెనుగు పాత్రములలోఁ, తిక్కన భారతమువలెఁ దలంఁచువారి దెంప

ములలో ఇంత మునీరముగ, నింత ముప్రతిష్ఠితముగఁ బ్రకటమవేసికొన్నది మఱొకటి యుండదని అనుభవ పూర్వకముగఁ జెప్పవచ్చును. ఎందుకనఁగాఁ ఇన్ని కల్యాణములకరబడి నెన్నో ఒడుదుడుకులతోఁ గడచిన యీకాలములో నేటికిని ప్రజాహృదయములలో నేదో యొక మెత్తనిచోటఁ జల్లఁగఁ దాపుచేసికొనికూర్చుండి వారి మారణింపుచు, ఉత్సాహపరుచుచు, దారి చూపుచు, ధార్మికనిష్ఠఁ గలపుడు, జెడరక నిలఁబడి యున్నదికదా తిక్కనభారతము! “నింటే భారతము వినవలె-తింటే గారెలు తినవలె” అను నీ సామాన్య లోకోక్తిగూడ నీ విషయము నెంత విస్పష్టముగనో చాటుచున్నది. ఇంతకుఁ దేలిన సార మేమనఁగా-! లోకకాన్త్రుకభావనరహస్యములను విజ్ఞానవివేకమంద రముతో మథించి, ప్రజాభద్రజీవితమునకు కావ్యతముగా నమృతకలశము నందించిన ఆ మహాకవి మనకుఁ ద్రికాల ములయందు వారాధ్యమూర్తి. ఈ మహాత్మ్యము ఆయ నలో-ఆయన యుద్ధయశవిమిత్రతలో-ఆయన హరిహరో పాసనాతాత్పర్యములో - “ఆం ద్రా వ శి మోదమునో బారయ” కావ్యనిర్యాణము చేయుటలో నిమిషి యున్నది.

ప్రకృతము కావ్యమునుగూర్చి కొంత ముచ్చ టింకును. నేడు మన నిత్యజీవితావసరవస్తువులలోఁ గావ్యమున కేసామాన్యస్థానముగాని, అవశ్యకతగాని యున్నట్లు కనఁబడదు. ఎందుకనఁగా, అది లేకున్న మన ఆహారవిహారాదు లేవియుఁ గుంటుపడుటలేదు. కనుకనే వాని ఉత్పత్తి వినిమయములగుర్చియు, ఎగు మతి దిగుమతులఁగుర్చియు, ధరలు నియమించి యందించుటఁగుర్చియు నీ ప్రభుత్వముగాని యెట్టి నర్యయుఁ దీసికొనుటలేదు. ఉష్ణతో ముప్పుదిమాడు వస్తువులకు నింతగా ధరలు పెరిగిన యీ లోకాలలో మన కావ్యపు సరకునకు చిగురు కడలివంత చలనము గాని, జీవముగాని యున్నట్లులేదు. కడకుఁ దెల్ల కాగితము కావ్యముద్ర పడుటతోఁ గరుడుకాగితమై పాతికపజక చేరాలకుఁ బాల్పడుచున్నది. కాని, యిప్పు డిప్పుడు కొందఱు పెద్దలు ఈ కావ్యపుసరకును అక్కఱ వస్తువుగాఁ దయారుచేయుటకును, దానికి ఒకపాటిగా

నైన బజారువిలువ కట్టించుటకును బాటుపడుదుఁ బ్రజాభ్యుదయమున ముందడుగు వేయుచున్నారు. ఇది సంతోషింపఁదగిన విషయము. కాలభర్యమునూడ! “రాజా కాలస్య కారణం” కదా!

మన కీవాఁడు ఒంటఁబట్టిన విజ్ఞానమును జూడఁగా అన్నవస్త్రములు కొఱతపడకుండ ఆహార విహారాదు లనుభవించుటే యానంద మనుకొన్నట్లు తోచును. కాని, ఇది సత్యమార్గ మనలేము. ఈ మాత్రపు జీవనము ప్రాణిసామాన్యమైనది. మానవుఁడు తక్కినప్రాణులవంటివాఁడు-ఉత్తముఁడు. ఆ యుత్త మత్యహితని యవ,శువనిర్మాణమునందే గోచరించుచున్నది. అతని కార్యములయందుఁ బరిష్కృట మగుచున్నది కూడ. కనుకనే అతనిది ప్రాణులలో నుత్తమశ్రేణి. ఆ శ్రేణిలో నైత మాతని యుత్తమస్థానము దైవత్యమునకుఁ బ్రతినిధి. ప్రతినిధి యేమి-అగోచరమగు దైవత్యమును గూడ నచ్చటనే చూడఁగలము. అట్టి మానవుని జీవిత విహారపరిధి అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయ కోశముల పజకే నిలిచియుండదు. కనుకనే అతనికెవాహ్యజగత్తుతోఁ బాటు ఆంతరికజగ త్రేదో యొకటి ముఖ్యనివాసముగ- ఉచితకార్యస్థానముగ - నిత్యవిహారధూమిక మండక తప్పదు. ఈ బాహ్యార్థ్యంతర జగత్తుల కేదోయొక రాద బాట వేసి పూలపాన్పు పజచి, ఉచితసంవిధానము లతో సందానములతో రెండు జగత్తులను భాగ్యనంత ములఁ జేసి, అచ్చటఁ బరిపూర్ణమానవత్యమునో-దైవ ప్రాతినిధ్యమునో-దైవత్యమునో మకురూరముగఁ బ్రతిష్ఠింపఁగలదేదో అది కావ్యజగత్తు. ఆ కావ్యజగన్ని ర్భూతలే కవిబ్రహ్మలు.

ఈ కావ్యజగత్తున భౌతికప్రపంచమందువలెనే యెన్నో పట్టణములు, పల్లెలు కలవు. మహారణ్యములు, దివ్యోద్భావములు గలవు. మహాన్న పర్యతశ్రేణులు- చిన్నగుట్టలు, దివ్యవాహి నలు, అల్పసరస్సులు, రాల గనులు-రత్నాలగనులు-ఇట్లే ప్రకృతిసంభారసరస్వ మంతయుఁ గలదు. వీనిని వేవేదాంతములు మొదలు విభిభాగవతములవఱకుఁ జోల్చుకొనవచ్చును. భేద మొక్కటియే. అది నైజప్రకృతి-ఇది భౌతికప్రకృతి. మానవజీవితసాభాగ్యమునకు వలయు పదార్థబాతము

సంతయు రెండు జగత్తులలోని ప్రతియొక మూర్తియు యథాసంభవముగఁ దయారుచేయుచున్నది - యథార్థముగ నందించుచున్నది. శివుని జటాజూటమునుండి దిగజూడిన భాగీరథీప్రవాహమువలె వేదశిరస్సులనుండి బాలువాడిన విజ్ఞానరసతరంగిణి స్వర్ణమర్మల పాతాళముల నాక్రమించి, తాను మెట్టినచోట పునీతముగఁ బుష్కలజీవనసంపన్నముగఁ జేయుచున్నది. కాని, యీ రెండుజగత్తులయందును, ముఱికిగుంటలను, మఱుగు దొడ్లను గట్టినవా రుండకపోరు-ముండ్లపొదలును, ముష్టి సండ్లును లేకపోవు. వానివాని యాచిత్య మెఱిగి వాడుకొనుటే మనము చేయవలసిన పని.

ఇట్టి కావ్యజగన్నిర్మాణమునుగూర్చి మన ప్రాచీన లిట్లు పలికియున్నారు: "నియతికృతనియమ రహితం హ్లాదకమయీ మనస్యపరతంత్రం, నవరసరూచిరాం నిర్మిత మాదభతీ భారతీకే వల్లయతి"-ఇందులోని "నియతికృతనియమరహితం-హ్లాదకమయీ" అను పదములబట్టి కొండలు 'కావ్యరచనఁగూర్చి నియమ ముక్కలలేదనియు, 'ఆకావ్య మానందైకప్రయోజన' మనియుఁ బలుకుట వినుచున్నాము. కాని "దీనియర్థ మిదేనా? ఇది యనుభవమువఁ గుడుగునా"యని నా సం దేహము. నియమము-తాను గల్పించుకొన్నదో, యితరులు కల్పించినదో, యేదైనఁగావచ్చు-అట్టి దేదియు లేక తాను నడుచుకొనుచున్నాఁడా? తనయింటిలో వైవఁ-గేతలము తన్నుఁగూర్చియైన సేనియమము లేక నడువఁగలఁడా? కడకు 'నియమ ముక్కలలేదను నియమమైన నతని నంటుకొని యుండలేదా? "ప్రకృతి స్త్రావం నియోత్కృతి" అన్న గీతావాక్యమున కర్థమేమి? ఈవాక్యమును బలికెన గీతాచార్యునివలెఁ దాను ప్రకృతి విశేత యైనపుడుకూడఁ బరహితము సాధించుకొనకై నఁ బ్రకృతినియమ మంగీకరింపక తప్పదుకదా! కావ్య మానందైకప్రయోజన మనుటలో సత్యమున్నది. కాని, ఆ యానంద మేది? ఎవరికి? - శ్రేయఃప్రాప్తి అనందము. అది విశ్వప్రజకు. అందులో నొకఁడైన తనకుఁగూడ నని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. 'కావ్యము నాయానందము నకే-ఇతరులతోఁ బనిలేదని యెవరైన ననవచ్చును. కాని, అది భారతీయసంప్రదాయము కాదు. ఏ సత్కా

వ్యవతవము-ఏ సారస్వతనోష్ఠి జరిగినను ముగింపునందు "స్వప్తి ప్రబాధ్యః...లోకా స్సుమస్తా స్సుఖినో భవంతు" అని ఘట్రుతి చెప్పట నేఁటికిని భింము గాని యాచారము. "విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్", "కావ్యం యత శిర్షకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరశ్శురయే, సద్యః పర నిర్వృతయే కాంతాసమ్మిత తమోపదేశేయుతే"-ఇత్యాదిగఁ జెద్దల నూర్తులు ఈ విశిష్ట ధర్మమునే బోధించుచున్నవి. "కావ్యాల్పాపాంశ్చ వర్ణయేత్"-ఈ నిషేధ వాక్యము సంప్రదాయవిరుద్ధమైన యసత్కావ్యవిషయ మని వ్యాఖ్యాతలు వివరించియున్నారు. ఈ విధమున మానవజీవిత వివిధమాధ్యములలో దివ్యజ్యోతులు వెలిగించి, వారిఁ దుష్టిపుష్టి నిర్వాణముల సమకూర్చు సుత్రమకావ్యములు సమద్రవయాణమున దిక్సూచకదీప సంభములవలె వక్కడక్కడ నొక్కొక్కటియైన స్థిరముగ నిలిచియుండుట యెంతయేని యావశ్యకము. ఈ పరమాధ్యమును భావించియే మన తిక్కన భారతాంధ్రీ కరణమునకు గంటముఁబట్టినాఁడు.

"భారతము కావ్యమా? ఇతిహాసముగదా! అందు లోని బంగారము వ్యాసమహర్షిది కదా-తిక్కన చేయున్నది?" అని కొందఱ అనవచ్చును. దీనిని విమర్శించుకొందము. ఒకవిధముగ వేదములు మొదలకొని సారస్వతభాగము లన్నియు కావ్యములే. దాని వ్యుత్పత్తియే యా భావమును దెల్పుచున్నది. అధికారమునుబట్టియు, సంతసార్పమునుబట్టియు, బ్రతచనపద్ధతినిబట్టియు వేదములనియు, కాస్త్రములనియు, బురాణములనియు, గావ్యములనియుఁ బలురకములుగఁ జెద్దలు ప్రత్యేక నిర్వచనముఁ జేసియున్నారు.

"యద్యేదా త్వృణుసమ్మితా దధికతం శిష్టప్రధానాచ్చిరం యచ్చార్థప్రవణాత్ పురాణవశనా దిష్టం నుహృత్సమ్మితాత్ కాంతాసమ్మితయా యయా సరసతా మాపాద్య కావ్యక్రియా కర్తవ్యేకుతుకీ బుధో విరచిత ప్రైక్ష సమసుర్మహే"

జేదము శిల్పప్రధానమై ప్రభుకమ్యుత మైనది. పురాణము ఆర్థప్రధానమై సుహృద్భిమ్మత మైనది. కావ్యము భావప్రధానమై కాంతానమ్యుత మైనది. ప్రభువునలె కానింపక, మిత్రునివలె నలవడినిచ్చి యూర కుండిక, కాంతవలె సుకుమారముగ నునను గరగించి, మానవుడు తనకు దానే కర్తవ్యమునకుఁ గడంగునట్లు ప్రేమయనది కావున గావ్యభక్తి యుత్తమునది పెద్దల యాయము. భారతము వ్యాసుని లెక్కిన యష్టదిశ పురాణమలవలెఁగాక విశిష్టమై యతిహాసమై యతని రచనయందే కొంత కావ్యోన్మేషము దక్కించుకొన్నది. “మహాత్వాత్ భారతవ్యాస” మహాభారతమైనది భారతమును గూర్చి వన్నయభిప్రాయము. “ధర్మకర్తవ్య జ్ఞాన ధర్మకావ్యైర్బలి, యన్యాయైర్బలయః” చేదాంత మనియఁ, నీతివిచక్షణుల నీతికావ్యైర్బలి, కవివృత్తులు మహాకావ్యమనియఁ, లాక్షణికులు ధర్మ లక్ష్యపరిగ్రహ మని, వితిహాసకు లితిహాసమనియఁ, పరమపూరాణికు లహం పురాణ సముచ్చయం బని”..... కొనియాడిన భారతమును బరాశరాత్మ్యమందు విశ్వజిత్తమై పరసనట్లు చేసివారి దని ప్రకటించినాడు. ఇంతటి యుత్తమ సాహిత్యమును నా తెలుగువారికి రంగటికాన్న చేసి బంధించులు పెట్టెనని నడుముగట్టి, సమద్రమున శీమశైలివలె ఆ వాగమకాసనాడు మనకుఁ గ్రహరాధ్యుడు. ఆ మహాభాసుని కుభారంభముచేతనే తెనుగునకు భారతఃస్థితి భావలహో భారతమును ప్రభువుముగా నవతరింపఁజేసికొన్న గౌరవము దక్కినది. రాజరాజనరేంద్రుని కులత్రాస్యామోడును, అవిరళిజప హోమతత్వమోడును, సంహితాభ్యామోడును, నానా పురాణవిజ్ఞానవిరతుండును అయిన ఆ ప్రభుమాచార్యుండు తన సహజగంభీర గీర్వానైరీవదితమైన రచనతో వ్యాసభారతమును తెనుగున మనకు నితిహాసముగానే ప్రసాదించినాడు. మాడుపర్వములతో మగియక ఆ గంటమే అష్టదిశపర్వములను నిర్వహించియుండినచో నెట్లుండెడి? కాని, భారతమును గావ్యముగాఁ జదువు భాగ్యము తెనుగువాడు నొచినది. దానికై కవి బ్రహ్మ యవతరించినాడు. అప్పటి తెనుగువాస అమృతరీచనమునఁగాని న నలుకొనలు సాగుయఁ

దెలుగుదనము నలుకై పుల నుతానింపఁ జేయఁజాలినది కాకుండెను. ఆ నాఁడు ఊరి కొక దొరయై గడియ కొక గండెమై యుండిపోవు ప్రజాస్వాదయముల మారా ర్పుటకును, ఉత్సాహపరుటకును, భవవ్యవ్యాగ్రము భాగ్యవంతును చేయుటకును చక్కని చిక్కని తెనుగు దనముతోడి నాతియరచిన ఎంతయేని అవసరమై యుం డెను. ఇంతయుఁ దవవికొనుయఁ దహతహాపడుయఁ, దీప్రతపస్సులొఁ దెలుగు నుకొకారములఁ గరగిపోసి కొనుచు, భావనాదృష్టితోఁ బ్రజాస్వాదయముల నంత రాంతరముల నాక్రమించుకొనుచున్న తిక్కన సోమ యాజులై, అపభ్రంశస్నానమున కుద్ధుడై బుద్ధుడై హరి హరోపాసనమున ఆర్చనర్చనమై, సంస్కృతియన ఇతి హాసమైన భారతమును తెనుగునఁ బోతపోసి మహా కావ్యముగా మనకుఁ బ్రసాదించినాడు. “నాన్మసిః కురుతే కావ్యం” అను సూక్తిఁ దార్కాణగా నిలిచి వాడు. అదియే మనతిక్కన మహా కావ్యము. అదియే ఆంధ్ర మహాభారతము.

ఇక్కడ దిక్కున కావ్యరిర్యాణమును బ్రకటించు ను. “భవన పదసంఘాతాస్తవీ నారరంభాతయః, తథాపి సుఖభేదేన కాపికాపి సర్వశ్రీ” అన్నట్లు భారతములొని యతివృత్తయంతయు వ్యాసుని బంగారమేకాని అది తిక్కనచేతి శిల్పమున నమూల్యంబా భరణ మైనది. కావ్యరిర్యాణమునకు నలయు సామగ్రి కవులకందటికి నొకటి. దానిని విపులముగా లాక్షణికులు వర్ణించియే యున్నారు. అందచందములు తీర్పుటకై ఆలంకారికులు రకరకములైన సామ్యులు తయారుచేసి జామితాలు ప్రకటించియున్నారు. కాని వాని నేర్పి జూగుటలొఁ దీర్పి దిద్దుటలొ మాత్రము లోనిదెలుగు చేతిపనితనము ప్రశ్నోకవ్య కి రిభిన్నమై కావ్యము దేని యంత కది ప్రశ్నోకమై విలక్షణముగాఁ దయారగుచుం డును. ఒక పద్యము కావ్య మన్నాడు ఒకాయన. రసాత్మకమైన వాక్యమే కావ్యమున్నా మఱియొకరు. వాక్యముగానీ, పద్యముగానీ వ్రాయునపుడు సాధారణ ముగా నేమేమి కావలెనో మనకే తెలియును. ఏదో యొక విషయము—దాని కొక భావన—దానికై దక్ష కవిత్వములు—అవి వడుదుట కొక భందస్సు—(లాక్షణి

కులు చెప్పినది కాక పోయినను మన మహాకవి
 ఛందస్సు-అది కావన్నను దానికి సహజముగా నున్న
 యేదోయొక వచక) అనుకొన్న భావము సరిగా నున్నదా
 లేదా-దాని నీ పదాధాలు సరిగాఁ జెప్పచున్నవా
 లేదా- అని తెలిసికొనుట కేవలంఁ బోకకాస్త్ర
 జ్ఞానము-ఇంతమాత్రపు సరకుతోరచిన సాగింపవచ్చు.
 దీనికి గొన్నాళ్లు కొంత గరిడీసాము చేసిన సరిపోవును.
 దీనితోఁ బ్రతియోగఁడువాక్యకర్తయూ, బద్ధకర్తయూ
 గావచ్చును. కాని, ఒక పద్యముగాని ఒక వాక్యమే
 గాని విశ్వక్రేయము సాధింపవలసి వచ్చినప్పుడు దాని
 పరిణామాను-పరిణతి-పరిరచన కొంత విస్తృతము
 కావలసియుండును. “నేను రచన-నేను ఆనందము” ఈ
 వాక్యమే కావ్యమై విశ్వక్రేయమును సాధింపలేదు.
 దాని వ్యాఖ్యాన ప్రాయము గావైనఁ గొంత ప్రపంచము
 కావలయును. కవికనే పెద్దలు కవితాబీజములుగ “శక్తి
 ర్ని పురాతా లోకకావ్యకాస్త్రాన్యకేక్షణాత్, కావ్యజ్ఞ
 శిక్షానా చేతి ఇతిహేతు ప్రసన్నవే” అని నూత్రిం
 చుచు, ప్రతిభ-పుణ్యవృత్తి-ఉపజ్ఞ-సంస్కారము-ఇట్లే
 మరికొంత సామగ్రి కావలెననియు, వీరిలోఁ గొన్ని
 మనము తెచ్చికొన్నవ, మరికొన్ని పుట్టుకతోనే రావల
 నినవి కలరనియు నుపదేశించియున్నాను. దీనినిఁబట్టి
 ఈ జన్మలోఁగాక జన్మాంతరమునఁగూడ గూడఁజెప్పిన
 కొంత సామగ్రి యున్నపుడే కావ్యనిర్మాణక్షేత్ర
 యేర్పడునని తెలియుచున్నది. కొందఱు “కాస్త్రము
 పవనదార్థములను చేసించునది-దాని సంస్కారము
 కావ్యరచనకుఁ బ్రతిబంధక”మని యందురు. నిజమే!
 కాస్త్రము కేలు-కావ్యము కేలు. కాని కళావేత్తయైన
 కవిని కాస్త్ర మరికట్టలేదు. కాస్త్రసంస్కారమును
 కావ్యమునం దంతర్వాహిని చేయునది కళ. ఒక కాస్త్ర
 సంస్కారమునే కాదు-ప్రృతిలోని భౌతికాంశము
 నంతయు వికలఁజేసి, అందులో సారభూతమైన సౌంద
 ర్యమును రసమయముజేసి కావ్యమున మెరుపునది కళ.
 ఈ కళాప్రభుత్వమునఁ గలిపివానమున వాలుగు పురు
 షార్థములుకూడఁ దగులేదు సాధనామార్గములందుఁ గలు
 త్యముఁ దొలగించుకొని మందరములై సుఖసంసేవ్యము
 లగుచున్నవి. వివిధజలాశయములనుండియు, విభిన్న
 భూములనుండియు సూర్యకిరణములచేఁ బొంగిన యావి

ఆకాశమున వాయుసంపర్కముచే ఘనీభవించి విద్యు
 త్కాంతులతో వివారించుచు, వాయుసంచాలనముచేఁ
 గరగి వర్ష లిందువులుగా నురిగి భూమినిఁ దనిపి సము
 ద్రమునఁ జేరుచున్నది. ఇట్లే వివిధమానవసంఘ సంప్ర
 దాయ వ్యవహారములనుండి వివేచనాబలముచే సంగ్ర
 హింపఁబడిన విజ్ఞానము నుకవిభావనావధమున రస
 మయమై కరుణాగ్ని కళాదీప్తుల విలసిల్లుచు కవితా
 మార్గమునఁ గావ్యమై యమృతము మరిసి ప్రజాహృద
 యములఁ దడుపుచు విశ్వసాహిత్యమున విక్రాంత మగు
 చున్నది. ఇన్ని తెలుగుల సామగ్రి సంపన్నముగ
 నిలువచేసికొన్న నుకవి శత్యధుఁడై, సమాధిధుఁడై
 కావ్యరచనమునకుఁ గలము బుచ్చుచున్నాఁడు. ఉత్తర
 రామాయణ రచనమునాఁటికి మన తిక్కనయు నిట్టి
 వాఁడు. ఇంతే కాదు. ఆయనభాండాగారము
 పుష్కలమైనది. భావసంస్కారము పారావారమువలె
 నిగాధమైనది.

తిక్కన “అనులోచితమనిన నే నుభయ
 కావ్యప్రాధిక తాటించు శిల్పమునకా బారసుండకా
 గళావిదుండ”నని చెప్పికొనుచు నిరవచనోత్తర రామ
 యణరచన నారంభించినాఁడు. “ధీరోదాతవృషోత్త
 ముండు రామభరణీపతి శద్యుత్తము సంభావ్య”మను
 టచేఁ దన భక్త్యపదేతము ఫలించుననియు, దన
 భగవదాలోకప్రతిష్ఠ సిద్ధించుననియు నాశని యాశ
 యును. క్రీరాముని ఉదాత్తవాచుకునిగా, ధర్మమైన
 సాంసారికసౌఖ్యము ననభవించువానిగా, “ఉదాత్త
 వృత్తితో మహినేరెడువానిగా, ఎట్టి కష్టములందును
 నిల్లివుండై “ఎక్కుడు దిక్కును”లేనివానిగా, ధర్మాను
 ఘ్ననముకొఱకు, ధర్మపాలనముకొఱకుఁ బుట్టిన రాజుగా
 నెంతో చిక్కఁగాఁ దీర్చిదిద్దినాఁడు. పదబంధముకూడ
 మందరమై “లలితపదసౌవ్యవ్యవధ్యంబులన కథార్థంబు
 ఘటితపూర్వాపరమై, ఆలలియఁజెరునియలు గావాల
 సంధించిన విధంబున” నమరినది. కాని, తా నను
 కొన్నంతగా నా రామాయణము ప్రజాహృదయమునకుఁ
 బట్టిపట్టు లేదు. అందలి రాముఁ డిలొకఁడైన కవుఁ
 డును గాదు-ప్రాకృతసముండై ప్రజలలోఁ దిరుగు
 మానవుఁడును గాఁ పోయినాఁడు. తన భక్త్యపదేత
 మా రచనలో నడుకలేదని కనుగొన్నాఁడు. ఆతర్వాత

జరిగిన సారస్వతతపస్య, భావసంస్కారమే, లోకధర్మ
సమన్వయమే భారతాంధ్రకణమునకుఁ బాదులు
గట్టినవి. నన్నయ భారతమును బదువుకొన్నాఁడు.
అప్పుటి తెలుగుదేశమును—భావను - బరిష్ఠితులను బరిశీ
లించినాఁడు. ఎక్కువ తక్కువలను సవరించు
కొన్నాఁడు. “జనాభ్యర్థితమైన భారతము—నాసేర్పు
కొలంది సెప్పి వరదీయుండ నయ్యెద భక్తకోటికిఁగా”
అని సంకల్పించి భారతమును జేతఁబట్టి “క్రియన
గౌరీనాఁ బరగు చెల్లకుఁ జిత్రము పల్లవినప భద్రా
యితమా ర్తియై హరిహరంబగు రూపముఁ దాల్చి ‘విష్ణు
రూపాయ నమశ్చివాయ’యని పల్కెడు భక్తజనంబు
జై దికభాగ్యయిత కిచ్చుమెచ్చు పరతత్త్వముఁ గొల్పెద
నిష్ఠసిద్ధికిఁ” అను నాందీపద్యముతోఁ దెనుఁగునేత
కుపక్రమించినాఁడు. ఈ నాందీపద్యమే ఆయనరచ
నలో స్వతంత్రతను, విశిష్టతను, జైచిత్ర్యమును జాటు
చున్నది. తిక్కన తన యిట్టచైత్రమునకు హరిహరనాథ
రూపకల్పన చేయుటయందే ఆయన హృదయపాకము,
సర్వసమభావము, భారతరచనోద్దేశము తెల్లమును
చున్నది. చూడుఁడు: ఆయనదేవుఁడు హరియు—
హరుఁడును గాఁడు; కూన్యము గారు; వ్యక్తము
గారు-అవ్యక్తమును గారు-అనియఁ గావచ్చును.
ఈ సమన్వయము చాల గొప్పది. ఆధ్యాత్మికమునఁ
గూడ నెంత రాజనీతిచతురత! జైదికధర్మరిష్ట కెట్టి
పునాది! మతవివాదముల కెంత చక్కని ‘రాజీ’పదధి!
కర్మభక్తిజ్ఞానముల కెట్టి సమన్వయము! ఇది సమ
భావమా! అద్వైతభావమా! ఏదైన నేమి, మొదటి
నుండి తుదివరకు దీనిని తిక్కన చక్కఁగ నిర్వహించి
నాఁడు. ఈ భావమును బాతకులకు బోధించుటేకాదు,
ప్రతి ఆధ్యాసాద్యంతములయందును జక్కిని పృథ్వియు
లతోఁ, గమ్మని పలుకులతో హృదయములొందూటి
పై సమభావమునే తట్టి జ్ఞప్తిచేయుచుండును. తిక్కన
హరిహరనాథుని ప్రస్థించు ఈ శ్లోకమును వినుఁడు:
“కిమస్థిమాలాం కిమ కాస్తుభంవా పరిష్క్రియాయాం
బహుమన్యసే త్వం, కిం కాంబూటం కిమవా యకోదా
స్తవ్యం తవ స్వారు వద్య ప్రసోమే”—నీ అలంకా
రమునకు ఆస్థిమాల కా వ రె నా? కాస్తుభమణి

కావలెనా? నీ అహరమునకుఁ గాంబూటముయోకోద
చనుబాలా? ఏది నీకుఁ జవిగానుండును?—ఈ అడుగు
టలో నెంత యమాయకత్వమో అంత చాతుర్యము—
ఎంత భక్తియో అంత విరక్తి-ఎంత ఆవేశమో అంత
అద్వైతభావము! ఆహ! ఏమి శేర్పరితనము! శేరునకు
హరిహరనాథు నడుగుచుండినను నిజమునకుఁ దన సమ
భావమును లోకమునకుఁ జెప్పఁచున్నట్లులేదా! చూపులు
దేవునివైపు, హృదయము లోకమువైపు-ఈ వ్యంగ్య
మర్యాద యెంత మధురమైనది! ఇందులో నీ గడుగు
దనముఁ జూడుఁడు: తా నెన్నఁడో వ్రాసికొన్న ఈ
యొక శ్లోకమును వినుఁగానే స్వామి సంతోషించి
మెచ్చికొని “ఈ గ్రంథమును నా కంకితమునీయు”
మని యడిగవలె! ఎన్నఁడో వ్రాసికొన్న పద్యమే
యింత హృద్యమై, సామాన్యరాజా గారు-హరిహర
నాథునంతటివాఁడు అంకితముకోరుటలో నెంత ధ్వని
యున్నది? ఒక శ్లోకమే యిట్లున్నచో నిక గ్రంథ
మంతయు నెట్టిదిగా నుండవలయును-ఈశ్వరుఁడే యిట్లు
డుగునపుడు సామాన్యమానవు లాగ్రంథమునకై యెంత
యుద్విఘ్నాదురు! ఎంత బలిపాలుకొందురు?—ఈ
స్వప్నకృతాంతముతో గ్రంథము మొదటియాకునందే
తిక్కన యెంత దివ్యచిత్రమును మన కన్నులకుఁ జూపు
చున్నాఁడు! ఈయనరచన యంతయుఁ దుదిమొదలుగా
నిట్లే యుండును. ఒక చిన్నమాటలో నొక గొప్పభావ
మును-ఒక చిన్న సంవిధానముతో గొప్ప ప్రయోజన
మును సాధించుచుండును. తిక్కనపద్యరచనయే ఒక
రకమైన యెత్తుగడ గలది. నేయిపద్యముల రాకలోఁ
దిక్కనపద్య మెక్కడవన్నను అతని కైరి విన్న
వాఁడు వెంటనే ‘యిది తిక్కనపద్య’మని యెత్తిచూపఁ
గలఁడు. అలలియలిపదములు, పట్టినే సమాసములు-
వాక్యములు, వాక్యంతముందు భావస్ఫూరకమును శేడో
యొక కాకుస్వరము - భావము సంగ్రహించుటలో,
మాటిగఁ జెప్పటలో నొక ప్రశ్నోకత-సందర్భ సామ
త్కారము చేయుటలో నొక విశిష్టత—ఇట్టి వెన్నియో
ఆయనకు సాంతసామ్యులై యితరుల కనుకరింపరాని
గుణములు గలవు. చూడుఁడు :-

“ఇది యొక పెద్ద గట్టిమొన;

యీమొనముండట గోగణంబుతో

నదియొక యల్పమైనది; మట
యంతల వేటాక కొంతనేన; ఆ
ల్లదె యిటు పంచి పెట్టఁజనె;
నన్నిటిలోన వృథాభిమాన దు
ర్మద బహుభాషియైన కురు
రా కెచటక జనుచున్నవాడో!"

ఈ విస్తృతవివరణము చూడుడు:—

"వచ్చినవాడు ఘలునుఁడ
వర్ణము గల్లు మనంగరాదు; రా
లచ్చికివై పెనుగిన బ
లంబులు లెందును గెల్వసేర్పనే!
హెచ్చగుఁ నుండనక; దొడరు
పెల్ల విధంబుల కోర్చునట్లు గా
కిచ్చుఁ దలంచి యొక్కమెయి
ని త్రటిఁ బొందగు చేతయుక దగుక"

తిక్కనరచనలోని శబ్దప్రపంచ సాభాగ్యము
దగ్గ నాతీతమైనది. ఒక మానవుఁ డింత సృష్టి చేయఁ
గలఁడా యని యాశ్చర్యము కలిగించును. తెలుగులో
నింతటి యమాల్యపదములు-మృదువులై, మధురములై,
మనకులోని భావమును మాటిగఁ జెప్పఁగలిగినవి-కర్ణ
శ్రేయములై మాధుర్యం దాటియుత్కలవలె నడికి యంద
గించఁగలవి ఎక్కడివి? తిక్కనకుఁ బూర్వ మేగ్రంథ
మున నివి కనఁబడవే! తర్వాతి కవు లెంత యన్నించి
నను ఆ గని వారికి దొరకలేదేమో! అది యంతయు
నాయన సొంతకొని. పట్టణములలో-అంతకంటె ముఖ్య
ముగఁ బల్లెలలో నిత్యవ్యవహారమున నిగనిగలాడునవి-
మాటుమాటు మరుగుపడినవి అన్నియు సేకరించి నాఁడు.
మాసిపోయినవానికి మెలుగులు దిద్ది నాఁడు. వికృతము
లైనవానికి వేసముఁ దీర్చినాఁడు. అవసరమైనదోట
నదనుఁబట్టి యనువుగా సృష్టించుకొన్నాఁడు. అప్రయ
త్నముగా దొరలపడినవి దక్కించుకొన్నాఁడు. అన్ని
టికి రూపమును బట్టి, సుగుమునుబట్టి, అక్కఱఁబట్టి కల
గోత్రముల సేర్పఱచుకొన్నాఁడు. పుష్పజాతులు కొన్ని,
ఫలజాతులు కొన్ని-రత్నజాతులు కొన్ని, లోహజాతులు
కొన్ని-కాతీయములు కొన్ని, సామెతలు కొన్ని
-అన్నియురాసులుపోసిదొంతులుతీర్చినాఁడు. వానివాని
పలకుబడి కేలు-నుడికారము వేలు. సందర్భమునుబట్టి
ఆ ధ్వని కొక యర్థము-ధ్వనినిబట్టి యాసందర్భమున
కొక భావము వచ్చునట్లును, ఒక పదము తన సొంత

తెలుగుతో నిరుగుపొరుగువాని! జీవముపోయునట్లును,
ఇరువైపుల పదములు నడుచునున్న మాఁగదానికి పేరి
మాటలు సేర్పనట్లును, దండలుగూర్చి చెండులుగట్టి వింత
పోయగముతో విన్నాణములఁ దీర్చినాఁడు. అన్నిం
టను తెలుగుదనము, తియ్యఁదనము నిండి తొనికెవలాడు
నట్లు పుంజుకొన్నాఁడు. భారతరచనలోఁ గవిబ్రహ్మ
చేసిన శబ్దసృష్టి అనవ్యసామాన్య మైనది. ప్రబంధ పర
మేశ్వరుఁడు ఈ రచనకుగూర్చి "తన కావించిన సృష్టి
తక్కిరులచేతకా గా"దని ప్రశంసించినాఁడు. తిక్కన
యీ తెలుగునుడికారమునకు భారతమంతయు నుదా
హరణమే. ఇదియని దేని నెత్తిమాపఁగలము!

ఈ పద్యముఁ జిత్తగింపుఁడు:—

"ఇది గడు ముద్దరాల; పను
లేమియుఁ జేయఁగనేర; దింతయుక
మృదు; వొక కీడుపాటునకు
మేళింపఁజాల; దుదాత్తచిత్త; యొం
టిఁ దిరుగు దాని కోర్వ;వొక
టికదనుఁదా పవరించుచొప్పెలుం
గదు; తగ నొండులక గొలువఁ
గా వెలవెమ్మెయిఁ గల్గు నక్కటా!"

ఇట్లని తిక్కనకు సంస్కృతరచన సహింపదని,
చేరఁగాదని యనుకోఁగూడదు. సందర్భమునుబట్టి సం
స్కృతము వెంటో గంభీరముగా నడువఁగలఁడు.

"దుర్వాకోద్యమభావమిక్రమరసా
ప్రాకప్రతాపస్ఫుర
ద్ధర్వాంధ ప్రతివీరనిర్మళన వి
ద్యాపారగుల్ మత్తుతుల్
గిర్యాణాకృతు లేపు రిప్తు నిను దో
రీలక చెప్పక గిట్టి, గం
ధర్వుల్ మానముఁ బ్రాణముక గొనుట త
భ్యం చెమ్మెయిక్ గిచకా!"

ఒకప్పు డన్నియు సంస్కృతదీర్ఘ సమాసములే
మాధుర్యము. చూడుఁడు:—

"భీష్మద్రోణకృపాది ధన్వనికరా
భిలంబు, దుర్బోధన
గ్రీష్మాదిత్యపలుప్రతాపవిసరా
కీర్ణంబు, శస్త్రాస్త్రజా

లోమ్యస్థాన చతుర్విశోజ్జ్వలబలా
త్యుగం, బుద్ధధ్వజా
ద్విమృత్యాకలిరంబు పైవ్యమిది యే
శరంగ శక్తుండనే!"

మతియొకప్పుడు విడివిడి సంస్కృతపదములతో
నడచుచు దటాజనం చెనులంపకలోనికి దిగును :
చూడుడు:—

"అకుటిలం, ధార్యసమృతుం, డ
హంకృతిమానండు, నీలినిర్మలా
త్యకుం, డవవద్యకిలండు, స
ధన్యుడు, దాంతుండు, గొంతిముద్దునే
యూకొడుకు, మేను లేత, తన
యల్లము మెత్తన; యిట్టియీతం డె
ట్లాకొ యొగు నాక్రయించు! విధి
యొపడె యెవ్వరి నెట్లా నేయగల!"

మతియొకసారి తెలుగునడుల కూర్చు నందముగ
నడుపుచు నడుమనడుమ సంస్కృతపదముల నడుకుట
యనొక వింతగా నుండును.

"తగవునఁ జోక రాజా లెడి
దంబులఁ బల్కెనయేని వైచి యొ
వ్వగ నిలంబూ! నురుత్వము ప్ర
భుత్వమునన్ గల పెద్దవారి మా
ట గొనమి యానుయోధను క
డక నిలుకక, మనపెల్ల గారవం
బుగఁ నుచుకృద్గుహకైల
పుకొ జననచ్చిన మెచ్చరే జనుల్!"

తిక్కనాద్యుని విచిత్రవిహారములతో ని ప్లేత
నైన నానందింపవచ్చును. కాని మనకు వ్యరధి
రాదు. అత్యధ్వన్యాత్మకముగా పినులందు నేయు
చున్న యీ బాహ్యపాండిత్య వింత కమనీయముగదా!
ఇక భావార్థగౌరవాది పరిపాక పరిణితమైన ఆంతర
మాధురి నాస్వాదింతము. అది యొక చిద్విలాసము!
తిక్కన యెంత గంభీరార్థమునైనను తేటగాఁ దిశిచి
యియ్యగలఁడు-తేలికగా నొలిచిపెట్టగలఁడు, ఎంత
సామాన్యవిషయముపై నైన నెలికిపేదజీకులు లేక
గంభీరపద్యపదము చెయగలఁడు. చెప్పవలయునది
మానఁడు-మానఁదగినది చెప్పఁడు. చెప్పనప్పటి యా
మెలఁకువ యాయనతోనే పుట్టిన దనవచ్చును. విష

యము నెత్తికొనుటలోనే యొక శ్రాంతిపోకడ. నడుమ
నడుమఁ దానే యొక ప్రశ్న పేరొని సమాధానముఁ
జెప్పికొనుచున్నట్లుగాఁ బోవును. ఒక విచిత్రమైన
కాకుష్ఠకముతో బ్రహ్మాండమైన భావమును తెల్లగిం
చును. మొగము చూచుచు మనసుతో మాటలాడును.
మనసు గిట్టదు మొగమున కవున్నను. ప్రాణిద్వయ లేవీయు
చాచ్యముగఁ జెప్పక చీతలయూపుతోనో, కన్యాను
కదలికతోనో, పెదవులు విప్పటతోనో నూచించును. ఏ
విషయముఁ జెప్పవచ్చును ఆ సందర్భమునకు నాపాత్ర
మునకుఁ దగినట్లుగాఁ దనదే యొక ముద్ర వైచి, ఆఱం
కారికులు పెప్పిన ఉక్తివైచిత్ర్యముల కన్నింటిని-
భరతముని చూపిన యశ్వినయ విశేషముల కన్నిటిని
ఉత్తమ లక్ష్మ్యముల నిచ్చుచుండును. అన్నిటికంటె
నాయనసందర్శనార్థము, బొలితబొమ్మలు ఒక
వడిగా గ్రహింపదగినవి. ఒక ఘట్టమును జేరినైన
వర్ణింపవలసినదైనపుడు కథను, పన్నేకేళిమును రెండు
మాటలతో నూచించి అది యొక రంగముగాఁ గల్పిం
చును. సంభాషణాగ్రహముతోఁ దక్కిన సంగతు
లన్నియుఁ బాత్రలతోబాడే పట్టించును. అది క్రోధ
కావ్యమే యొనను పద్యముయైన దృశ్యకావ్యముగాఁ
బిత్రించి మన కన్నులయొడుటఁ జెట్టును. ఈ నాటక
ఫర్మిరవనలోఁ దక్కినవైభవ్య వర్ణిరీయము.
తత్వాతి కవులలో ఈ ఫర్మ సాధించినవారు చాల
తక్కుర. తిక్కనకవిభాగ్యము నొట్టే తవవికొనుచు
పెంత దూరమైనను పంతోషముతోఁ బ్రయాణము చేయ
వచ్చును. ఉదాహరణముగ నెన్ని పద్యములైనఁ జావ
వచ్చును. మచ్చన కొకటిరెండు చిత్రగింపుఁడు:—

"ఆపద గడవంపెట్లంగ,
నోపి కుభంధైతదాని నోవఁగూర్చంగ మా
కీపుట్టువునకొ బాండు
మౌహండు నిన్ను జూపి చనియె మహాత్మా!"

ఇందు పూర్వార్థము సాధారణము. ఉత్తార్థ
మునఁ బ్రతియొకపద మెంతో భావమును గల్గింపఁగల
కొన్నది. "మేము తండ్రిలేని విడ్డలుము. అన్ని విధముల
నీవే మా కాదగువు" అని ధన్యరాజా చెప్పవచ్చును. ఇ
అవును: మానవుఁడు తా నెన్నిరీతుల పెంత పెద్దనా, నై
నను తత్వగుఁడొందుట నింతటివాఁడుగనీ నిలఁబడును
గదా! "అవ్యథా శరణం నాస్తి త్వమేవ శరణం మమ"

అను భాగవతధర్మమిదియేగదా! “ఈఘట్టపునక” అన్న పదము “ఁచూసాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాక్ మాం ప్రపద్యతే” అను గీతావాక్యము ధ్వనించుచుండలేదా! “పొండు త్వౌపాలుండు నిన్నుఁ జూపి చనియె” — ఈ చూపించుటలో ఒప్పుగింతయు, పొండు త్వౌపాలుని యందలి పితృకర్తవ్యమంతయుఁ గృష్ణునిపై మోపుటయు నెంత మకుమారము! మఱియు “గురూప నేత్రమునఁగాని యాశ్వరూనిఁ గనుఁగొనఁబాలఁడు. తా నసహాయఁడైనపుడుగాని యాశ్వరూనివైపు మనసు త్రిప్పుడు” ఈ భావము లెంత గంభీరముగా ధ్వనించుచున్నది! “మహాత్మా” — “నీవు పరమాత్ముడవు” నేను జీవుఁడను. ఈ జన్మమున గురూపనేత్రమున నివృత్తి ఆత్మ సాక్షాత్కారము చేసికొనుచున్నాను” — ఈ భావ మెంత సంప్రదాయసిద్ధమైనది! పద్యము కథచెప్పుచున్నను, తిక్కన పదప్రయోగము ఈ సందర్భమున హృదయతంగుల నన్నింటిని గదిపి మధురభావాలాపన చేయుచున్నది.

“మనమునఁ బక్షపాతగతి
మాదెస మానుమ; ధర్మసీతిన
రసములు రెండు దిక్కులనొ
తంబును పెంపును గల్గునట్టి చొ
ప్పున విదురాదిజన్మల
బుద్ధి రా నుచితంబుతోడి మె
ల్లన పగుసందనంబునను
భూపతులెల్ల నెఱుంగవాడుమీ!”

ధర్మరాజు స్వకార్యమునే చెప్పుచున్నాడు. అయినను “మాదెస పక్షపాతము వదు-ధర్మసీతి వరసములు-రెండువైపుల హితముపెంపు గల్గునట్టి చొప్పు గనునించియే నడుపు”మని అపిభారాత్రయముగా ములు మ్రొగ్గునీరీతిగా ధర్మమునేమాచి పట్టు అతని యువాత్రిత యోగిత్వము చూడఁడు! పానీ-స్వకార్యమున నేమెఱుపాటు గలరా? “విదురాదిజన్మల బుద్ధికి రాక-ఉచితంబుతోడి మెల్లునక-పగుసందనంబునను-భూపతులెల్ల నెఱుంగక” — ఈ పదము లన్నియు ఒకవైపు వ్యాయపక్షమును సమర్థించుచున్నను, మఱియొకవైపు ప్రతిపదము స్వకార్య సిద్ధికొఱుక బ్రత్యేకప్రయోజనముల గర్భింకరించుకొని మకుమారముగ నూచన లిచ్చుచున్నది.

“మమ్మెఱుగు, దెదిరి నెఱుగుదు;
నెమ్మెఱుగు, దర్శిని నెఱియెఱుగుదు, వా

కృత్యుఁడధతి యెఱుగుదు,
పొమ్మెఱుగ నేను నీకు బుద్ధులునెప్పక”

“అన్నియు నీవే యెఱుగుదువు; నీకు బుద్ధులు నెప్ప నే నెంతటివాఁడను, పోయినమ్ము” అనుచున్నాడు ధర్మరాజు. పాపము! తా నేమియు నెఱుంగఁడఁట-చెప్పవలసిన దేమియు లేదఁట! ఇంకను చెప్పవలసినదని యేమి మనుకొన్నాఁడో! ప్రతియొక చిన్నవాక్యమునందును దాను చెప్పవలసినదంతయుఁ గొనరుమ్రొంగులతో నూడి చెప్పుచునేయున్నాడు. పైఁగాఁ జల్లగా సమ్మోహనాస్త్రమును బ్రయోగించుచునేయున్నాడు. ఔరా! చాతుర్యము! “బుద్ధులు నెప్పక” అని ఒక ఛలోక్తి విసరుచు-“ఎఱుగుదు” అను ప్రతిబోటను “ఎఱుగుము” అని మార్చి చదువుకొమ్ముని ఉపాధ్యాయునివలె నూచింపుచుఁ గృష్ణుని హృదయములోనికే దొంగిచూచుచున్నట్లు లేదా! తిక్కన ఉక్తివైచిత్రి యంతయు భారతము నిండ నిల్లే యుండును. భారతమున నుద్యోగపర్యము — అందు కృష్ణరాయబారము ఇట్లే ప్రత్యేక జాగరూకతతోఁ జరువఁదగినది. ఈ ఘట్టమున ద్రౌపది ఒక యసాధారణ వ్యక్తి. పరాభవమును బొందిన భారతపీఠపత్ని — భారతపీఠమాత; ఈమెకు వ్యాసుఁడు పురుషుఁడు ములు తీర్చి పెంచి పెద్దచేసినను, తిక్కన తీర్పులో ఆమెకు ఆర్యత్వము, ఆంధ్రత్వము నిలుచెల్ల వెలసినది. కథలో ద్రౌపది పాంశవపంచకమునకు ధర్మపత్ని — భావములోఁ బ్రాణపంచకమునకు తీవ్రత్తి. భారతకథా తీవయాత్రలో నామె ఇచ్చాకేక్తి-జ్ఞానకేక్తి-క్రియాకేక్తి స్వరూపిణియై ప్రవర్తించినది. స్వరాజ్యసిద్ధికై రాయబారము పంపునపు డామె పాంశవులకుఁ, గృష్ణునకు నడుమ నిలిచి జీవాత్మకుఁ, బహుత్మకు నడుమ ఆదికేక్తియై అద్భుతవిహారము సలిపినది. ఆయావిశేషము లన్నియు భావుకులు, రసజ్ఞులు భారతమును ప్రత్యేకముగాఁ జదివి ప్రతిపద్యమునను చవిచూడఁగలరు. ఇట్లే భారతమున విరాటపర్య మొక ప్రత్యేక కావ్య మునఁదగినది. అజ్ఞాతవాసముతోఁ బ్రారంభమై ఉత్తరావినాపాయతో మంగళాంతముగా ముగిసినది. మహాకావ్యత్వసిద్ధివంతయు నందుఁ జూడఁగలము. అందలి పాత్రబోషణము, రసపుష్టియు మిక్కిలి హృద్యములైనవి.

ఇతివృత్తమనందలి పాత్ర లేది యెప్పు డెట్లు నడుచుకొన్న స్యభావసిద్ధములై మన యనుభవములను దలంపునకుఁ దెచ్చుచుండునో అట్లు చిత్రించుట పాత్ర పోషణము. భారతరచనయందు దీక్షార్థము మిక్కిలి కష్టమైనది. ఎందుకనఁగా: అది యొక సముద్రమువంటి గాథ. పాత్రలు అసంఖ్యాకములు—వివిధములై న అర్హతలు, అంతరములు గలిగి, ఒకటిరెండు తరముల వఱకు కథవెంట నడచినవారు పెక్కురు గలరు. ఆయా సన్నివేశములలో ఆయాదశలలో వారివారి భావరూపజ్ఞానులను భావనాపథమునఁ జిత్రించు కొని, అందరి జాతకచర్యలకు సమాజమైన, అనుభవసిద్ధమైన ఫలితములు వ్రాసిచూపుట చిన్న పని కాదు. తిక్కన నిజమైన దైవజ్ఞుడు-వైదికుడు. కావుననే తనకు రావలసిన సంభావన యెట్లున్నను దాను తేయవలసిన పని ఉత్తమముగా నిర్వహించి కృతానుఁడైనాడు. పలుతావుల మాలమున కెన్నో మెలుగులు దిద్దినాడు. కొందఱు ద్రోపదీ పాత్రపోషణమునందు వ్యాసుని-వన్నయను-తిక్కనను-పోతనను బోల్చుకొని హెచ్చుతక్కులలు కొలుచుచుండురు. కాని వీరందఱు నొక కేళమువారా, ఒక కేతాద్రివారా? ఒక తరమువారిలోనే ఎన్నో మార్పులు మనము చూచుచున్నాముగదా! కనుకనే యెవరి గొప్పను వారిలోఁ జూచి సంతోషించుటే మంచిది.

తిక్కన భారతాంధ్రీకరణము మూలమునకు సరిగా లేదనియు, గొన్నిచోట్ల వికృతమైన దనియుఁ గొందఱు విమర్శించివారు. ఇది సాహసము. భారతమును 'మక్కిమక్కి'గా వ్యాఖ్యానాంశములతోఁ గూడఁ చెలుగునకు తెట్టితివని తిక్కనయుఁ జెప్పలేదు. అది స్వరసమును గాదు. ఆ కాలమున నెవరి యాంధ్రీకరణపద్ధతీయు నట్టిది కాదు. మూలమునకు స్వేచ్ఛానువాదస్వాతంత్ర్యమే యందఱు నవలంబించిరి. వారిలోఁ దిక్కన యగ్రగణ్యుఁడు-సిద్ధహస్తుఁడు. కథాసంవిధానము, పాత్రాచరిత్ర, సందర్భశుద్ధి-వీదియుఁ గొంత పవిత్రుండఁగనే చక్కగఁ దీర్చినాడు. భారతమును బడపునప్పు డందలి పాత్ర లేదో కథ నడుపుచున్నట్లుగాక, అందలి బ్రతుకు తాము బ్రదుకుచున్నట్లుగాఁ

దోహించి, మన హృదయానుభవములను పేల్కొల్పుచు వారితో మనకుఁ దాదాత్మ్యము గలిగించుచుండురు. తిక్కన తన పాత్రలకు ఇట్టి జీవళ పోసి నిర్మించినాడు. కనుకనే అతని రచనలో భారతము కావ్యమైనది. అప్పుడుగూడ నది తన ఇతిహాసత్వము, పంచమ వేదత్వము పొంగొట్టుకొనలేదు. మీఁదుమిక్కిలి ఆయన తెనుగు పలుకుబడిలో మెదిలి అందలి సర్వసామగ్రియుఁ చెలుగువారి సామ్రోపది. ఆ భారతవీరులు-వీరమాతలు మన కుటుంబములోనివారై వారు. భారత ధర్మము మనయింటి యాచారమైనది. మన తెనుగుతోట నందనోద్యానమై పరిమళించి ఫలించినది. తిక్కనడే భారతము నాంధ్రీకరించియుండనిచో-లేక 'మక్కిమక్కి'గాఁ జేసియున్నచో ఆంధ్రజాతికి, ఆంధ్రభావకు నిజముగా నెంతనష్టము కలిగియుండెడిది! ఆ పరమస్వతంత్రుని ఆ తెలుగుఋషిని దీవించి, ఆయన చేతినుండి ఆంధ్రభారతమును దనచేతఁ జెట్టించుకొని, దానిని మన చేతిలోఁ జెట్టి మనకు మహా సాహిత్యభాండారమును బ్రసాదించిన ఆ హరిహరవాఘానికి ఆంధ్రజాతి యంతయుఁ దీరని యప్పు పడి యున్నది.

కొందఱు "తిక్కనకు సంస్కృతము కాదు, ఆయన పాత్రాచరిత్యముఁ జెఱచినాడు, భావస్ఫూర్తముగా వాక్యరచన చేయలేడు" ఇట్లే కొంత విమర్శ చేసియున్నారు. తిక్కన అందఱు తన రచనలో నిరుపది నవ్వులు నవ్వినాడంట. వానిలోఁ గొన్ని ఈ విమర్శనములకు బదులు పెప్పగలవు.

ఆంధ్రసాహిత్యమున నున్నతోన్నత స్థానము నాక్రమించిన మహాభారతసాగరమును గడముట్టి నీఁది పూర్ణకాముడై, సుప్రసన్నహృదయముతోఁ జేతులు తోడించుకొని "హరిహరవాఘ! సర్వభువనాద్భిత! నా దయఁ జూడు మెప్పుడుకొ" అని స్వామి యెదుట నిలిచి వేడుకొనుచున్న ఆ కవిబ్రహ్మకు-మన తిక్కనసోమయాజికి భక్తిపూర్వకముగ ధన్యవాదము లర్పించుచున్నాను.

(తెలుగులోని శరణున సమాజమువారు ఇటీవలనే బోపిన 'తిక్కనజయంతి' సందర్భమున చదువబడిన వ్యాసము)

కీ. శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు

(పుణ్య స్మరణ)

= శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ =

శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులు గారు లింగైక్యము పొంది తొమ్మిదేళ్ళ యైనది.

శ్రీపంతులుగారు ఆంధ్రదేశానికి చేసిన సేవ ఇంతా అంతా కాదు; అపారమైనది. ఆంధ్ర పత్రిక పెట్టి “ఆంధ్రం మాటాడేవారందరూ, ఆంధ్రదేశ వాసులందరూ ఐక్యం కావాలి; ఆంధ్రదేశం ఒక ప్రత్యేక రాష్ట్రం కావాలి. ప్రత్యేక ఆంధ్రరాష్ట్రం లేనంతవరకు ఆంధ్రులు అభ్యుదయం పొందలేరు.” అని ఆంధ్రరాష్ట్ర ఆవశ్యకతను మొట్టమొదట తన పత్రిక ద్వారా ఎలుగెత్తి చాటిన మహనీయు డాయన.

నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తనజీవిత మంతా ఆంధ్రాభ్యుదయం కోసమే పాటు

పడ్డారంటే అది అతిశయోక్తి కాదు. ఆంధ్ర దేశం ముక్తకంఠంతో ఈమాట చెప్పింది; ముందు చెప్పగలదుకూడాను. ఆయన ఏ పని చేసినా ఆంధ్రుల అభ్యుదయమొనరించే పనిగానే వ్యధిమీద లక్ష్యముంచే చేసేవారు. ఆంధ్రుల కళాసంస్కృతులు చాలా గొప్పవి; మళ్ళీ ఆంధ్రకళ విశిష్టత గడించాలి. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యం చాలా గొప్పది. నేటి పరిస్థితు లలో హృదయంగమమైన నవ్య సౌందర్యం నేకరించుకొని నవ్యాంధ్ర సాహిత్యముకూడా తోడి దేశభాషాసాహిత్యాలలో గొప్ప పేరు సంపాదించాలి; ఆంధ్ర సంస్థలలో ఆంధ్రుల వ్యాపారనిర్వహణప్రజ్ఞ కానరావాలి; ఆంధ్ర సంస్థలద్వారా ఆంధ్రదేశ ఔన్నత్యం లోకానికి విశదం కావాలి; ఈ ప్రజా ప్రభుత్వ

యుగంలో ఆంధ్రులలో రాజకీయ పరిజ్ఞానం వృద్ధిపొందాలి; కుల భేదము, మత భేదము ఆంధ్రుల రాజకీయభివృద్ధికి అటంకం కారాదు-అని ఈ విధమయిన ఆశయాలతో శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తమ జీవితసర్వస్వాన్ని ఆంధ్రదేశానికి సమర్పించారు. పంతులుగారి జీవితానికి ఈ ఆశయాలే మూల సూత్రాలు. ఇది అడ్డమైతే ఆయనజీవితం మనకు సుబోధకమవుతుంది.

శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి ఆర్థిక సాహాయ్యం పొందని ఏ సంస్థలేదు ఆంధ్రదేశంలో. ఖాదీవిర్మాణ సంస్థల కన్నెన్నిటికి సాయం చేసినారో చెప్పలేము. ఆ విధంగానే దేశంలో విద్యావ్యాపనానికి పాటుపడే గ్రంథాలయాలెన్నిటికి ఆర్థిక సహాయము చేసినారో పంతులుగారు. శ్రీ పంతులుగారి సాహాయ్యసంపత్తిని ఏదో విధంగా బడసిన సాహిత్య సంఘాలూ ఉన్నవి. చెన్నపట్నం వచ్చి పంతులుగారి మెప్పుకూ, గౌరవమూ పొందని ఉత్తమ ఆంధ్రనటులుకాని, నాటక సంఘాలుకాని అరుదు. తమకు తోచినరీతిని యువచిత్రకారులను ప్రోత్సహించారు; నవ్య యువకవులను ప్రశంసించారు; తెలుగునాటిలో బయలుదేరిన ఏకైక ఉత్తమముగాని, తెలుగువారి అభ్యుదయానికి కృషిచేసే ఏ సంస్థకాని శ్రీ పంతులుగారి ఆదరానికి, అభిమానానికి లక్ష్యంకాకుండాపోలేదు. అట్టిది పంతులవారి ఆంధ్రత్వము; అట్టిది పంతులవారి ఆంధ్రాభిమానము. శ్రీ పంతులుగారు తమలో ఆంధ్రదేశాన్నీ, ఆంధ్రదేశములో తమనూ సందర్శించిన మహానుభావులు, పుణ్యమూర్తులు.

నిజమే, శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులవారిది అఖండ ధనజాతకం. ఆయన పట్టిన

దల్లా బాగారయ్యేది. అయితే అఖండ ధన జాతకు లెందరాలేరు? జమీనుదారులు వేలూ లక్షలూ రాబడివచ్చేవారెందరులేరు? కాని అందరికీ శ్రీ పంతులవారికున్న ఆశయములున్నవా, లక్ష్యమున్నదా? ఉన్నప్పటికీ వారు తమ ధనాన్ని శ్రీ పంతులవారి వలె సద్వినియోగంచేసినారా? చేయగలిగినారా? ఆ సాహసం అందరికీ రాదు. పంతులవారిది సంపాదనలో ఎంతటి డీక్షో సంపాదించిన ధనాన్ని త్యాగము చేయుటలోను అంతటి డీక్షే; ధనసంపాదనలో ఎంతటి మమతో త్యాగంచేయుటలో అంతటి నిర్లిప్తత. అదొక మహాగుణము. శ్రీ పంతులవారు ఒక మహా త్యాగశీలి. తిరుగ వర్షరూపముగా భూమికిచ్చివేయుటకే లోకబంధపుడు సముద్రోదకమును సంగ్రహించేటట్లు శ్రీ పంతులుగారు కూడా వ్యాపారవిధానములో ధనమురాబట్టి ఆంధ్రాభ్యుదయము కోసము అనేక విధముల దానిని వెచ్చించారు. ఆ దానవీరుని త్యాగ సంపద కారణముగానే నేడాంధ్రదేశము ఇప్పుడున్న స్థితికి వచ్చినదంటే అది అతిశయోక్త్యలంకారము కాదు; పరమసత్యము.

శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు రాజకీయాలలో పనిచేశారు; గ్రంథాలయోద్యమ సభలలో పాల్గొన్నారు; గాంధీ మహాత్ముని సత్యాగ్రహోద్యమంలో ప్రచారంచేసినారు; ఆంధ్రుల సాహిత్య, రాజకీయ పరిజ్ఞానాభివృద్ధికి భారతి, ఆంధ్రచరిత్రలు స్థాపించి కృషిచేశారు. చివరికి గాంధీమహాత్ముని ఆదేశానుసారము కారాగారముకూడా అలంకరించారు. ఆయన ఆంధ్రదేశంలో తిరుగని ప్రాంతంలేదు; అధ్యక్షత వహించని సభలేదు; ఆంధ్రాభ్యుదయం కోసం చేయని కృషిలేదు. ఆంధ్రుల

ఆనందము ఆయనఆనందము; ఆధుల విచారము ఆయనవిచారము.

ఆయనది నిత్యమూ సంతోషమే, నిత్యమూ విచారమే; నిత్యమూ ధనికతే, నిత్యమూ ధాన్యద్రవ్యమే; నిత్యమూ సంపాదనమే, నిత్యమూ త్యాగమే; నిత్యమూ విహికలంకటతయే, నిత్యమూ తాత్త్వికవిచారమే; నిత్యమూ విహితానందమే, నిత్యమూ అభ్యాస్మిదృష్టమే - ఆయన పరమయోగి; ఆయన లోకారాధ్యుడు, ధన్యమూర్తి.

శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులు గారు సవ్యాధ్ర జాతీయ నిర్మాతలలో ఒకరు. ఈ విషయము కాదనేనా రేపయా ఉండదు. తమకై, తమ అభ్యుదయానికై ప్రాకులాడిన, కృషిచేసిన శ్రీ నాగేశ్వరరాయని ఆధ్రలోకం ఎంతలో విస్మరించింది? తన వీరులను, తన జాతీయ సేవకును, తన సాహిత్యనిర్మాతలను, తన జాతీయభ్యుదయ కారకులను విస్మరించే జాతికి, గౌరవించని జాతికి ఎక్కడా ఏనాడూ అభ్యుదయమూ లేదు; అభివృద్ధి లేదు. ఆధు లిది యెరిగి ప్రవర్తించవలసిన విషయం. మన జాతీయ వీరులను, జాతీయ మహాపురుషులను మనం గౌరవించుటలేదంటే అది వానికి గాదు, మన ఆశ్మగౌరవాభిమానాలకే లోటు; మహాకా సమ్యక్సృష్టి కలుగ లేదని, మన మనస్సు ఇంకా సంస్కారము పొందలేదని దాని అర్థము. మనస్సిచేసే, జాతి చేసే సర్వప్రయత్నాలత్యక్తమూ ఆశ్మ సంస్కారానికే, ఆత్మోన్నతకే. స్వరాజ్య

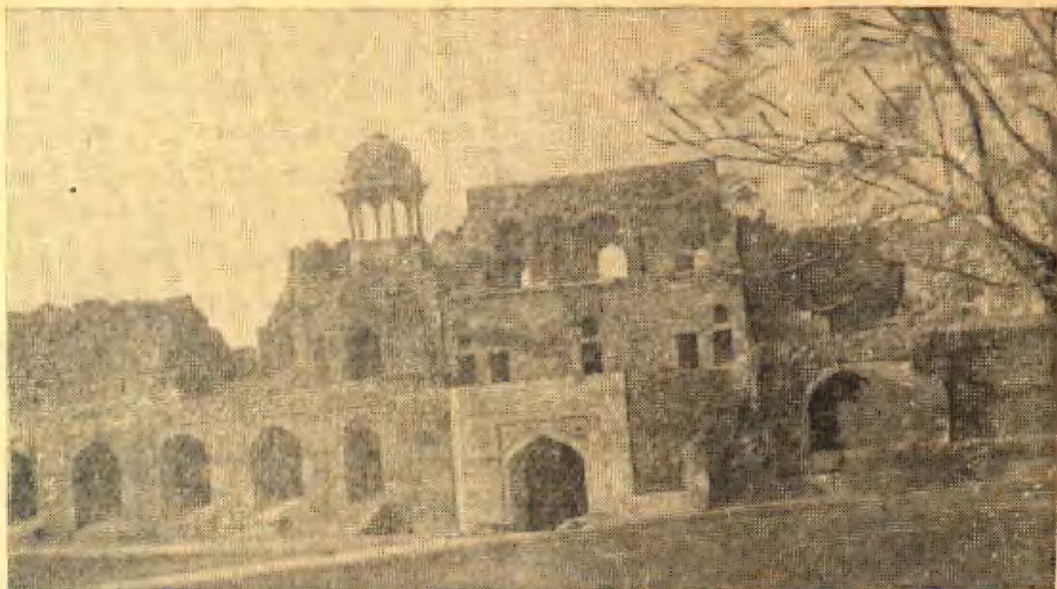
మయ్యేది, అభ్యుదయ మయ్యేది ఈసంస్కారం మనం పొంది ఆత్మోపలబ్ధి పొందడానికే, మనం తరించడానికే. మనంచేసే ప్రతిప్రయత్నమూ ఇందు కుఠకరింపబోతే, మనఉద్యమాలూ, వివిధరంగాలలో మనముచేసే కృషి మనలో ఈసంస్కారము కలిగింపలేకపోతే - ఆధునికయంత్ర సంపదతో, వైభవభోగ్యములతో తులతూగుతూ ఉన్నా - మనమింకా అనాగరిక స్థితినుంచి బయలుపడలే దన్నమాట.

శ్రీనాగేశ్వరరావు పంతులుగారి ఋణ మెప్పటికైనా తీర్చుకోగలదా ఆధ్రదేశము? ఇప్పటికైనా ఆధ్రదేశము శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారికి చూపవలసిన రీతిని ఆయనయెడల తన కృతజ్ఞతను చూపి గౌరవించినదా నముచిరరీతిని? ఆయనను ఏటేటా కృతజ్ఞతతో స్మరించనైనా స్మరిస్తున్నదా? ఈనాడైనా ఆధులు ఈవిషయము నొక్కమారు ప్రశాంతముగా ఈ రుప్పండి ఆలోచిస్తే చాలు, తన కర్తవ్యమేమిటోతలపోస్తే చాలు.

శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులు గారు మహా పురుషుడు; మన మాయనను కృతజ్ఞతతో సంస్మరించాలనీ, గౌరవించాలనీ పాటుపడినవాడు కాదు ఆయన. అది తన ధర్మమని ఆయనవిధి ఆయన నిర్వర్తించాడు. ఆయన ఎవరికోసము నీ జీవితసర్వస్వము సమర్పించాడో అట్టి మనముకూడా అనుష్ఠించవలసిన ధర్మములేదా? మనము కూడా మనవిధి నిర్వర్తించవద్దా?

ఢిల్లీలో జరిగిన అఖిల-ఆసియా మహాసభ చిత్రాలు

పురాణఖల్లా, ఢిల్లీ

ఈ చారిత్రక ధవనాంధోనే గరిమాసాంధాన అదిం ఆసియా మహాసభ దిగ్విజయంగా జరిగింది.

మహాసభకు అధ్యక్షత వహించి ప్రసంగిస్తున్న శ్రీమతి సరోజినీ దేవి.

ఉత్తరగోగ్రహణము

[నాటిక]

= శ్రీ సీతంరాజు సుబ్రహ్మణ్యశర్మ =

వింటురాచనగరు : విలాసభవనము

[రాజకుమారుడు ఉత్తరుడు—విలాసపురుషుడు; కళాప్రియుడు; తదేకదీక్షతో ఏదో చిత్తరువు వ్రాయుచుండును.]

రాజకుమారి ఉత్తర; సఖులు వేర్వేరుపవలపై నుండురు. ఒకలే సన్నగా రాగముతీయును పాడుచుండును.]

ఏమే సులూచీ

ఏమే సులూచీ!!

ఏమే!

వేగొకతె—(ఆనందంతో) అబ్బ! నా హంస వడగ నీ పాటకు సరిగా తాళం వేస్తోందే.

ఎవరే ఇచ్చినదీ

నీ కీచందం.

చిలుక—అందం!!

ఇంకొకతె—అ! అ! అట్లా.

ఏమే నీసమీక్షమా

అలలలలలలల

ఉత్తర—(గట్టుముగా) అలల! ఏమీటా నీ తలకాయాట.

ఉత్తరుడు—(చురుకుగా, కొంచెం కోపంతో) అదిగో, అట్లా అనకద్దనే ఎన్నోపాల్లు చెప్పివాను. ప్రతి క్షణికీ తనకు ఏకశ్రేణుండు అధీరుని వుంటే అది అభివృద్ధిపరమకొని, దాని ద్వారా తన జీవితమును సౌఖ్యవంతం చేసికొనవలెను. దానికి అటువంటి పాటలంటే

ఎక్కువ యివ్వం. అవి పాడకపోలే దాని జీవితానికి సంపూర్ణ సౌఖ్యం ఉండదు.

ఉత్తర—పాపం! ఇట్లాంటి పిచ్చిపాటలు పాడుతూ, అనవసరమైన పనులు చేస్తే ఆనందం కలుగుతుందికమా! లేకపోతే జీవితమంతా కృణాయే!

ఉత్తరుడు—బావ. ప్రతిక్షణికీ ఎప్పుడూ ఆనందంకోసమే ప్రాకుటాడుతాడు. ఆనందమేకదా జీవితాక. ఒక్కక్షణికీ తన జీవితంలో ఎంత ఆనందం, ఎంతసౌఖ్యం అనుభవిస్తాడో అతనిది అంత ఉత్తమజన్మ అన్నమాట.

ఉత్తర—మరి జీవితంలో ఆనందం, సౌఖ్యం అనుభవించలేనివారు వుంటే? వారిది నీచజన్మ అంటావా? వారు అట్లా ఎంతుకు ఉండాలి?

ఉత్తరుడు—అది వారివారి పూర్వకర్మాల సారంగా ఉంటుంది. ఎవరు ఎంత సౌఖ్యం అనుభవించటానికి అర్హులో దానికి తగిన చోట జన్మసొందుతారు.

ఒకతె—అవును. ఇప్పుడు మన సంగతి చూచుకో. మీరు రాజబిడ్డలై జన్మించారంటే దానికి మీరు పూర్వజన్మలో చేసిన పనులనుబట్టి అర్హులన్నమాట. మేము మిసిన చేసి యింత ఆనందం పొందుతున్నామంటే పూర్వజన్మలో ఏదో కొంత మంచి, పుణ్యం చేసి ఉంటాయి. కాని, చూడు, ఆ నీచవాళ్లు అంత దుఃఖంలో ఉన్నారంటే అది వారి పూర్వకర్మాల బట్టి అయివుండాలి.

ఉత్తర—అయితే, మా ఆచార్యులవారు మరి అట్లా చెప్పుతారే? జీవితాని కోరికవర్సం వుండాలనీ, మానవుడు తనలో వున్న కళను ఆ జీవితధర్మాన్ని,

అదన్న సరిగా నిర్వహించేందుకు తగినట్లుగా అభివృద్ధిపరుచుకోవాలని ఏమో, ఏమో.....

ఒకతె—అంటే ?

ఉత్తర—ఊ. రాజుగా జన్మించినవాడు తన పౌరుషాన్ని తన ప్రజలపౌరుషమే ఎక్కువగా చూడాలని, తన ప్రజలకు మార్గదర్శిగా వుండాలని, ఎప్పుడూ అతడు ప్రసాధిస్తాన్నే నెరవేర్చాలని, అట్లానే రాజుకూడ వుండాలని, పూర్వజన్మలో చేసిన కర్మల బుద్ధి అలా వుండగలగని తోచినవారికే భగవంతుడు రాజుకులుంబులలో పుట్టిస్తాడనీ, ఈజన్మలో అట్లా చేయకపోతే తర్వాత నీచజన్మ తప్పదనీ...

ఉత్తరుడు—నీ ఆచార్యుడూ, ఆయన నవుం సకర్తవూ ! మొగా ఆడా కానివాడు చెప్పే మాటలు నమ్ముకుని ఎవడు చెప్పాడు ? తన తోక తెగిన నక్కట, అడవిలో నక్కలన్నింటినీ తోకలు తెగజోతుకోమండట ! ఇదా ఆయన నేర్పుకున్న చదువు ? మరి ఆయన నాట్యం నేర్పటం ఏంభద్రించటానికి ?

ఉత్తర—నాట్యంకూడాను విలసిల్లింది కనుకా జాతీయంగా వుండాలిట. నిరుత్సాహులైన ప్రజలలో జోరికలను రేకెత్తించటానికీ, వారిని కార్యనిర్వహణానికీ ప్రోత్సహించటానికీ తగినట్లుగా నాట్యాన్ని మార్చివేస్తే, అది ఇప్పటివలె కొద్దిమందికీ గాక, జనసామాన్యానికీ రుచింది, జీవాభ్యుదయానికీ చాలా ఉపయోగపడుతుండటం.

(వార్తాపాఠకు ప్రవేశము)

వార్తా—జయము. జయము. యువరాజా ! మన పట్టణమునకు ఉత్తరపాలములలో నన్న గోవులను క్రైస్తవులు తోలుకుపోవుచున్నారు.

ఉత్తరుడు—మంచివార్త తెచ్చావు. ఉత్తర పాలములలోని గోవులా ? అవన్నీ కలిపినా నే నీచేయీ బొమ్మకనుబొమలంత విలువ చెయ్యవు. చూడు, ఆ విలుకముగ్గుమాటలు అందం వాటి కదీ ? ఆహంస వడకలో వుండేదీని వాటి కదీ ? అయినా ఎవరో ఆవులను తోలుకుపోతుంటే నైన్యార్థకునికి చెప్పితే నైన్యం పోయి విడిపించుకురావూ ? ఇంకే అంత నైన్యం

చేసిన క్రైస్తవు నెవరూ ? వాళ్లకి ప్రాణాలు దక్కవని తెలియకుకాబోలు, పాపం.

వార్తా—అవధరింపుడు, యువరాజా. ఇదివరకే దక్షిణయువ నున్న గోవుల నన్నింటినీ తోలుకుపోతుంటే విడిపించటానికీ మహారాజాగారు సర్వనైన్యంపేతులై వెళ్లివారు. ఇప్పుడక్కడ యుద్ధం జరుగుతున్నది. పట్టణంలోని నైనికులందరూ ఆ యుద్ధంలోనికీ వెళ్లారు ప్రధూ. ఇప్పుడు పట్టణంలో ఒక్క నైనికుడుగాని పాఠశాలిగాని, రథంగాని లేవు ప్రధూ. అందువలననే తమకు మనవిచేసుకుంటున్నాను.

ఉత్తరుడు—అరే ! అందరూ ఆవులను తోలుకు పోయేవాళ్లను అడ్డగించటానికీ ? అసలు అక్కడ వున్న గోపాలుడూ, కావలివారూ చాలరూ వాళ్లను తరిమి వేయటానికి ?

వార్తా—కాదు ప్రధూ. కొరవులందరూ బల సమేతంగా వచ్చి ముట్టడించివారు ప్రధూ. వారి నైన్యం ఎటు చూసినా అంతులేకుండా వుండండి. అందరూ బాగా ఆరితేరినవారు ప్రధూ.

ఉత్తర—అసలు పట్టణంలో కొంత నైన్యమైనా లేకుండా అందరూ ఎలా వెళ్లారు యుద్ధానికి ?

ఉత్తరుడు—(గర్వంతో) ఆ ! వాళ్లను తెలియదూ నేనున్నా వనీ. వా ప్రతాపం ఎదిగరుకనుకనా ?

ఉత్తర—అరే. నవ్వు యుద్ధం చేయటం ఎప్పుడు నేర్చుకున్నావు ? యుద్ధం అంటే బొమ్మలు గీయటం, పాటలుపాడటం, నాట్యం చేయటంతో సమానమేనా ?

ఉత్తరుడు—అసలు ఒక క్యక్తి ఒక కళలో ఎంత సమర్థుడో మిగతా అన్ని కళలలోనూ అంతే సమర్థుడౌతాడు. నేను ఎంత నేర్చుకో బొమ్మలు గీస్తానో, అవుసరమైతే అంత నేర్చుకో యుద్ధం చేస్తాను.

వార్తా—రక్షించాలి ప్రధూ. అన్యం అయితే అక్కడ వున్న కొద్దిమంది ప్రాణాలూ పోతవి.

ఉత్తరుడు—నీవు పోయి పాఠశాలి రథం పూర్తి తీసుకురమ్మను. ఓ అందరూ యుద్ధానికి వెళ్లారన్నావు

కమా. (విసుగుగా) అబ్బ. ఒక తగిన పాఠశాలయే వుంటే కొరవసేసేదేగాదు, కూడుబ గాలు ఎత్తివచ్చినా నిలిపివేయమా? ఛీ! ఒక్కడూ లేకుండా పోవట మేమిటి!

ఉత్తర—మా ఆచార్యులు బృహన్నలవారు పాఠశాల చేస్తారుట అన్నయ్యా. ఇదివరకు ఆయన అర్జునునికే పాఠశాల పనిచేశారట. ఇప్పుడు నీ వాయ నను ఎందుకు తీసుకువెళ్లకూడదు?

ఉత్తరుడు—అ. నేనా! ఒక నత్రంసజని పాఠశాలగానా? హాస్యాస్పదము. బృహన్నలపాఠశాలమా? బహుశః ఇటువంటి పాఠశాల వుండబట్టే అర్జునునకు పాఠశాల అవుననమే లేకుండాపోయింది.

ఉత్తర—అది కాదన్నయ్యా. ఆయనకు రథం వడపటం చాలా బాగా చాతవుంటే వైరంధ్రుడ చాలా మార్లు చెప్పింది. ఎవరూ లేనప్పుడు ఆయనను ఎందుకు ఉపయోగించుకోకూడదు?

అందరు—అవును. ఇప్పుడు ఎలాగైనా శత్రు వును జయించటం ముఖ్యం. మిగతావిషయాలు గమనించకూడదు.

ఉత్తరుడు—అబ్బ. సరే. మీ రందరూ ఇంత గట్టిగా చెప్పుకున్నారగాబట్టి ఏరే. ఐనా పాఠశాల వైతేనేమి? నా పరాక్రమంమందూ శత్రుసేన ఎంత?

ఉత్తర—నేను పోయి, వైరంధ్రుడో యీ విషయం చెప్పి, ఇద్దరం ఆచార్యులవారిని ఒప్పించి రథం తయారుచేసి తెమ్మరి చెపుతాము.

౨

విలాసభవనము ముందు : రథముతో

బృహన్నల

[లోపల ఉత్తరుడు యుద్ధమునకు పోవు ఏదని వలె చేసెను. పూదాహుడిగా అటుయిటు తిరుగుచుండును. ఉత్తర చెరికత్తెలు, వైరంధ్రుడూ వుండును.]

ఉత్తర—అయితే అన్నయ్యా, నవ్వు క్కను వులనందరినీ జయిస్తా నన్నమాటేనా?

ఉత్తరుడు—నా కత్తివీడ మీ కింకా నమ్మకం లేదులానుంది. మీకే తెలుస్తుంది నావిజయోత్సవం జరిపేటప్పుడు. అంతకన్న ముంగుగానే తెలుస్తుంది కొరవలకు నా బాదాల శక్తి. పాపం, అమానుకులు పాండవులనుకొన్నారు కాబోలు.

ఉత్తర—మరి యుద్ధంలో బాణం నీకే తగిలే.

ఉత్తరుడు—అసలేప్పుడూ అట్లా జరగకేజర గదు. అది ఓడిపోయేవాడికి జరిగే పని. ఏమిటి ఇంత ఆలస్యం. రథం తయారైందేమో చూసేదండి.

(ఒక దాసి పోయి చూచినప్పుడు)

దాసి—అయిందండి. బృహన్నలవారు తమ కోసమే ఎదురుచూస్తున్నారు.

(అందరు వడుకురు. ఉత్తరుడు హుషారుగా పెద్దపెద్ద అంగలు వేస్తూ ముందుగానే రథమును చేరును. బృహన్నలను చూసి కొంచెం అసహ్యంతో మొహం ముడుచుకొని, ఇద్దంలేనివానివలె రథం ఎక్కినా. సఖులు ఉత్తరునకు హారతివెచ్చును.)

ఉత్తరుడు—నేను యుద్ధంచేసి గెలిచినాను. చూస్తానుగదా మీరు నావిజయోత్సవం ఎంత గొప్పగా చేస్తారో.

ఉత్తర—మరి యుద్ధం చేసి గెలుస్తావుకదా నాకేమి పొస్తా వన్నయ్యా.

ఉత్తరుడు—(నవ్వుతూ) పిచ్చిదానా. యుద్ధ రంగంఅంటే ఏం బజారనుకున్నావా? అక్కడ తెగిన తలకాయలు, కిందపడిన కిరీటాలు, విరిగిపోయిన రథాలు, చచ్చిన ఏనుగులు, నుర్రాలు ఎన్నెన్నో వుంటాయి. విజయోత్సవముప్పుడు చెప్ప. నీ కేం కావాలో తెప్పిస్తాను.

ఉత్తర—మరి వైరంధ్రుడెప్పుడు చుక్కొగ నుడు కిరీటంలో పెట్టుకునే నుర్రాయి చాలాబాగుంటుందట. అది తెస్తే బొమ్మల పెళ్ళిళ్ళలా నాబొమ్మకే పెట్టుకుంటాను.

ఉత్తరుడు—ఓన్, ఇంకేకదా. తప్పకుండా తెస్తాను. ఇంకా ఏమడుగుతావో, రథం పట్టుకుందో

పట్టడో అనుకుంటున్నాను. భలే కోరికే కోరావులే. పోనీవోయ్ రథం.

(నిష్క్రమణ)

(ఊరివెలుపలి బయలు, రథము తోలుచూ బృహన్నల; అటూ యిటూ చూస్తూ ఉత్తరుడు.)

ఉత్తరుడు—పోనీ. త్వరగా పోనీ. లేకపోతే శ్రగువులు పారిపోగలరు.

బృహన్నల—అప్పుడే నగరం విడిచి చాలా దూరం వచ్చాము. ఇంకా త్వరగా పోనే గుర్రాలు అలసి పోయి, యధర్ధరంగములో సరిగా పనిచేయలేవు.

ఉత్తరుడు—(నిమగ్న, కోపముతో) సరి. సరి. బాగుంది నీ సారథ్యం. ఇక యధర్ధరంగంలో ఏమి చేస్తావో నాకు బోధపడింది లేదు. (దూరంగా ఏదో చూసి) అదేమిటి. అంత ఎత్తుగా లేస్తోంది ?

బృహన్నల—(నిర్లక్ష్యంగా) అదా? శ్రగు నైవ్యాలు కదులుతుంటే లేచిన దుమ్ము.

ఉత్తరుడు—అ! (ఆశ్చర్యంతో) నైవ్యాలు కదులుతుంటే అంత దుమ్ము! పెద్దమేళువులే వుండి

బృహన్నల—మరి కొరతనైవ్యముంటే ఏమవుతున్నాను. (ఇంతలో కొరతనైవ్యమువకు దగ్గరగా వస్తున్నాను. నైవ్యము సరిగా కనుపించును.)

ఉత్తరుడు—అమ్మో, అంత నైవ్యమే! అన్ని గుర్రాలే! అన్ని గుర్రాలే! అన్ని ఏనుగులే! నిటనిటి తోను నేను ఒక్కడనా పోరాడేడి ? అమ్మో! (ఏక్కిలి భయంతో) అందరూ తలొక బాణం చేస్తే నామీద ఒక బాణాలవ్యూతం నిలిచిపోదూ. అన్ని బాణాలు నాకోరికానికే తగిలితే అసలు చర్యం అడేడి కనపడుతుందా ? (కణుకుతూ) అమ్మయ్యా, యధర్ధం వద్దు, ఏమీవద్దు. బృహన్నలా, రథం త్వరగా వెళ్ళు మరల్చు.

బృహన్నల—అదేమి యువరాజా! తమరు యధర్ధం చేసి జయించిస్తారని అందరూ కొండంత ఆక పెట్టుకునిఉన్నారే. ఇప్పుడు తిరిగివెడితే మునిమాసి నవ్వరూ ! మీ విజయోత్సవం జరపటానికే ప్రజలు

ఎంతో సంబరంగా వున్నారే. ఇట్లా వెడితే మనకు ఏమి ఉత్సవం చేస్తారు?

ఉత్తరుడు—ఉత్సవంపంకిత తరువాత చూద్దాం. ముందు ఇంటికి పోనివ్వాలి. ఇంతసేపటికే నేనొక్కడనేనా యుద్ధం చేసేడి. అందులోను ఇంతవరకు బాణం విడివటం ఎట్లాగో తెలియలే. ఏదో సరదాగా వుంటుందనుకున్నానని. బాబోయ్. నేను యుద్ధం చేయలేను. తిప్ప బృహన్నలా, వెనక్కు తిప్ప! (సరకుచేయక తోలుచుండును) అబ్బ, తిప్పరయ్యా వెనక్కు. ఈ బృహన్నలకు ఏరికొరి తెచ్చుకున్నందుకు బాగానే చేస్తున్నావ్. వాళ్ళే చేస్తారో తెలుసా నీకు ? బాబోయ్. నేను ఒక్క కుట్రం రథంలో వుండలేను. (దూకి పరుగెత్తును. బృహన్నల రథము నాపి పరుగెత్తి పట్టుకొనును) అబ్బ ! వుండు బృహన్నలా. నాకు భయం చేస్తోంది. నేను యుద్ధం చేయలేను. ఇంటికి పోదాంరా.

బృహన్నల—రాజకుమారా ! ఎంత పొరుష హీనమైన పని చేస్తున్నావో చూడు. ఎదుట ఎందరు రాజకుమారులు నిన్ను చూసి నవ్వుకున్నాగో చూడు. ఇంతమందిలో పరాధింపబడి బ్రతికివుండేకంటే యుద్ధరంగంలో నీదేశంకోసం, నీరాజ్యంకోసం శత్రువులతో పోరాడుతూ మరణించటం మంచిదికాదా ? అది నీహా, మీ వంశానికి ఎంత కీర్తితెస్తుంది.

ఉత్తరుడు—అబ్బ ! కిర్తి. మనిషే లేనప్పుడు కీర్తనయ్యాలి బాబూ. మా తిర్లిదండ్రులు నాకోసం ఎంతో బెంగ పెట్టుకుంటారు. ఇంటికి పోదాం పద.

బృహన్నల—ఇంటికి వెడితే నీవు తెచ్చిన శత్రుకు మీ తండ్రిగారు సంతోషిస్తారుకదూ. మూడుడా, నీమూలంగా మీవంశానికింతలా తీరని అప్రతిష్టకలుగుతోడనేనా అలాచింపవే. నీవ్రాధ్యులను ఒక్కమారు స్పృశించుకో. తమ రాజ్యంకోసం, తమ ప్రజల రక్షణకోసం రణరంగాలలో తమ ప్రాణాల నిచ్చినవారిని జ్ఞప్తికితెచ్చుకో. రాజువై ప్రజలనుండి నేనలను పొందినవాడిని. అవుసరవైవచ్చుకు వారికి సహాయపడటానికే, రక్షించటానికేనా లేక పారిపోయి

చానుకోటానికా? చూడు, నీ ఆవులను, గోపాలరను పట్టుకుపోవటమే కాదు, త్రోవలో ఎన్ని గ్రామాలను కొల్లగొడతాలో, ఎంతమంది అమాయక ప్రజలను హింసించుతాలో, వారిని శ్రువులరారిమండి తప్పించలేని వాడిని నీవు రాజాగా నుండుటకు ఏ విధంగా తగుదువు? రాజాగా పుట్టింది చుట్టూతా దాసీలను కూర్చోపెట్టకు నేండుకూ, అర్థంలేని బొమ్మలు గీస్తూ కాలక్షేపం చేసేందుకూ, అందుకై ప్రజలనుండి సొమ్ములూగేందుకూనా? ఈ వాడు నీచే ఈ యుద్ధం చేసి గెలిచి నీ చేతాన్నీ, నీ ప్రజలనూ రక్షించితేనే నీవు రాజవర్ష్యాన్ని సరిగా నెరవేర్చవచ్చుమాట. అప్పుడే ప్రజలకు రాజా నుండుటకు తగుదువు. తేకపోతే నీ అధిగత్యం ఏమిటి? ఊరికి శ్రువులనెవ్వరిం చూసి వారిపోయేవాడిని నీవు ప్రజలకు అదర్శంగా ఎట్లు ప్రకరించగలవు? నిన్ను చూచారా ఏమి చేర్చుకుంటారు? నిన్ను ఎలా గౌరవిస్తారు? నీకూ, ఒక సామాన్య పౌరుడికీ తేడా ఏమింది? బహుశా వారిలోనే ఎక్కువ పౌరుడు ముందేచూ నీలోకన్న! రాజకుమారా, అదర్శపురుషుడిగా నీవు నీ ప్రజలకు కనపడినప్పుడే నీకు రాజ్యం నిలుస్తుంది. నీవు సుఖపడటానికై, తమ చెమట నోడ్చిన ప్రజలను శ్రువులనుండి రక్షించటానికై వారి సేవతో పెందిన నీ శరీరము నియ్యలేనా? చావోబ్రతుకో, నీ దేశంకోసం, నిన్ను నమ్మిన నీ ప్రజలకోసం, నీవు కాపాడవలసిన నీ వంశగౌరవం కోసం నీ వేత్యాగమైనా చేశుటానికి ఎప్పుడూ సరిపెద్దదై ఉండాలి. (మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ ఒక్కమారు అర్జునుడుగా మారిపోవును.)

ఉత్తరుడు—(అశ్వరథముతో నమస్కరించుచు వివక్షముతో) మహామథావా. తా మెవ్వరోగాని సరిగా అర్జునునిగూర్చి నే విన్నదానికి తగినట్లుగా నున్నారు. నాలోని పిరికితనమును రూపుమాపి నాకు ఉత్తర్యముపదేశించి నాకండ్లు తెరిచినారు. నేను మీ శిష్యుడను. మీరు ఏమి చేయమంటే అదిచేస్తాను. నా చేతానికి, ప్రజలకూ, రాజ్యానికి ఏమి చేయవలసినా జంకులేకుండా చేస్తాను. దారిచూపండి.

అర్జునుడు—కుమారా, నీ నన్నట్లు ఆమర్షము పొందవుడను నేనీ. ఈ నాటితోనే మా అభ్యుదయము

పూర్తియైనది. నా సోదరులు, ద్రాపది మీ కొలువుననే ఉన్నారు. (ఉత్తరుడు అశ్వరథముతో విసుచుండును) పద, ఇప్పుడు యుద్ధంచేసి, గోవులను మరలబ్బకొని రాజధానికి పోదాము. అరుగో ఆ శిష్యావృత్తము వైవనే మా ఆయుధము లున్నవి. భయంలేదు. ఇక రథం నీవు తోలు. నేను యుద్ధం చేస్తాను. ముందు గాండీవం తీసుకోవాలి. పద.

3

విరటు రాజదర్బారు: విజయోత్సవము

[మహారాజా, పరివారము ఆసీనులై యుండురు]

మహామంత్రి—సామంతులారా! పౌరులారా! వీరభటులారా! ఈ వాడు దక్షిణగోగ్రహణమున మనకు ఆఖండవిజయముజేర్చి చేతార్పటానికి పాటుబడ్డ ప్రతిపైనికుని! మహారాజా తమ కృతజ్ఞతనూ, వారందరికీ రాజమటుంబమునందూ, రాజ్యమునందూగల భక్తి తమ సంశృద్ధిని, సంతోషమును వెల్లెబ్బుచున్నారు. ఈ సందర్భమున మహారాజుల తమకు తమ ప్రజలనుండు గల ప్రేమనూ, వారిని సర్వవిధముల రక్షించుటకు తమ సర్వస్వమును త్యాగముచేయుటకు తమకు గల మహానిశ్చయమును వెల్లడించుచున్నారు.

(“జయమహారాజ్ కూ జయ—మహారాజా విరకాలం వర్ధిల్లాలి” అని కేకలు)

ఒక సామంతుడు—మహారాజా! మీ రాజవంశమునందును, ఈ రాజ్యమునందును, ఈ ప్రజలయందును మాకు గల గౌరవ, భక్తి, ప్రేమలనూ, మీ సేవకై మా సర్వస్వమును వినియోగింప మా నిశ్చయమునూ, ఈ రాజ్యపుకోభివృద్ధినిజేర్చుములందు మా సంపూర్ణ సహకారమునూ ఈ విజయోత్సవసందర్భమున తమకు మీ సామంతులందరికీరపున మనవిచేయుచున్నాను.

(“మహారాజాధిరాజ విరటుమహారాజాకూ జయ” అని కేకలు.)

ఒక పౌరుడు—మహారాజా! తమ చల్లని పరిపాలనయందు మే మునభవించుచున్న సౌఖ్యములకు, సౌకర్య

ములకు, రక్షణకు - ముఖ్యముగా సర్వవాణిజ్యము నుండి ఈ నాడు మా కొడుకబడిన సర్వరక్షణకు మా కృతజ్ఞతనూ, మాకు మీ రాజకుటుంబమునందు గల భక్తి గౌరవవిశ్వాసములనూ తమకు మనవిచేసికొనుచున్నాను.

(“జయ మహారాజాధిరాజ విరాటమహారాజు జయ.” అని కేకలు.)

పైవ్యాఖ్యకుండు—మహారాజా! ఈ సింహాసనమునకును, ఈ ప్రజలకును ఎట్టి శత్రువునుండియైనను ఒక్కపైసినది బొందిలోపైవా ప్రాణమున్నంతవరకు ఎట్టి అపద రాజాలనని యీ సేనకుడు విన్నవించుచున్నాడు.

(“జయమహారాజు జయ- మహారాజా విరకాలం వర్ధిల్లాలి” అని కేకలు.)

విరటుడు—పామంతులారా, పాదులారా, వీరభటులారా. ఈకోజ యుద్ధమునందు మీరు చూపిన కౌశల్యమునకు, అంతకుమించి యిప్పుడు మీరు మారాజు వంశమునందు, రాజ్యమునందు వెల్లడించిన భక్తిగౌరవములకు నే నెంతయు సంతసించుచున్నాను. మన ప్రజల ధన ప్రాణములను కాపాడిన వీరభటులకాయము యొక్క కౌశల్యము అభినందనీయము. కాని యీ విజయోత్సవపరిచ్ఛయన ఉత్తరగోగ్రహణమున కేగిన మన రాజకుమారుడు తిరిగి ఇంకనూ రాకుండుటచే నా మనస్సు పరిపరివిధముల పోవుచున్నది. అనన్యసేవా సమేతులైన కొరవు లెక్కడ, బాణములైన సరిగ సందింపలేని యా పసిబాలు డెక్కడ.....

(ఒక వార్తాపాదుడు త్వరత్వరగా ప్రవేశించి నమస్కరించి నిలుచుండును)

ఏమిరా, వార్తలేమి?

వార్తా—యువరాజు ఎవరో మహానుభావుని సహాయముతో యుద్ధము గెల్చినారు; గోవులను మరలించినారు. ఆమహానుభావుని వెంటబెట్టుకొని యువరాజు పట్టణము ప్రవేశించుచున్నాడు.

(“ఉత్తర కుమారునకు జయ, యువరాజు వర్ధిల్లాలి” అని కేకలు)

విరటుడు—అహో, ఈ నాడుగదా నేను నిజముగా గర్వపడుచుంటిని. కొరవులనందరినీ జయింపగల కుమారుని గని నేను ధన్యుడనైతిని. పట్టణమునందెల్ల ఉత్తరగోగ్రహణ విజయోత్సవము చాటింపుడు. ఉత్తరకుమారునకు అఖండస్వాగత మొసగుటకు, మహాయంద్రీ, ఇప్పుడే ఏర్పాటు చేయవలయును.

కంకుభట్టు—మహారాజా, విజయలక్ష్మీసమేతుడైన యువరాజునకు సుస్వాగతము. కాని యువరాజు వెంటనున్న ఆమహానుభావు డెవ్వడో అతనికి మనము బ్రహ్మాండమైన స్వాగత మొనగవలెను. వింట వారిని సందింపలేని బాలు డెక్కడ, కొరవనైన ఎక్కడ. ఈ విజయము ఆ మహానుభావునిచే అయియుండవలెను.

విరటుడు—(కోపముతో) ఆ. ఏమీ. ఉత్తరకుమారుని చులకనచేసి మారాజవంశమునకు అవమానము చేసెదవా. ఇది సహింపరాని నీరము. (తన చేతిలో నున్న పాదెను విసరివేయును. అది కంకుభట్టుకలపై కొద్దిగాయమును చేయును. వెంటనే సైరంద్రి ప్రవేశించి కంకుభట్టుకలను పట్టుకుని రక్తమును తుడుచుచుండును. వేరొక ప్రక్కనుండి ఉత్తరుడు, అర్జునుడు ప్రవేశము.)

ఉత్తరుడు—ఆ. ఆ. ఆగుడు. తంద్రీ. ఆమహానుభావు డెవ్వడనుకున్నారు? వివరము నేను విజయమును సాధించుటకు ఈ మహానుభావుడేదా కారణము.

విరటుడు—(వినిపించుకొనక) నాయనా, సంతోషము. వయసున పిన్నవయస్య, నీవొనరించిన యీ ఘనకార్యమునకు నేనెంతయు గర్వించుచున్నాను. ఈ మనరాజధానీప్రజలు విజయలక్ష్మీ సమేతుడైన నీకు సుస్వాగత మొసగుచున్నాడు.

(“జై మహారాజకుమారునకు జై, ఉత్తరకుమారునకు జై” అని కేకలు)

ఉత్తరుడు—పాదులారా, వీరభటులారా. ఈ మీ స్వాగతమున కెంతయు కృతజ్ఞుడను. దేశరక్షణకు, దేశస్వాతంత్ర్యమునకు పాటుబడుట దేశమునందు జన్మించిన ప్రతిష్ఠిత విధియైయున్నది. అందు మీకన నేనొనర్చిన కేసున్నదికే ఇన్నాస్కూ విలాపియింపజేసెను.

యండి శేషమునకు తీరని అపకారమొనర్చిరి. నా విధిని నేను మరచితిని. దేశక్షణకు నాకు అవకాశము లభించునదికి పిరికిపందనైతిని. కాని ఈ మహానుభావుడు బృహన్నలదయవలన నావిధిని గుర్తించితిని. ఈ రోజు జరిగిన యుద్ధము మన గోవులకొరకు గాదు; మన రాజ్యక్షణకు. ఈ యుద్ధమునందు మనము జయింపకున్న ఈపాటికే మనదేశము, మనప్రజలు, వారి పర్యవ్రాసు ఈ గోవుల హస్తాంతరమై యుండెడివికదా. దేశస్వాతంత్ర్యమునకై ప్రతిస్థితియు తన సర్వశక్తులనూ వినియోగింపవలెనని. స్వాతంత్ర్యపరులము చేరు విన్నంతనే అజలులు సజలులు గావలె; పిరికిపందలు కార్యగతులై పోవలె; భోగలాలములు రణోన్ముఖులు కావలె; వేచేల, ఉత్తరులు, బృహన్నలు జన్మసులై పోవలె. అనాడే తమ దేశమునకు, తమ సోదగులకు, తమ పితరులకు తమ విధ్యుక్తధర్మము నెరవేర్చినవారాదురు. ఇదియే ఈ విజయోత్సవసందర్భమున మనకు అమృతసందేశము. ఈ సందేశమును సర్వదా అదిరించుటకు, ఆచరించుటకు నేను సంసిద్ధుడను.

(“మహారాజ కుమారులకుకై - యువరాజు వర్ణనా” అని శీకలు)

ఈ మహానుభావుడే మన రాజ్యక్షణకు కారకుడు. ఈయన మనకు రోజూ చూచుచున్న బృహన్నలయే! కాగుకాదు. ఎవని నామము కారవసేనకు కంపింపజేయునో ఆసర్వశాసని యీ మహానుభావుడే!! అజ్ఞాతవాససందర్భమున పాండవు శత్రురూ, ద్రౌపదియు మన గాఢ్యముకు పవిత్రమొనరించిరి. ఆ మహానుభావుడే ధర్మరాజు. ఆ వలననే భీమసేనుడు, వాకేవల సహదేవులు, అశుమయే ద్రౌపది. (అందరు ఆశ్చర్యమును మోచింతురు.)

విరటుడు—(సింహాసనము దిగి ధర్మరాజునకు మోకరించి) మహానుభావా, నన్ను తుమింపుడు. ఈ సంవత్సరమునండి అజ్ఞాతవై మీచే సేవలు గొన్నందుకు నాకును మీ కోడలిగా నైతిని నన్ను ధన్యని చేయుడు.

ద్రౌపది—అన్నా, అట్లే యగుగాక. ఉత్తర అభిమన్యుకునురుని సతీతిలకమై వర్ణిల్లుగాక.

(ప్రతీహతి ప్రవేశించి విరటునకు నమస్కరించి) జయము, జయము, మహారాజా! దుర్యోధన చక్రవర్తి రాయబారి తమ దన్యవార్ధము వచ్చియున్నాడు.

విరటుడు—సర్వరము ప్రవేశ పెట్టుము.

(ప్రతీహతి నిష్క్రమణ)

(రాయబారి ప్రవేశించి విరటునకు, పాండవులకు నమస్కరించును.)

విరటుడు—ఏమి నీ రాయబారము?

రాయబారి—జయము, జయము మహారాజా, తమ కొలువునందు పాండవులున్నారని మా చక్రవర్తి గారు కనుగొని, అజ్ఞాతవాసనిబంధన ఉల్లంఘనమునకు వారలు మరల అరణ్యవాసము, అజ్ఞాతవాసము చేయవలెనని ఉద్దేశపడుచున్నారు.

(అందరు కోపముతో మాచుచుందురు)

అర్జునుడు—(కోపముతో) ఓహో. అటులనా! పాపము, నిన్నటితోనే అజ్ఞాతవాససంవత్సరము నిండినదని మీ రాజునకు తెలియదుకాబోయి. దానితోపాటు అతని ఆయువునూడె నిండినదని చెప్పుము.

(భీముడు మాట్లాడబోగా వారింది)

ధర్మరాజు—అది అంతయు నేలే! నామాటలుగా మీరాజునకు ఇట్లు చెప్పుము. అడగియుండు రోజులు, ఆశ్రయించు రోజులు గడచిపోయినవి. ఈ నాడు స్వరాజ్యమునకై పాండవుల నేదియు సంశ్యస్తి పరువజాలగు. తుయ్యకుం, భేదోపాయములు పరిస్థితిని మరింత విపరీతమొనరింపగలవు. ఈనాడు స్వదేశము, స్వగాజ్యము చేహరకున్న పాండవుల యొక్క క్రోధాగ్ని ప్రవర్తిల్లి నిన్ను, నీదేశమునూ, రాజ్యమునూ కాల్చివేయగలదు. ఈ అంధిమహారాటమునందు తమ సర్వస్వము ధారపోయుటకు పాండవులు సంసిద్ధులై యున్నారు. స్వరాజ్యమో, పితవ్యమో, ఇదే పాండవుల నిశ్చయము.

భావలహరి

- శ్రీ ఇంద్రగంటి హనుమచ్ఛాస్త్రి -

జీవిత మెంత నాటకము చేసితివోయి సటావతంస ! మా
భావములోని వర్తనము పల్కుల కందదు పో ; యెడందలో
లో విషభాండముల్ కనులలో మధుకోశము లెన్న, సత్యపుం
తావగు నయ్య నాలుక, ప్రణాళిక కుత్తుకకోతలున్ ప్రభూ !

ప్రతివా డొక్కొక వేదమూర్తి యయి సంభాషించు శాస్త్రార్థముల్,
శతధాసీత్యవిసీతివర్తనల భాష్యముల్ పచారించి జీ
వితలక్ష్మ్యములు పుణ్యపాపములు చూపించున్ మహర్షిక్రియన్
క్షీతిలోమాత్ర మధర్మతాండవములే చిత్రమ్ము విశ్వప్రభూ !

ఈ రుద్రాక్షల పిల్లి తావళముతో నేరామనామమ్మొ, నే
ర్వారంబూని ముముక్షుయోగిజన విఖ్యాతిన్ విడువించెడిన్ ;
క్రూరారంభములోన సౌఖ్యుని కడ్లున్ రాక్షసస్వాములన్
మీరంజాలిన బుద్ధిశాలి యిత జేమీనృప్తి ! విశ్వప్రభూ !

గణికయుపాటి సత్త్వగుణగౌరవమందని దేవతార్చనా
నిరతుల తామ్రపేటికల సీరసజీవన మేల? నిత్యసుం
దరసువిశాలవిశ్వభవనమ్మున నిల్చి జగజ్జనావనా
పరత వహించి దుఃఖతుల పాపుల సీహృది కేర్పు మోచభూ !

అందరు పుణ్యకార్యకరగాభిరతుల్, పరమార్థనింతనా
స్పందనిరాగచిత్తులు, విశాలమతుల్ విషయోపభోగక
ర్మదులు, దివ్యజీవనపరాయణు లౌదురు నేటి లోకమం
దించరిలోన నే నొకడనే దురితాత్ముడ; ప్రోవు నన్ ప్రభూ !

ఆంధ్రకథానక కావ్యములు:

భోజరాజీయము

— శ్రీ బులుసు వెంకటేశ్వర్లు —

ప్రాచీనాంధసారస్వతమునఁ బురాణప్రబంధ
కావ్యములకాదులతోపాటు చక్కని పద్య
కథానకములతోఁ గూడ నితరకావులవలె నీ యనువాద
కావ్యములు, శ్వశంత్రికావ్యములును గలవు. ఈశ్వ
శంత్రిపద్యకథానకకావ్యములలో నాయాకవిపుంగవుల
కథాభవదాశుర్యము, నూతిఁకల్పనాపుష్కల ప్రతి
భావస్ఫూర్తిలతో జోడించి యాస్తియకథానాహిత్య
మును మనకుఁ బ్రకాశించియున్నాడు.

ఈ కథానకకావ్యములలో కాలివాహనకాథాపవ
త్రీతి, సింహాసనవ్యాధింక, క్రకూర్తచక్రమున్ను
కథానకములు సంస్కృతకావ్యకావ్యములను
భోజరాజీయము, పాంసవింశతి, పూసప్రతి, కర్ణాటా
దయము మున్ను కథానకము నాయాకవిచక్రలక్ష్మక
పోలకన్యాయము, న్యోతీయ శిల్పప్రతిభానకములు,
కర్ణాటాలోయము పద్మినిలారాజ ముఁ జిత్తాభ్యాతి
నార్జించినది. ఇతఁ, పూసప్రతి పాంసవింశతుల కేదియో
మూలమున్న దని యెవరో యూహించిరి కాని, యది
సత్యమునకు సన్నిహితులు కానిమాట. ఈ రెండుకథాన
కములందలి కథావిమర్శి, నిరుపమానశిల్పము, నందు
ద్యోతకములలోకజ్ఞానము, కల్పనాపాటణము, పృథ
యాకర్షణశక్తి ప్రత్యేకవ్యాసముల నిరూపింపఁదగి
యున్నది.

ఇతఁ, బరమపరిత్ర కథానిధి యనఁ దగు భోజ
రాజీయము కేవలము శ్వశంత్రికావ్యకావ్యము. ఇందుఁ
చిద్రిచయతి యను ననంతమాత్యండు గడిచేనకథాంశ

యితఁగ నోచించుచుండును. ఈతని కథారచన
మందలి యాద్యములు, కథాశిల్పము, శందలి మెలఁకు
మూ, కథానకములందలి జనరంజకత్వము పరిశీలించి
వలె గవిత్రియనునకుఁ దగు నాతివాదము, బ్రబంధ
కవులకుఁ బూర్వమునకు ననువంతమాత్యండు కొన్ని
వందల పంక్తిగలకుఁ బూర్వము యాస్తియకథా
నాహిత్యము మనకుఁ బ్రకాశించియుండుట గోచ
రము కాగలదు.

అనంతమాత్యండు తాను బురచరిత్ర
ప్రేముఁడననీ, సంతతి నాడి ప్రసాదములబ్ధ నాస్తి
ధిపుఁడననీ చెప్పకొని తనయన్నకను బాటి సజ్జనరంజ
కత్వమే నవ్యుక్తిఁ గావలయున దని పేర్కొని
యున్నాడు. కవిత్వప్రాశస్త్యము, కృతల యాద్య
ములు తా ననుసరించివిధిమన నిల్లు వాక్రచ్చి
యున్నాడు:

శకలవిద్యలయందుఁ జర్చింపఁ గవిత యు
త్కృష్ట ముం ద్రది నిశ్శీర్షికాము
నర్థాప్తికాము నాశ్చర్యవరలక్షణం
దక్షిణగడికాము నశేకవిధము
లను నను గిశముల పారియించుకొను ను
చితనిత్యరూపింశ్చికాము
జనరఁ గాంతాసమ్మిశోపదేశింబునఁ
బ్రీతిమై హిత మాచరించుకొను
నయ్యో గానిఁ దెద్ర లాచించెద రించు
శేర్పుకొలఁదిఁ గృతి యునర్చు బూని.

ఇట్లు కృతియొక్క పరమార్థమును వక్కాణించి తాను భోజరాజీయమును రచించుట కింకను గారాము లిట్లుగాఁ గవి పలుకుచున్నాఁడు :

“నూతనం బయ్యఁ బుర తనకృగులట్లు
స. తరిసేన్యమై జరుగు ననియు
నాదిరాజసమానుఁ డగు భోజధూపతి
చరిత మీ కవిత్వప్రసంగ మనియు
నిండుఁ తెప్పిడి కథ లిన్నియు నోరిఁ బ్ర
శస్త్రకృష్ణదేశంబు లనియు
నభిలజగన్నాథుఁ డగు నహోబలనాథుఁ
డీవుణ్ణకృతికి వధీమఁ డనియుఁ
బృథిరి ల్లజంబు ప్రియభక్తియుక్తిఁ బా
టించు రనియు నూటసిల్లి.....”

అధికావ్యక్త సీకృతి రచించినట్లు చెప్పినాఁడు. ఇందు ముఖ్యముగా గమనింపఁదగిన కథాన కౌదర్పములు. ౧. నూతనత్వము. ౨. పు రతనకృతిసామ్యము. ౩. ప్రశస్తకవిత్వప్రసంగము. ౪. భక్తిపదేశకత్వము. ౫. శ్రావ్యసంజకత్వము. ఈ యొకటియొకటి నన్వేషింపఁ జూచుచు బట్టినచో కనకశే యంతామాత్యుని భోజ రాజీయము సాన్వయమున కాత్మీయము నందఁ గన్నది. ఒక్కఁడంటఁ జూచుచు మిగిలఁ దన కథాప్రసంగము నిట్లు ప్రోడికరించినాఁడు :

“నూత్రకథ భోజరాజ చ
ర్చితమయా నదును ధర్మశీతులు నీకుల్
చిత్రకథలై తరించుగ
శ్రోత్రముఖముగా నొనర్చు బొప్పడియుండున్.”

ఇందు ధర్మశీతులు నీకులు చిత్రకథలై శ్రోత్ర పేయముగా ముందుటే కథానకప్రధానాకీయ మని దక్కఁగాఁ బట్టి యంతామాత్యుఁ డీపలమఁ దన కృతియందుఁ బరమసత్యము కావించినాఁడు. అందుచేఁ బూర్వోవాహృతము లగు గుణములను స్థావర లోకస్వామియనున నాతనికృతిలోఁ గాంచిన వచికథానక మున కెంతి శోభాసంతములొ తెలియఁగలదు.

కథానందిధానము : నవీనత

భోజరాజీయము ‘నూతనం బయ్యఁ బురాతన కృగులట్లు సంతరిసేన్య’ మనియు,

“దత్తాత్రేయప్రాక్ర ము
చాత్రసుకృతిభోగవిశ్రుతగునీతిపథా
యత్తంబై యితిహాసము
క్రాత్త గడే భూమి...”

ననియు, సీకృతి సంతరిత్రావ్యము, “వివిధకథా నూత్నిగన్న భూషణాభిరామము” నని కవి తెప్పియుం డటచే నిందితకథాభాగములు నూతనకల్పితములే కాని పురాతనములు కావట్లు ముప్పవై. సంతకృతిమందలి భోజచరిత్రయనమన, దీనికిని బోధకలు శకవాచుల యిందులకు మఱియుఁ బ్రబలతార్కాణము.

పురాతనకృతిసామ్యత

కానీ, కొన్ని కథాభాగములు పూర్వపురాణాధాను కరణములై గ్రంథప్రాశస్త్యమునకుఁ గాంతి కౌంఁగఁబూత మైనవి. భారతమునందలి “ఇంద్రహర్షు గుహయయ నెడ నెడ గుహక యొప్పునాతండు నిర్వోపవాస” “ఋగు కాలముల నాత్మసతి గూడి క్రిశించి పరగువారిఁడు సదాబ్రహ్మచారి” యనువాక్యములు గైకొని కవి యాత్మీయందగముగ నిం దిరుంధతీవృష్టు లగస్త్యుని వశిష్ఠిగాఁ బూజించిన కథాసందర్భము మహాకృతియగు వివరించినాఁడు. పావకలోముఁడు పాంసయన్త్రము శేషి యనుమఱిని బరిణయ మైన కథాభాగము మత్స్య యన్త్రము శేషి ద్రాపదిని బడవిన యర్జునుని చరిత్రమును స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నది. ఉత్తమగుణవిరాజితం డగు పావకలోముని కాళ్లు నలుకఁబడుటయు, నాతనికిఁ బూర్వకపర మేకైకము ప్రశస్తి మగుటయు సారంగధరి చరిత్రముఁ బోలియున్నది. వింజరుఁడు లిప మొనరించి గంగను భూమికిఁ దెచ్చుకథ గౌతమమహర్షి గంగను భూమికిఁ దెచ్చికథకు రిమ్యాదాతైనకరణ మగుట తోచును. ఇట్లే, కొన్ని కథాభాగములకు మాత్రము పురాతనకథాభాగములు మాత్రప్రాయములై యంతా మాత్యుని పరిణతిపాస్తమున నొదితీసుంపెరగను, నాతని

మృదుమధురభావమున సుకావ్యతను గడించి పావ
దేవిన రత్నము లైవది.

ప్రళయప్రకటనానామము

కాంచె మించుమించుగా నీసుగుణము తరువాలి
దను ధర్మోపదేశకేతి యను సుగుణమున సంతిర్హితమై
యున్న దని చెప్పవచ్చును. పరమప్రామాణ్యము లగు
శ్రుతి స్మృతిపురాణేతిహాసులందుఁ బ్రతిపాదితము
లగు సత్యము, ధర్మము, అహింస మున్నగు సుగుణ
ములే యీ కవిత్వప్రసంగమునకుఁ బరమార్థములు.
ఈత్రేమ మైన ధర్మముల సత్తనమైననీసుల సత్తన
మైనవార్తలుఁ బోధించుటచేతనే యీ కావ్యమున
కింత ప్రోత్సహము సంభవించిన దని నిర్ణయముగాఁ
చెప్పవచ్చును.

ధర్మోపదేశకత్వము

మహావజ్ఞాత్వికము లగు నందలి కథాభాగములు
ప్రళయప్రకటనకేతము లగుట విశేషముల కెల్ల విశేషము.
ఇం దేకథాభాగము వరసినను బ్రళయప్రకటనకేతము,
కునీతిపథాయత్రము నై పాతకమానసముల నానందముగ
ములఁజేయుచు ననుతాపముగొని కావ్యపరమార్థస్వరూప
మును వేసోళ్లఁ జాటుచున్నది. గోగధూయిష్టుఁడగు
మహావీర్యమునను, మాధుర్యవ్రభావమును నుజించిన
దుష్టసనీ, సత్సనీ - వీరిచరిత్రమును, యోగికి జేడి
పాయస మిడి బ్రాహ్మణుఁడూ, యోగికి మండిముద్ద
విచ్చుముగా నీడినయోమకథ, చందాలదంపతులచరి
త్రము, సుశీలకథ మున్నగునవి "అవశ్య మనుభోక్త
వ్యమ్ కృతం కర్మ కుభావధి" మృను వార్యోక్తిఁ
దార్కాణములై యలరుచున్నది. పుష్పగుంధిచరిత్రము,
మదనరేఖమహాత్మ్యము, అనమతిచరిత్రము, అన్నదాన
పరుఁ డగు విశ్రుని భార్యకథ మున్నగునవి పరమపాతి
వ్రత్యమాహాత్మ్యమును వేసోళ్లఁ జాటు శంఖారావ
ములు. మణియే, నతిథిపూజావ్రభావము, సత్యవాక్య
పరిపాలనామహాత్మ్యము, అన్నదానమఃతని యనంత
ఫలము నెదుర్కొనుగా నద్వైషంపఁబడినది. ఇట్లు దాన
ధర్మపత్రికయొకాచముల ప్రభావ మనంత మని వివ
రింపఁబడినట్లే లభ్యము, అధర్మము, అసత్యము,

గ్రార్యము, అకాచము మున్నగునగుణము లెన్నియొక
టులు గొనివచ్చుననియొక చెలువుటకుఁ గురిచిచరిత్రము,
నన్నదానపరుఁ డగు విశ్రుని వదిలెలచరిత్రము మున్నగు
నవి సాక్షిభూతము లగుచున్నవి. అన్నిటికన్న
మిన్నఁగా మహారాక్షసునివ్యావయము, మహాకాహం
ధునిమనస్సు, మహాహరసింహావ్యావయము మార్చివేసి
యున్నతివరక ద్రవమును గొనితెచ్చిన సత్యవాక్యవిజయ
మీగ్రంథమున నద్వైతీయముగా, నవ్యోన్మేయముగాఁ గొని
యాచఁబడియున్నది. ఈ మహోన్మేయసుగుణులంత
దను జాతిగొన్న గోవాగ్రామసంవాదకథ, పుష్పగుంధి
చరిత్రము, పావకలామనికథ యాంధ్రసారస్వతమున
కాచంద్రారక్తముగ నిర్మలనవైశిష్ట్యము నొసఁగఁ జాలి
యున్నది.

ఇట్టి మహానీతుకథామధుర మగు చేతనే భోజ
రాజీయః కథాభాగమును శ్రీకృష్ణశతరాయణ, మింగి
మారవార్యనిందితవారే కొన్నిపట్ల ననుకరించియు
న్నారు. ఆముక్తమాల్యదయొద్దలి మాలదాసరికథ
మదనరేఖకథకును, కథాబ్రాహ్మణ్యయనునందలి సత్త్వి
దాశ్మకథ చెప్పిబాలికథ యందుఁ గల యెన్ని
దానప & డెరుగుననుదానమాహాత్మ్యము నన్నట్లే
పుట్టిన బాలకాండీ చెప్పినకథ కవకరణము.

నజ్జనరంజకత్వము

అనంతమాత్యండు :

"...సంసీధువాసంధవుఁ డిచ్చుఁగాత మ
తక్కుతిఁ జిరాయువున విమఃకీర్తియు
నజ్జనరంజకత్వమున్."

అని కోరుకొనియున్నాఁడు. వాటిపరియ
నీగుణముల నీకది కమగ్రహించియుండుట కావ్యమున
పుష్టముగా గోచరించుచున్నది. అనంతమాత్యుని
కవిత్యము కడుమృదుమధుర మనియు, సుత్రముకవిత్యము
నకుఁ గలశ్రుతిభావ్యైక్యములు, సుత్రముకైలికఁ గల వాధు
ర్యము, సర్వభోగకలి మున్నగుసుగుణముల నది యధుర
ముగాఁ దలదాచుకొని నమఃకీర్తయొక్తి కాఁజాలదు.
ఈతనిపై రియందు గమనింపఁదగిన ముఖ్యాంశము రివి:

గానమాధ్యక్షులు, అధ్యక్షులభ్యర్థులు, సహజగాంభీర్యము, మార్గము, ఔపదేశిక సంపన్నత మున్నగునవి. అయితే లాగ్రహముగా నొకేవిధమున మృదుదురుముగ నున్న భోజరాజీయమందలి శైలి తరువాతిగాంగ్రకపులలోఁ బలంపుర కలగడలే దని ఘంటాపథముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈ విషయము తొనఁ బ్రశ్నోకముగ నీ విస్తరింపఁదగి యున్నది.

మఱియు నితరకావ్యములవలెఁ గాక భోజరాజీయమందలి ప్రతికథాభాగమును నీపలకించి, భక్త్యుల పట్ట, మంచికిముల్లు. ఇదియే శబ్దరంజకత్వము. తుల్య ప్రధానకారణములైనవి.

ఈవిధముగ శ్రవణాలకన్పితము లగు కథానక కావ్యములలో భోజరాజీయ మొక్కటిగా మిని చెప్పవచ్చును. చిన్నకథలైనచెనాపము, చిన్నకథఁకొను, వానియాద్యులు, కథనైపుణ్యములో మెలకువలు

సంతాపకావ్యము డెట్టిగి శ్రవణాలక కథానక కావ్యము శాంధ్రపారవ్యతమునను మొట్టమొదట నొనఁగినివాఁడగుట నాతఁ డోహము మనము నాతని కృతి కథ మాకాంక్షితము :

అభిలషకస్యేష్టమై రుమిపై నవనో
విలయు దా నెందాఁక వెలయుచుండు
నాతీర్థము దుఃఖాశ్రితమై భరవాళ
నీనది యెందాఁక నెగడుచుండు
నానుహించిపాంత సర్వీరిత్రాశ్రితమై
గరుడాశ్రియెందాఁక గదిలకుండు
నయ్యిదిఃఖగః బువంగును నెందాఁక
త్రైంపాప్యమి స్థిరత నుండు
నమ్మదీ నుకృతియు నందాఁక సంతిత
త్రాశ్రితమై సమస్తభయంగు
విస్తరిల్లుఁగాక వివిధకథాగుత్తు
రత్నభూషణాభిరామ మగుట."

గులాబితోట

*

= శ్రీ కవికోకిల దువ్వారి రామిరెడ్డి =

[కలిమిలేములను గురించి సాదీకిని, అతని ప్రతిపక్షునకును జరిగిన వాదప్రతివాదములు.]

బయటికి దరిలేనివలె అగపడినను దరిలేకుల వద్దను
ములు లేని యొకడు గొప్పియందు కూర్చుండి
యండ నేను చూచితిని. అదిడు భాగ్యరంకును
నిందించుచు వారి యక్రమములను తూర్పారబట్టుచు,
తన చెడ్డతనమును ప్రకటించుచుండెను. అతని మాటలు
“నిరుపేదిలకు శక్తిలేదు, భాగ్యరంకులకు ఇచ్చలేదు”
అనవలెవలెకు వచ్చినవి.

దయ గల్గినవానికి ధనము భాగ్యంబు

ధనమున్నవారికి దయ బండిసున్న.

నేను గొప్పవారి ద్రోహంతో పోషింపబడినవాడ
నుగాన అతని మాటలు కర్ణకకోరములయి నన్ను
బాధింప నిట్లుంటిని : “ఒయి మిగ్రుదా, భాగ్యరంకుడు
దీదల రాబడి మూలము. యశులకు, సన్మన్యకులకు
భాగ్యపు పాతర. అభాగ్యులకు ఆగవలంబనము.
బాటపారులకు ఆశ్రయము. ధనికులు ఇతరులకు సంతో
షము చేకూర్చుటకు తాము భారము విహింశురు.
సేనకులును, దీనులును అన్నయ ముట్టరిదీ వారు భుజిం
పరు. వారి భుక్తశేషములకు భక్తిభోజ్యములు అనా
భలకు, ముదుసలలకు, ఆశ్రమకు ఇరుగుపొరుగువారికి
పంచిపెట్టబడును.

చిత్రవంతులు ధగ్ధకాగ్యములకు కావ్యతాదా
యము వచ్చు దానములు చేయుదురు. మొక్కుబడుల
చెల్లించురు. అతిథులను సర్కిరించురు. భిక్షము పెట్టు

* పారిశ్రీక మహాకవి షేక్ సాదీ రచించిన ‘గులి
స్తాకా’ను గ్రంథములోని సప్తమాధ్యాయమందలి
౨౦-వ కథ కనువాదము.

దురు. పన్నున్నవాని యాకటిమంట దీర్తురు. తానిసలను
జంఘవిముక్తుల గాచింతురు. జంఘబలంతో దేవుని
శ్చిప్తిపరశురు. ఎట్టివారి ప్రార్థనము నీ కెట్లు భగ్య
మును ? దినమునకు రెండుమాంసము నమాజాచేయుట
తప్ప నీ మేయలు నొనర్పలేవు. దాడికిని మారుగం
దములు.

ధనవంతులకు మంచిసేయు శక్తి గలదు. వారి
ప్రార్థనములను భాగంతు డింగీరించుచు. ఏలయున,
వారి ధనము దానములకు విరియోగపడును. వారి కీర్తి
నివృత్తికలము ; హృదయము శాంతము. కమ్మరి భోజ
నముపై భిక్షిల మాధారపడియుండును. పుణ్యశిలల
పరిశుభ్రమైన యెడుపులకలన కలుగును. పన్నుపడి
కడపు చెన్నముక కంటకొరయన్నవానికి స్థిరమైన
భక్తి యెట్లు వుడురు ? రిక్తహస్తుకు ఎట్టి మాను
మత్స్యముండు ? బద్ధపాదు డెట్లు విహరింపగలడు ?
అకలిగొన్నవాడు ఏమి మంచి చేయగలడు ?

శేషటికి డిండిలేని దరిగ్రు డెవుడు
కలరిచెందని నిద్దర గినడు రాత్రి ;
సీతుకారున సుఖియింప నీవు లెరను
గొరతలేకుండ వేపవి గూడెట్లు.

విక్రాంతికిని, దినపక్షులకును పొత్తు వుడురు.
చిత్రకాంతికిని, రిక్తహస్తశివును సంబంధము పొసగు.
శాంతహృదయుడు సాయంకాలము నమాజాకు
గూర్చుండి, అకలిగొన్నవాడు మాపటితొలు అన్నము
నకై నిరీక్షించుచు కూరుచుండును. ఎప్పటికైన వీరిద్ద
రకు ఏమిపాఠిక యుండును ?

దేవతత్వగుడైన దివ మున్నవాడు ;

అత్రేము లేకున్న జిత్ర మల్లాడు.

భాగ్యవంతుల పూజాపురస్కారములు దేవునికి అంగీకారపాత్రము లగును. వీలయిన, వారి స్వావయము చేసినాచిత్రముగాక కాంతిగుగను, ఏకాగ్రముగను ఉండును. జీవయాత్ర ముఖముగ గడపుటకు తగిన పాక ద్యములు సిద్ధమైయున్నవిగాన, ప్రతినినము వారు పూజ లంగు నినిగ్గులు కాగలరు. ఒక యేరదీప్తి యిట్లు చెప్పెను : "నర్మరవాద్ర్యమునండియు, నే నిష్టపడిని వాని సహవాసమునుండియు భగవంతుడు నన్ను రక్షిం చునుగాక !"

"ఇహపరములయందును దాద్ర్యము నింద్యము" అను శ్రినాత్రి "ఖుబరు"నందు కలదు.

ఈ మాటలు విని నా ప్రతివాది యిట్లరియెను : "ఈనూత్రినే నీవు వింటిదిగాని 'దాద్ర్యమే నాకు యశస్కరము' అను మహమ్మద్ ప్రవక్తంచెయ్యెను నీవు మరచితివి."

సాది :—జీవరంధ్రము. ముఖగుఃఖముల నేక రీతిగ ప్రవర్తించుచు విభిన్నపరంపరకు గురయైన దైవ తత్వగుల దాద్ర్యమునుగురించి మహమ్మద్ ప్రవక్త అట్లు పెలవిచ్చెనుగాని, ధర్మకల్యేయ సంపాదించు కొనుటకు పరిశ్రమైన కుట్టబొంతను దొడుగుకొని వీచ జీవనము చేయు వేమధారులకు ఆ నూత్రి యన్వయింపదు.

పెద్దపెద్ద నిసదించు భేరి, నీడు పటిమ యెంపాక, కూన్యార్థుల వివు !
దారిబడెంబు లేక నీ లాంతిరమె
యద్ధమాత్రల గష్టాల కోర్చి మ్రోగ !
మనుజుండి వై లేని మాను యాచనము
కేయిపూసలమాల వేళ్ళ దిప్పకుము.

గాఢమైన మతవిశ్వాసము లేని దరిలేసిలేమిడి ఆతని పతికుని చేయునంతరకు వదలను. నిరుపేద యైనవాడు మతభ్రష్టు డగును. ద్రవ్యముండిననే తప్ప దిగంబరులకు కప్పడిముల నిచ్చుటకును, బద్ధులైనవారిని చెరవిడిపించుటకును సాధ్యముకాదు. మనలోటి నిరు పేదలకు అట్టి ధనికుల యాన్నకర్మ మెట్లు కలుగును ?

ఇచ్చునప్పుడు మీదైన యువారహస్తమునకును తీసు కొనునప్పుడు క్రిందైన దీనహస్తమునకును ఏమి సంబం ధము గలదు ? "ఈ లెగవా"కి, అనగా యథార్థమైన ముసల్మానులకు దీనబల్తె మేర్పాటుకాబడియున్నది" అని పరిశ్రమైన ఖురానునందు పశ్యింపవలెను భగ వంతుడు ద్రవ్యవాసుల భోగములనుగురించి పెలవిచ్చి యున్నాడు.

దగ్గొన్నవానికి నగపట్టు, గలను,
జగమెల్ల పెలయూట బొగడ చందమున.

నే నిట్లు వదిలినంతనే ఆ దరిలేసికి ఓర్పు సహరి నోటికి అడ్డం ఆత్మ లేక, కిగ్గిడిది యిట్లు వదలిను :

ప్రతివాది :— నీవు మితిమీర అన్యమలతో ధనవంతులను పొగడుటయు, మనసు నొచ్చునటుల మాటాడుటయు మాడ, ప్రతిసమీకుడు దాద్ర్యమ మును హరించుటకు సంజీవనాధియగంటివాడనియె, లేక ధర్మకాలతలుపులు తెరచు లాశముచెవివంటి వాడనియె యూహించిన ట్లున్నది.

ధనవంతులు మదమస్తులు ; గర్వికులు ; అహం భావులు ; అపహ్యార్థములు ; విహిక ధనభోగా సక్తులు ; సంపదైరవత్తిష్టా తిష్టులు ; బలిహారి భంగ పడినతత్వ ఇతిరులతో మాటలాడెరు. అలక్ష్యులక సాగరదీప్తిమలతో తప్ప ప్రసన్నవదనలై చూడెరు. పండితులకు విచ్యుగాండ్రని తలంకురు. ఛక్రీకులకు తలకు మెలకు లేరి దరిద్రులని నిందింతురు. గట్టి రొక్క మున్నదన్న కావరముచేతను, ఉన్నతపదస్థుల మన్న తలంపుచేతను, అందరకన్న మాది పైవేయి యని యాదా శులై ప్రవర్తించురు. ఎవరి తల్లియుం తలయెత్తి చూడ నలగునని తలంపరు. "దినయమునందు ఇతిరులకంటె తక్కువగను, సంపదలయందు హెచ్చుగను ఉన్న వాడు బయటికి ధనవంతుడుగ నగపడినను యథార్థముగ ఆతడు దరిద్రుడే"నని తత్త్వజేతలు చెప్పినమాటలు వా రెరుగరు.

సాది :—భాగ్యవంతులను నిందింపకుము. వాకు కరుణామయహృదయులు.

ప్రతివాది:—నీవు అబద్ధము చెప్పుచున్నావు. వారు రూపాయలకు దానములు. ధనికులు క్రావణ నీల పేరుములే యగుదురుగాక, వర్గింపకుండిన శేమి లాభము? కాంతిప్రవాహము లయ్యెను ఎవరిమీదను ప్రకాశింపకుండిన ప్రయోజనపేమి? సామర్థ్య మను గుర్రముపై నెక్కియు పరుగెత్తిపడునని శేమి ఫలము? వారు దేవునికొరకైనను అడుగెత్తి యట్లు పెట్టరు. స్వప్రయోజనము వాశింపక చిల్లిగవ్వయైన పోకరి కియ్యరు. ఎంతయో శ్రమపడి ద్రవ్య మార్జింతురు. దానిని పదిలముచేయుదురు. కుట్టునదకు బాధపడుచు, విధిలేక, అంతయు కదలిపెట్టి పోయెదరు. "లోభి కశేచరము భూమిలోనిది పోయినట్లును, వాని ద్రవ్యము భూమిలోనుండి పైకి చెవలును," అని పెద్దలు చెప్పియుండిరి.

ఒక్కడు కిరతము శ్రమలకు లోక్కి ప్రయత్నించి నిలువచేసిన నిధి చే రొక్కడు శ్రమ ప్రయత్నముల పొక్కటియును లేక దాని నూరక గొనియెక.

పాది:—భాగ్యవంతుల లోభిత్వమును యాచ నామూలమున రేప్ప ఇంకేవిధమున నీ వెరిగియుండవు. ఆకావాచివర్ణులు కానివారికి కరుణామయములు. లోభులును ఒకేవిధముగ కనిపించురు. బంగారు వీరియొద్ది యెవరుపురాయి కనుగొనును. లోభి యెవడైనది చిచ్చు గాదు కనుగొనును.

ప్రతివాది:—నేను అనుభవపూర్వకముగ చెప్పు చున్నాను. భాగ్యవంతులు ద్వాగమయొద్ద నేవకు లను కాపుదారియుండురు. ప్రియస్నేహితులైనను రానీయక అడ్డగించుటకు బిచ్చకార్యులైన మొరక లను నియోగించురు. వారు సజ్జనులయు, పండితులయు మొదలైనవల నొడిసిపట్టుకొని, "ఇచ్చట ఎవ్వరును లేరు" అని చెప్పుదురు. నిజముగా సర్వమే చెప్పుచినది.

తెలింకేటలు, మోచిన, తెంపుదనము స్వామిని తేవట్లు భావము ధ్వనింప నింట్ల వెళ్ళరు లేదు, పాం డెచ్చిలైన ననుచు యుక్తంబుగా ఒడిపోరి పట్టు.

పాది:—చీలయన, యాచకుల పీడింపులకును, చిచ్చుగాండ్ర యాచనాశేఖలకును తట్టుకొనలేక ప్రాణము విసిగి వారట్లు చేయుచుండురు. ఎవారి లోని యిసుక యంతయు మత్తయిలైనను, చిచ్చు గాండ్ర కన్నులు నిండునని తలంచుట తెలియని తనము.

నూతులు నిండునె నీరున
రాతిరి బడు మంచునీటి రవలు తొరంగకా!
ఆతత ధనధాన్యాకా
చేతస్కల కనులు నిండి చెందునె తృప్తికా!

కష్ట పరమగుల ననుభవించి జీరితముపై వినుగు తుట్టిన మన మృదు బుద్ధిపూర్వకముగ ఘోకృత్యము లందు తన్ను తానే పవిత్రునికొనును. భగవంతుని కిట్లు కాతడు భయపడడు. "ఇది కాస్త్ర సమ్యక్మైది, అది కాస్త్రనిషిద్ధమైది" అను జ్ఞానము వాని కుండదు.

దుక్క నొక మంటిపెల్లతో గొట్టినంత
నెముక యని సంతసంబున నెగిరిమాకు;
మొల తవపేటి పిరువుగు మోము గాంచి
అన్నభాజన మని యెంచు నభయ దాన.

అయినను, భవంతుడు దైవానగ్రహమునకు పాగ్రుడగుటవలన కాస్త్రసమ్యక్కార్యములనే తల పోయెను. అందువలన కాస్త్రనిషిద్ధ కార్యములనుండి రక్షింపబడును. నేను నా పక్షము స్థాపించుకొనుటకు కావలసిన యన్నివాదములను దివ్యాక్రముగ మూచించితిని గాని ప్రమాదీకరించి వివరింపలేదు. అయినను మీ శ్యామనిర్ణయముపై నాధారపడియుండెదను.

మోసగాదు పెదరొక్కలు విరిచికట్టబడుట, అప్పు శల్లింపనివాడు చెరసాలబడుట, అమాయి కత్వము మునుగుచింపబడుట, దొంగతనము చేసినందు లకు చేయి తెగొట్టబడుట మొదలగు ఈ దుష్కీగులకు మూలకారణము దారిద్ర్యమేగదా! అట్లు కానిది ఎవ్వడైన నీవు చూచియున్నావా? సింహములవంటి మనుష్యులకు, అక్కరవలన, ఇండ్లకు కన్నములు వేసి పట్టుపడుదురు. చీలమంటలకు చెక్కుపక్క బొంద లుపొడిచి వారిని తలక్రిందుగా చేలగట్టుదురు.

మల్లుకూడ నుండునని తెలిసికొమ్మ. సారాయివోడ మక్కుండును. పెన్నిధి యున్నచోట పాముండును. అజీమర్థము లుండి చోట మనఃశ్శులను దిగమింగు మకరములు, చొంచేపలు నుండును. విహిక భోగముక రందమునకు మృగశ్రుతాటు పెన్నంటియుండును. స్వర్ణపాశ్యములకు ముందు వైతాను గోడవలె నిలిచి యుండును.

ఇంతల వెలంక క్రియుని హింసింపకున్న
గేమినీయును ప్రత్యర్థియగుగోమ ?
మల్లుపన్నీరుత్రావు, సమృద్ధము ఖేర,
మహియు పెన్నిధి, యనోగ్య మనుసరించు.

తోటయందు కక్షారీకుంగ లన్నచోట ఎండిన
చెట్ల ప్రాచు లుండుట నీవు చూచుట లేదా ? ధనికుం
యందుకూడ వల్లె కొందరు కృత్జ్ఞులు, కొందరు
కృతఘ్నులు నుందురు. అట్లే నిరుపేలందుమ సదా
వము గలవారు, దుడుకుపడువారు నుందురు.

మంచుతుంపురులెల్ల మంచిముత్రైలు
తైన, గోవులముట్టు లంగుల్లు నిండు.

దరిచేసి స్వభావము గల భాగ్యవంతులు, భాగ్య
వంతులైన పౌరజనులు గల దరిచేసులు భగవంతునికి
సమాపకర్తు లగుదురు. దరిచేసుల కుఖదుఃఖములతో
సహనభూతి గలవాడే భాగ్యవంతులలో నుత్తముడు.
దేవునియందు విశ్వాసము గలవానికి ఆయన విశ్వదాత
యగును."

అంతట నన్ను మందలించుట చాలించి, దరి
చేసెట్లు తిరిగి వ్యాచాధిపతి యిట్లనియెను : "ఓయీ,
ధావంతులు నిషిద్ధకార్యము లొనరించుచుండు రోయు,
భోగమత్తు లొయు నిందించెదవి. నీవు వివరించినట్టి
గుణములగల పంకలృకూశ్యము, కృతఘ్నులు వారిలో
నున్నారు. వారు సంపాదించి మాపెట్టెదురు ; తా
మనుభింపరు ; ఇతరులకు పెట్టరు. అనాన్యప్రస
కరపు వచ్చినను, అతిన్యప్రసవ చెల్లుకపెట్టినను తాము
తేమిమగ నుండునిన్న సమృద్ధముచేరే దరిచేసుల
కక్షములను విచారించరు. దేవునైన భజుపదిరు.

లిండిశీక యొక్క దీనుండు మరణింప
అంత నాకు గలదు, చింతయేల ?

బాతుకేమి భయము వల్లెచెల్లుకపెట్ట
ననుచు నధమధాని దెవయు దృష్టి.

ఓంటె యంతారివొట్లలో కుఖముగ కూర్చుండి
పయనించువారికి ఎవరయిమకలో పడినప్పు టాట
సారిపయ ఏమి కనికరము ?

తన చింపి గొంగడిని చ
య్యవ బయటికి చెచ్చుకొన్న యధమాత్ముడు లో
ననుకొనును "లోకమెల్లను
మనినను మాడినను నాకు మాత్రము కుఖమా."

నీవిప్పుడు వినినట్టి ప్రకరణము గలవారు
కొందరున్నారు. కాని మరికొందరు వీవాడిక్కుకు
ధనధాన్యములు పందిపెట్టు కరుణామయువృద్ధులు,
క్రికాములు, క్షమాపరులు, ఇహపర కుఖాపతులు
కూడ నున్నారు.

చకల సామ్రాజ్యపట్టాభిషిక్తుడు, వ్యాఘరర
తుడు, మరవిశ్వాసపూర్ణుడు, విజయ ధ్వజుడు, రాజాధి
రాజా, ఇస్లాంసులేదుర్గపంతుకుడు, మలేమాక్ రాజ్య
మునకు వారకు, సమకాలీనవృత్తులలో వ్యాఘరవంతుడు
ముజఫరుద్దీన్ కలద్దీన్ అతర్బి అబూబకర్ బిక్ సాద్
జంగి (దేవు దాయనకు చిరాయువు నొసగి, ఆయన
ధ్వజములకు విజయము చేకూర్చుగాక !), వారి దాసులు
కూడ భాగ్యవంతులలో వైసి చెప్పబడిన యుత్తము
వర్తమునకు చెందినవారు.

కరుణమయి మిరు ప్రజలను గావునటుల
దండ్రీ బిడ్డలవైతము దనుపలేదు ;
సృష్టికర్త యిలకు మేలనీయు కోర్కె
సకలసమ్రాట్టుగా మిమ్ము సరిపినాడు.

వ్యాచాధిపతి యావిధముగ నాయవారా కటిక
మకునట్లు ఉపన్యసింప విని ఆయనతీర్పును శిరసావహిం
చెదవి. ఇదివరకు జరిగిపోయినదానికి పరపుర క్షమా
ర్పణము చేడుకొని, కలహము మాని, సమాధానము
చేసుకొని దోషపరివారముగ ఒకనిపాదములం దొకడు
తలమోపి, మోములు ముద్దిడుకొని మా వితర్కమును
ఈ పద్యముతో ఉపసంహరించుకొంటివి.

కటిక నిరుపేద, వరకు కాలగతి
అట్టి యూహల మగణించు టాత్రికము ;
ధనికుడా, యిచ్చ క్షేత్రము దనరు నీకు,
ఇమ్ము కుడువును గాంచెద విహము పరము.

పద్యానికి రాగం నిండు తెస్తుందా?

— శ్రీ శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి —

అయితే ఎందుకు మరి రాగాన్ని పద్యమొక పద్యం చేయించడమూ? అని ప్రశ్న వేస్తే “ఆనందం కోసం” అని జవాబు:స్తుంది. అవును, అదే ఆనందం కోసం. విశేషానికి పద్యంపాటని సహిస్తున్నారంటే ఈ ఆనందానికి లోభించే. కవులు తమ రచనల్ని పరాయి వాళ్ల చేత పాడించుకున్నారంటే, ఈ సౌందర్యం ఎక్కడ లోపించిపోతుందో అనే ఈ ఆనందము న్యాయమే అయితే తప్పకుండా లోభిస్తారు. “న్యాయమో అన్యాయమో - ఆదర్శ వాక్కర లేదు. నాకు పద్యాలుపాడిలేనే బాగుంటాయి” అనే పండితులకి ఒక్క నమస్కారం. వారు వాదానికి ఆశీర్వాదులు. పద్యాల్ని పాడడం అన్యాయమైతే తప్పకుండా నానివేయవలసిందే అనే వారికోసము రాస్తున్నాను ఈ వ్యాసాలు.

పద్యాల్ని పాడడం అన్యాయమంటున్నాను. కారణాలు మునిపించేస్తున్నాను.

‘ఒకరు ఇచ్చిన కేట్లూగు నుంచుకొనక,
పారవేయట భోరనూ పాతికంటు’

అనే పద్యం ఎవరికి రసానందం ఇయ్యదు. ఈ పద్యాన్నే చక్కని రాగవరసతో చదివితే దీనికి విజాతీయ సౌందర్యం వేరుతుందని అందరూ ఒప్పుకుంటారు. ఈ రీతిగానే తాను చేత పద్యాని కల్లా కొద్దో, గొప్పో, అదివరకున్న కొత్త సౌందర్యం తెస్తుంది రాగం. ఈ అదనపు సౌందర్యం రాగానిదే; పద్యానిది కాదు. ఈ కృత్రిమసౌందర్యం అసహ్యకర అయిన కవిత్వానికి లోభిస్తాయనా కాదు, గౌరవప్రదమూ కాదు. ‘చిక్కని రాగవరసతో’ చదివినపద్యము వినువారికి హాయి గొల్పును. అట్లు కాదని అదియొక కొదయగును అన్నారు కాకి

భట్ట కుబ్జరాజుకాష్ఠిగారు. ఎరువుపరుకు పెట్టాకోక పోలే అందం పొడైపోతుందనడము కాదూ ఇది? (ఇంతటి కుకుమారసంగీతగతప్రాణులు సాహిత్యంలో ప్రవేశించడంకల్ల వారికి కుళం లేదు, సాహిత్యానికి శోభరాదు.) రాగం పద్యానికి ఎరువు సరుకా అంటారేమో? ఆహా. ఎరువుపరుకే. పుట్టుకలో లేకపోయే కావ్యరూపంగా ప్రసంచానికిచ్చినప్పుడూ రాగప్రశంస లేకపోయే. ఇంక రాగం మధ్యగాళ్లు తెచ్చి పెట్టినది కాక మరేమిటవుతుంది?

ఆనంద కవిత్వమూ, గానమూ వేర్వేరుకళలు. పద్యమూ, రాగమూ ఈ వేర్వేరు కళలకి సంబంధించినవి కాబట్టి అవి వేర్వేరుగాని చేరికగలవికావు. “సంగీతమిది సాహిత్యం సరస్వత్యా: కుచద్యయం” అంటే రెండూ ఎప్పుడూ కలిసే వుండాలి అనే అర్థము కాదేమో అంటాను. రాగానికి సాహిత్యంలేదు, మిరిటరీ బ్యాండుకి లేదు, క్రిక్కుర్లుని వేయగానానికీ లేదు. అలాగే గర్భాంగీ రాగంలేదు. ఏకదీర, మాలవల్లి నవలల్లా గొప్ప కవిత్వము ఉంది. రాగములేదు. కాబట్టి ‘కవిత్వమూ, సంగీతమూ ఎప్పుడూ చేరేవుండాలి’ అనడంలో సబబు లేదు. ఇక, రెంటినీ కుచద్యయంతో ఎందుకు చొల్పారు? అంటే, రెండూ శబ్ద సంబంధంలు కావడమేదేదేనోమో అంటాను. సంగీతమూ, సాహిత్యమూ వాక్కుకు సంబంధించినవి. కాబట్టి వాద్దేమి కుచద్యయమన్నాడు.

అలాగ అన్నవారే తమ అర్థాన్ని రెండో పాదంలో వివరించారు, చూపింది. “ఏక మాపాతితో రమ్యం, అన్య దాలోచనామృతం.” కుచద్యయం పోలిక రెండోపాదానికి చెల్లదు. సంగీత మాపాతితో రమ్యము. సాహిత్యానికి ఆలోచన కావాలి. ఇది

రెండూ, రెండు సంబంధములేవి కలెయి. (కవిత్వము, లేదా) పద్యము మాటలతో ఏర్పడుతుంది. రాగం స్వరాలతో ఏర్పడుతుంది. మాటలకి 'ఇది' అని అర్థం అంటాయి. మాటలతో రచించిన పద్యానికి 'ఇది' అని ఒక దండాస్వయం ముంటుంది. ఆ మాటలకి అర్థం అర్థాలని ఎరిగివారికందరికి ఈ దండాస్వయం ఒక్కటే. దీని ద్వారా పాంథే ఆనందముమాత్రం కల్గుతుంది. పద్యము మతి గల మానవులకు మాత్రమే అందుతుంది. రాగానికి అర్థం అంటూ ఏదీ లేదు. రాగముయొక్క సంబంధము భావతెలిసిన మానవులకి కాదు, పద్యశీఘ్నానా వున్నవైత్యానికి. కవిత్వం భావం చప్పిచప్పి గింపబడుతున్న పదునందా రాగం అందుకుంటుంది. 'అమ్మ, ఆకలేస్తా' అంటారు; 'కడుపు మారుతోందే' అంటారు; 'అమ్మ, అమ్మం పెట్టవే' అంటారు, ఇంకా ఏమేమిటో అంటారు. ఈ భావాన్ని నిటిసి 'మాతృ' అన్న ఒక్క పేరి అరుదుగా మాత్రాపాద్యి ఇచ్చేస్తుంది వాదం. సంగీతము, సాహిత్యము చేరి వదిలి కలెయి కావు. కవిత్వానికి అందం ఎక్కువ సంగీతం ఎక్కువ ఉంది. దాని శ్రేణియే, దీని శ్రేణియే చేయాలి.

పద్యానికి అందం తెచ్చే పరిస్థితులు, రాగానికి అందం తెచ్చే పరిస్థితులు వేరు. పద్యానికి భావం పూర్తియైపోయిందే విరువులు, మాటల ప్రాధాన్యతని తెలిపే ఉదాత్తమవైత్యా అందం తెస్తాయి. పద్యం చదువుకున్నప్పుడు మాటలు వేటికిని తెలిసి పోవాలి. లేకపోతే భావాలు పరిగ్గా అవగాహనకావు. రాగానికి గమకాలూ, సంచారవైలక్షణ్యత అందం తెస్తాయి. గమకం అంటే స్వరముయొక్క కంపము. (అంటే స్థాయికి విరోధి) తోడిరాగములోని 'రితం' చలించుకొని. నిలిచి వినోదము. గమకాలన్నీ చలన శీలత్వా కలిగినవే. ఆరోహణమూ, అవరోహణమూ అనే గమకా రీపత్యాన్ని చక్కగా చూపిస్తాయి. మన సంగీతానికి వినిచి వినించే స్వరాలకంటే, ఎమించే వాటి అంతరాలే అందం. రాగము స్వరాల ప్రవాహం, ఆ ప్రవాహంయొక్క గమనంలో వైకాలపు స్వరముల

గుర్తులూ, మొదటికాలపు స్వరాల జాడలూ (ఆరోహణమూ, అవరోహణమూ), సంచార వైలక్షణ్యత అందాలు.

పద్యానికి గురుభిరుద్ధమైన గతి వుంది. వచనంగా లేని ఈ గతివల్ల పద్యానికి తీర్చి, వచనా అలవడ్డాయి. వచనము పాకుతుంది. పద్యం అడుగుతీసి అడుగువేస్తూ నడుస్తుంది.

“అన్యతామూలం బాధితం బలం దైవ
— మేధూవతి కృపాపీతంబు”

అని చదివి నవ్వుడు యతిఅక్షరాలమీద నొప్పలు సీసపద్యగతి,

“మెలత వదలినుంది మృగ మువెంటన పోయె
రామచంద్రు జోలు రేకుదేదీ”

అని చదివినప్పుడు ఇంద్రగజాల వేర్పాటు అటు వెలిగిరినీ మృగంపడేస్తాయి. పద్యాల కన్నటికి వాటి వాటికి విలక్షణమైన నడకలు వున్నాయి. ఈ నడకలకి అన్నిటికీ ప్రత్యేకమైన అంద ముంది. ఒకదాని అందం మరొకదానిది కాదు... రాగానికి గతి అంటూ ఏదీ లేదు. రాగం నడకను, ప్రసంగిస్తుంది. మందప్రవాహమూ, శీఘ్రప్రవాహమూ లేవు ఒకరకపుగతి అంటూ లేదు రాగానికి. అటు కూడినీకుంటూ, ఇటువైపు దగ్గరగా తోడుకుంటూ, గిరిగిరా తిరుగుతూ, గవ్వలు గిలకరించినట్లు, మువ్వలు మోగినట్లు, లత పోగినట్లు, చక్రం తిప్పినట్లు పాసిపోతుంది రాగం.

పద్యానడక ధూమిమీదే. ఒక పెద్దఅడుగు ఒక చిన్న అడుగు వేసుకుంటూ పటాలంబగా, తెల్ల నావలాగా పాసిపోతుంది పద్యం. ప్రాచీనకవులు పద్యం నడకని మదపు తేమను నడకతోనూ, గుర్రంనడకతోనూ పోల్చారు. పద్యం నడక సమతలధూమిమీదే. ఒకే స్థాయిలో ఉంటుంది పద్యం. అవులూ, జారులూ, ఊవులూ మాత్రం వుంటాయి... రాగం ఏకగ్ర ఈది నట్టూ, వాక సముద్రకింకాలమీద తోగినట్టూ, గాలికి మన ఉత్తరీయం తరగితిమైనట్టూ, నీమొన్న తలతో ఉంటుంది. రాగం చేసి సంచారం విహాయన పథంలో; శీలమీద కాదు. రాగానికి తీరం వైచిత్ర్యం

దగ్గరచేసే సంచారముని అరియకుడివారి నమ్మిక. రాగానికి అట్టి శి అందముని శిశ్నుండుడివారి ఆశయం. వాయిం చినదానికంటే ధ్వనింపజేసే భాగం అందముని వాయుడుగారి ఉద్దేశం. ఇవన్నీ రాగసంచారాన్ని ముగ్గురు పండితులు మాడువిధాలుగా తీర్గము చేసుకున్న రీతులు. అన్నిటిలోనూ రాగం చేసే నిమ్నాన్నతరం చారం వ్యక్తమాతూనే వుంటుంది. ఒక స్వరం చాటితే రెండోదానికి దిగడమో, ఎక్కడమో వుంటుంది. పద్యంలో ఒక గణం చాటితే అంతకన్న పొడుగుదో పొట్టిదో మరొకగణము వస్తుంది. కాని దిగడమో, ఎక్కడమో వుండదు.

కాబట్టి పద్యగమనానికి, రాగ గమనానికి పోలిక లేదు. పద్యానికి అందం తెచ్చే అంకాలకి, రాగానికి అందం తెచ్చే అంకాలకి పోలిక లేదు. దాని సౌందర్యం దీనికి, దీని సౌందర్యం దానికి విభాతీయం.

“విభాతీయమైతే కావచ్చును గాని విరోధముందని ఏమిటి నిశ్చయం?” అని అడుగుతారేమో. విరోధము అసలే లేదనీ, వైపెచ్చు సహకారము కావలసినంత వుందనీ వాదించేవారు వున్నారు. వారి వాదానికి సారము ఇది—“ప్రతికళయందును కొంత విభిన్నమైన మేలిమియు కలదు. అట్టి కొదవయు గలదు. ప్రతికళయు తనయందలి కొంత వెలుగునుగావుననే తన ప్రధానధర్మమును చక్కగా నెరవేర్చుటకు ఇతర కళల సాహాయ్యము నుపేక్షించును” అని. కవిత్వము స్థూలభావములనే ప్రదర్శించగలదు గాని సూక్ష్మసూక్ష్మైతిభావములను ప్రదర్శించలేదనీ, గాన మీషని నెరవేర్చగలదు కాబట్టి సాహిత్యపు స్థూలభావాలకి గానము సూక్ష్మసూక్ష్మైతిభావాల్ని చేర్చినట్లయితే బంగారానికి తాని అద్దినట్లుంటుందనీ వారి అభిప్రాయము.

మాటవరకే ఇది నిజమే అనకుండాం. అయినప్పుడు, ఏకవిపద్యమునైనా పదిమంది పాడినప్పుడు, ఆ పదిమందిలో ప్రతి ఒక్కరూ, ఆ కవిగారి స్థూలభావాలకి తమ సూక్ష్మసూక్ష్మైతిభావాల్ని చేర్చారన్నమాటేకదా! నన్నయగారి పద్యానికి మన సూక్ష్మసూక్ష్మైతిభావాల్ని చేర్చడము అయిన కవ

చారము కాదు. ఒకవ్యక్తి ఒక ఉపాఖ్యానాన్ని పాడి వినిపించాడంటే అందులో ఈయనగారి సూక్ష్మసూక్ష్మైతిభావాలు దండిగా చేరతాయి. మరొకవ్యక్తి పాడివినిపిస్తే ఆయనభావాలు చేరతాయి. కవిగారి భావాలకి ఎవరికితోచిన సూక్ష్మభావాల్ని వారు చేర్చినట్లే ఆవుతోంది మొత్తాని కిది. నటరాజ విగ్రహానికి మనము రంగు పూయడము వంటిదే ఇది. అమ్మమ్మా! నా కంఠ అహంకారము లేదు.

గానము కవిత్వానికి నిండులెన్నందా? అసలు లేకలదా? అనే ప్రశ్న వేసుకుని ఇప్పుడు తర్కిస్తాను. నిండులేవడమంటే పద్యసౌందర్యము వ్యక్తమయ్యే పరిస్థితులకు వ్యతిరేక కాకుండా, తన సౌందర్యాన్ని పద్యానికి చేర్చడము. రాగం ఈసత్కార్యాన్ని అసలే చెయ్యలేదుంటున్నాను. రాగం రాణించగల పరిస్థితులకి, పద్యం రాణించగల పరిస్థితులకి చుక్కెదురు. ఒక పద్యంయొక్క భావం శ్రోతలకి చక్కగా, సుగువుగా అందాలంటే ఆ పద్యంలోని అర్థమూ, స్వంజకళితీ, పోహలింపులూని సౌందర్యమూ చక్కగా వ్యక్తమయ్యేట్లు కావ్యపకవం జరగాలి. రాగానికి అందం తెచ్చే అంకాలే వేరు. స్వరాల స్ఫుటత్వమూ, గమకసంపదా, ఆరోహణావరోహణాల శక్రవేగ సౌందర్యమూ—ఇవి తానుంటే రాగం తానుంటుంది. పద్యంలో రాగాన్ని కలిపి పూన్చిపప్పుకు పద్యపకవానికి అందం తెచ్చే సాధనాలు రాణిస్తూనే వుండి, ఈ సాధనాలకి తోడు రాగానికి అందం తెచ్చే సాధనాలుకూడా రాణిస్తే పద్యగానం కవిత్వానికి కొరదగినదే. కాని అసలు జరిగేదేమిటి? పద్యానికి రాగాన్ని చేర్చి నడిపినప్పుడు అటు పద్యపకవానికి అందం తెచ్చే సాధనాలూ, ఇటు రాగానికి అందం తెచ్చే సాధనాలూ చెక్కుకు పోతాయి. ఎలాగు చెక్కుకు పోతాయో వివరిస్తాను, చిత్రిగించండి.

పద్యంలోని అక్షరాల గురులఘుభేదాన్ని స్ఫుటంగా ఉండేయక, గమకాలు వాటిని సాగతీస్తాయి. తమంతట తామే రంజించే కళి కలిగిన స్వరాలు తాము పట్టుకునే అక్షరాలకన్న మెరుగ్గే మాటల్ని వాదంలో మంచుతాయి. ఒకేమట్టులో

సాగిపోయే పదములయొక్క సరాలను రాగంలోని ఆరోహణావరోహణాలు కిందికి మీదికి వంచేసి పదముల పోహళింపుసౌందర్యాన్ని చెడగొట్టతాయి. మాటల క్షయజగత్తిని పోషించే ఉదాత్తానుదాత్తాలు, పోయీభేదమే వైజంగా గల స్వరాల సంచారంలో చెక్కుకుపోతాయి. భావోగతికల్గి పద్యానికి రావలసిన విలక్షణసౌందర్యాన్ని రాగగతి మింగేస్తుంది.

అదీ పద్యానికి రాగము చేసే కీడు. ఇక సాహిత్యం రాగానికి చేసే కీడును పరికిద్దాం. అక్షరాల సురలఘుభేదం ఎక్కడ విపరీతంగా లోపించి పోతుందో అని గమకాలు మొగమాటపడి లోపించి పోతాయి. ప్రతిస్వరమూ తన స్ఫుటత్వాన్ని అక్షరము యొక్క ప్రసీదలో చేరివుండే నిరూపించుకోవలసిన అవసరముంటుంది. కనుక, రాగాలూపవలోని గమక సౌందర్యమూ, స్వరముల స్ఫుటత్వమూ పోయి రాగము ఆరోహణావరోహణాల సౌందర్యముమీదనే ఆధారపడుతుంది. కాబట్టి పద్యానికి రాగం చేస్తే, రాగము తన సౌందర్యాన్ని కొంత త్యాగముచేసి పద్యసౌందర్యాన్ని కొంత లోపింపజేసి దాన్ని అధిష్టిస్తోంది. రాగంలో పోయేది గమకాలూ, పద్యానికి పోయేది ఉదాత్తానుదాత్తాలూ. రాగముయొక్క చైత్యం గమకాలూ, సాహిత్యముయొక్క చైత్యం ఉదాత్తానుదాత్తాలూ ! పద్యగానమంటే చైత్యం వినా సంగీత సాహిత్యాలన్నమాట !

‘కీర్తనలం కూడా అంతేవా ?’ అని అడుగుతున్నారు కొందరు. అవో, అంతే. కీర్తనలలో సంగీతానిదే రాజ్యము. సాహిత్యము కీర్తనలోని సంగీతానికి బంటు. సంగీతసాహిత్యాల కలవపు. కలిపితే ఏదో ఒకటి తరుక్కుపోయిందన్న మాటే. తొలిరోజుల్లో అట, తరవాత పాట, తరివాత మాటా పుట్టాయని సంస్కృతిపరులందరూ ఒప్పుకునేమాటే. అట ‘భామ’ చాలవప్పుడు మాటలలో కలిసిన పాట అర తరిందింది, భరతాచార్యుల కాలంలోని ప్రదీపిత కాలకి నాట్యమూ, స్వరతాలపద్యాలు మైన గాంధర్వమూ, అభినయమూ కూడ కలసివచ్చింది. అంతకు ముందు ఈమూడూ వ్యాప్తిలో ఉండనే ఉన్నాయి.

కాని మహేంద్రవిజయస్వర నాటకంలోనికి వీటిని మూడింటినీ గ్రహించి సృష్టగీతవాద్యాలకే సభాగౌరవం కలిగించినవాడు భరతాచార్యుడు. స్త్రీపురుషుల అన్యోన్యప్రేమకే సంబంధించివుండేముచేత స్వరతాలపద్యాశ్రయమైన గాంధర్వాన్ని పాద్యులు బహిష్కరించారు. కాని జన సామాన్యాలకి ఈ కళలలో గల ఆభిమానాన్ని బట్టి వాద్యసంగీతాన్ని మట్టుకు ఊరేగింపుల్లో బాహుళంగా ఉపయోగించుకున్నారు అని చారిత్రకకథల్ని బట్టి తెలుస్తుంది. వీణావాదనమూ, దాని కనుగుణంగా సృష్టిం చెక్కెవమూ రాజుల ఆంతు. పుగాల్లో ఉండేవి. సృష్టగీత వాద్యాలను శ్రాంతం మారుడి సాధనసామగ్రిగానే చూపించారు బార్హుశింపులు. మహాయానపాద్యంతో సృష్టగీతవాద్యాల ధూలోకం లోకి దిగేయి.

(అమరావతి శిల్పంలోని ‘సర్వతో భద్రము’ చూడండి) కాని కీర్తనలకి పూర్తిగా అక్షు తొలిగి పోలేరు. (వానాన్తులొండలో పంచాపిఠని గానానికి పాద్యులు చెవులలో వేర్లు పెట్టుకున్నారు.) గానమూ, తక్కిన కళలూ పూర్తిగా అడుగునిపడిపోకుండా రాజులు కాపాడేరు. (కాళిదాసు అజడిచేత “నియ శిష్యు లలితే కలావిధా” అని ఏడిపించాడు) సముద్ర గుప్తుడి చేతిలో ఏల ఉంది అతని వాడే. జంత్రగా త్రాలు నాట్యంనించి విడిపోయా యన్నమాట సుప్రసిద్ధ కాలం నాటికీ! జంత్రమే లేని నోటిపాట అజంతాలో కిన్నరదంపకుల్లో కనబడుతోంది. కాని అప్పటికీ సంగీతమనబడే సృష్టగీతవాద్యాల చేరికకి గౌరవం ఉన్నట్టుగా హద్దు ‘రత్నావళి’ సాక్ష్యిస్తుంది. కవులూ, సంగీతశాస్త్రకారులూ సృష్టగీతవాద్యాలకే సంగీతము అని పేరు పెట్టారు. కాని ‘అనల్లుల’ రాగమూ, స్వరమూ, తాళమూ చేరివిజుడా సంగీతమే అన్నారట. కేడు మనం ‘సంగీతం’ అనే కళ గల వ కేతాబ్దానాటికి నాట్యంయొక్క దానిస్వరం నించి పూర్తిగా తప్పుకునేంత పెరిగిందన్నమాట. జయదేవుడూ, మిరాబాయీ మొదలైన వాగ్గేయ గారుల ధర్మాన్ని సంగీతసాహిత్యాల చేరికకి సత్య ఏర్పడింది. కాని కృష్ణరాయల కాలంవరకూ జంత్ర

గాత్రాలకే ప్రాధాన్యత. క్షీరవలలో చాలా చుక్కలుండేవి. వాటినిండా అక్షుగాలే, తక్కువకము వారు పల్లవీ, అనపల్లవీ, చుక్కలూ అనే మూడింటిని వాడి క్షీరవాణిల్పాన్ని పెంచారు. క్షేత్రము దాక కాలంలో పదార్థ రచించి రాగానికి క్షీరవల ఎక్కువ వోటు కల్పించాడు. త్యాగరాజస్వామి సంగతులపద్ధతి ప్రవేశపెట్టి క్షీరవలలోని సాహిత్యాన్ని సుగ్రంహాది మంది దివి రాగాన్ని సుగ్రహాది కల్పించారు. తోడి కివరామశ్యామంటివారి ధర్మాన్ని రాగానికి సభా గౌరవం కలిగింది. ఈ వాడు జేలువుకీ, వీలకీ, ధీడీలుకీ, జలతరంగిణికీ తని కచేరిలు కల్పించి, రసికులు సాహిత్యసాహిత్యం శని సంగీతాన్ని సుగ్రంహమంటున్నారు. గ్రామోపాధ్యక్షుడు అని వాయడుగారి వంటి సంగీత సాధకుల రాగాలపవనే స్వతంత్రస్థాయి కలిగింది. కాలక్రమాన్ని మీదూ, నేమా ఉపించి తనంత చిత్రంగా సంగీతము సాహిత్యాన్ని ఒక్క తాళు రింతుంది. అప్పు.

కాగా, క్షీరవల ఇంకా సంగీతానికి ఆధారము క్రంగా వట్టుకుని వ్రేలాడుతున్న సాహిత్యానికి ఉదాహరణం. క్షీరవలలో సంగీతసాహిత్యాన్ని గంగా యముఖా కలిసివున్నాయనీ, అరవలు సాహిత్యాన్ని పాడుచేస్తున్నారనీ జరిగే ప్రచారం ముల్లీ వెన్నె యిడస్తోంది. క్షీరసాహిత్యాన్ని ఎవరూ వేరే పాడుచెయ్యనక్కరలేదు. అక్షరస్వరాల కాలించి (రాగస్వరూపాన్ని ఆరోపణావసానాన్ని చూపించే) అనపల్లవికాలానికి, అక్కడనుంచి సాహిత్యాన్ని విండరండుచేసి చాకకాలపు పదాలకీ, తిరవార సాహిత్యాన్ని ముక్కలుగా కొట్టేసే సంగతుల కాలానికి జరిగిన వాగ్దాదుకాదుకీ మరొకంత కాలానికి సాహిత్యాన్ని ఒక్కతాళు రింతారు. కాట్టి సంగీత సాహిత్యం ప్రవేశ్యతని మనం ఎంత త్వరగా సుగ్రంహ మంటే అంత మేలు. సుగ్రంహకోకుంటే ఆకళిలు ముందుకి సాగిపోతాయి. మనమే వెనకపడితాము. పద్మంలోని రాగం సాహిత్యాన్ని పట్టి ఈడిగిల వడు తున్న సంగీతం. దాన్ని ఒక్కతాళు రింతుండి అంటాను.

డీర్ల చిత్రశాలలోని కొన్ని చిత్రాలు

అందమైన ప్రకృతి : అగ్నిశర్వకాలు

— ఒక అద్భుత చిత్రశాలని బారీవర్ణచిత్రము —

— మారుని కుమార్తెలు —
 పింహళ వర్ణచిత్రము. చిత్రకారుడు : శ్రీ యస్. పి. నరసిమయ్య.

చీర రెళుల జాడీ
మొహెంజోదారోలో దొరికిన పట్టిపాత్ర

ముహెంజోదారో కళాక్షేత్రము
అర్ధశావారి శ్రవణం

వర్రిసబుల
మొహెంజోదారోలో దొరికిన శాస్త్రపరిమ

‘ప్రేమదైవము’

— విద్యారంభం దారితీయ చిత్రము. చిత్రకారుడు : శ్రీ బహుమల్లగోపాలకృష్ణ. —

తి ర స్కృ తి

[కథానిక]

= శ్రీ వినిశెట్టి శ్రీరామమూర్తి =

నా రామణదాసుగారింట్లో ఆ ఒక్కగాని ఒక్క కొడలూ కొడుకైన రమేశుడు ఏమాత్రం ఎచ్చలేదు. కాని ఈకంప్లెష్టిలో కమల అందరికారి కాదు. ముక్కుకన్నుతీరు బాగానే ఉన్నా, రంగుకు ప్రాముఖ్యమిచ్చే రమేశుడొక్కటే ఆమె రామణదాసు ఏమీ తృప్తిగా కనుపించలేదు.

అందులోనూ ఈసంవత్సరం వి. ఏ. పరీక్షకు కూతున్న రమేశుడు—విరుద్ధించేకొద్దీ—తల్లిదండ్రులు తన కెంతి అపకారం చేశారో ఆరగ వానికొచ్చింది. వీరికాస్త్రోత్తర్య ఆ అపకారానికి ఉపకారం చేయలేడు గాని, మరోవిధంగా అపకారంచేసి వృద్ధులయిన తల్లిదండ్రులను బాగా పెట్టే వర్ణ గానికి మాత్రం రాలేదు.

కల్యాణాలో పరీక్షలు అయిపోగానే ఇంటికి చేరుకున్న రమేశు, విరువవ్యయతో ఎదురుగా వచ్చిన కమలను చూచిపోయి, ఇంటివద్ద ఆట్రేకా లాన్ని కృతాచేయకుండా దనుకున్నాడు.

తల్లిదండ్రులు వేసిన కుళిప్రశ్నలకు సమాధానం యిచ్చి, భోజనం చేసినవారట మేలమోచుకు పోయి తన గదిలో కూర్చొని, ఏకాంత ప్రాంతం తెలిచాడు రమేశు.

కమల తన పనులు ముగించి, భర్తమొక్క ప్రకారమీక్షగ్రహణంకోసం మేలమోచుకు వెళ్లింది. త్రిప్రకం చురువుతోన్న రమేశుడు కమలకాక ఏమీ అపరాధాన్ని ఇవ్వబోగా, ఏకాంతవాసానికి భంగం కలిగించింది.

కుర్చీపొడవనంది లేచి, త్రిప్రకం ప్రాశురుహద పట్టి, తెల్లని కుండుకు పైన వేసుకొంటాన్న రమే శుడు—

“ఇంత ఎంతో ఎక్కడికి ప్రయాణం” అని అడిగింది కమల.

రమేశు సమాధానం ఇవ్వలేదు. ఆమెకేసి చూడనే లేదు. బహుగా ఒక అల్పకేసి తన దయాదాన భిక్ష కోసం అట్టుంచాచి అడిగింది దనే ఆలోచనకూడా అతనికి లేదేమో! వరచరా క్రిందికి దిగివెళ్లిపోయాడు.

తాను క్రితం చేసినదిగానీ, ప్రస్తుతం చేస్తోన్నది గాని భర్తరట్లు కేరం ఏమిటో ఆమెకు అర్థం కాలేదు. తన ప్రతిపక్షమేనూ మనోవృద్ధిగా మరోనూరు ప్రతి దించింపజేసుకుంది. ఎవ్వరూకూడా మోమువీచి చూప గల నేరం తానేమీ చేయవట్టుగా నిర్ధారించేసుకుంది. కాని తాను ఆపించినదాని! ప్రతిఫలంగా తిగవట్టుతి కిరం ఆమె అనూయకవ్యాదయంగా నాటుకుంది! తండు అనుకూలమూడా ఆమెకళ్లలోంచి క్రింద జారిపడినై.

“కమలా” అని అత్తగారైన మంగతాయి మేడ మెట్టెక్కుతూ పిలిచిన ఆ పిలుపు కమలకు ఈలోకంలో పట్టింట్లు చేసింది. తొందరగా పయలుకెంతుతో కళ్ళు గుళుమెరుకుంది. గదిచుట్టూదగ్గరగా వచ్చిన మంగతాయి—

“వా డెక్కడికి పోనున్నది?” అని అడిగింది.
 “నాతో వారేమీ చెప్పలేదు.”
 “నువ్వేమీ అడగలేదా?”
 “అడిగాను...” కమల మొగం పక్కకు తిప్పు కుంది.

కొడుకుయొక్క నడవడం మొదట్నుంచి గమనిస్తోన్న మంగతాయి తన పంకాయ నివృత్తి! మరోప్రశ్న

మేయనక్కలేమందానే గ్రహించుకొనిరిగి. నెమ్మదిగా ఆమె క్రిందకు దిగి వెళ్లిపోయింది.

పురుషులయొక్క మనోభావాలపట్ల ఉత్ప్రేక్షలకు స్థానం యిచ్చి 'ఏలాగై నా మగవారు' అనే గౌరవసంహారవా న్నధిష్ఠింప చేసిన కమలలాంటి స్త్రీలకు ఈలాంటి తిరస్కారకేరాలు తాకడం సహజమో; లేక అవమానాలు భరించగలిగిన సహనశ్యాన్ని సంపాదించి మంచనే పదార్థానికి వారు అద్దురాండ్రే అవుతారో; తెలుసుకోవడం కష్టం.

ఎన్నోరాత్రుల్లు మనస్సుకు ఉపవాసం చెప్పి నిగ్రహించుకున్న రమేశుడు ఆరాత్రి గడవడంబాదా గగనం కాశెడు.

తనకు తన తల్లి చెప్పిన విద్యుత్తగర్భప్రకారం కమల కేయనాగారాన్ని ప్రవేశించినకే భర్తపాదాలు ఒత్తడం, జీవనం లేవగానే ఆ పనిత్రపాదాలకు నమస్కరించడం— ఈ రెండుకార్యాలూ నిర్విఘ్నంగా జరగడంలో రమేశం ఏలాంటి అభ్యంతరమూ పెట్టలేదు.

ఉదయాన్నే కమల కులపికోటదగ్గరగా కలాపి చల్లుతోంది. దూరంగా నిలబడ్డ మంగతాయి అయిదు నిమిషాలపాటు కోడలిమొగం కేసి విమర్శనీయంగా చూసింది.

ఆమెమొగంలో సహనచ్ఛాయలు మధ్యగా విహవరేఖలుకూడా విస్తృతంగా విసిక్తున్నై.

"కమల!" కరుణాపూరితదృక్పథాలతో చూస్తూ పిలిచింది మంగతాయి.

పని పూర్తిఅయినవెంటనే చేతులు కుద్రంచేసుకొని, అత్తగారిదగ్గరగా వెళ్లి నిలిచింది కమల.

కోడలికిరాని ఆప్యాయంగా నిమిరుతూ— "ఈనేరం మేము చేపించే రిల్లీ! నువ్వు ఆంతర్యంలో నై నా నాణ్ణి కపించకు" అంది మంగతాయి.

ఆశ్చర్యంగా మంగతాయికేసి చూసింది కమల. ఆమెగల్లు నీటితో చెమ్మగిల్లాయి.

"వారిని కపించగల శక్తి నాకు లేదండీ. అలాంటి శక్తి నాలో వుంటే, అది సద్వినియోగం చేసుకొని,

వార్ని నావారిగా చేసుకునేవాణ్ణి" కమల యిక మించి మాట్లాడలేకపోయింది. అక్కడనుంచి వెళ్లిపోయింది.

సుగుణశాలినిఅయిన తన కోడలి దురవస్థకు మంగతాయి మనస్సులో చాలా కళగ చెందింది. తిన్నగా లేవ భర్త పూజగదిదగ్గరగా వెళ్లి గోడకు చేరి నిలిచి ఏవో ఆలోచనలు పాగిస్తోంది.

నారాయణదాసు పూజ పూర్తిచేసుకొని వెలుపలకు వచ్చేసరికి, ప్రశాంతమైన అర్ధనిద్రావీరకశీత్రాలు రెండూ మంగతాయిమీద పడ్డాయి.

"ఏం యిలా వచ్చావో?" అని అడిగాడు.

"రమేశునిమీద ఏం రావుండలేదు"

"ఎందువల్ల"

"కమలతో..." అని చెబుతూ ఆగి "మాట్లాట్టలేదు." అంది మంగతాయి.

ఇకమించి చెప్పనక్కలేమందానే, పరిస్థితిసంతా గ్రహించుకొనిగిగాడు. నారాయణదాసు ఆరుమాసాల క్రితం ఈలాంటి మాటే పివాడు విన్నాడు. కాని "దిన్నతనం" అనే సమర్థవాదోపాతల్ల, మరోనాడైనా దారికి వస్తాడనే నమ్మకంబల్ల నారాయణదాసు అనాజీవి మాట్లాడలేడు. ఆ విషయంకునీచి తీవ్రంగా ఆలోచించినూ లేదు. కాని యిప్పుడలా తిలస్థంగా ఉండాలన్నా ఉండగల కొరత ఏమీ కనిపించలేదు. ఇప్పటికేకూడా కమలపట్ల రమేశు సుమాఖుడుగా లేడని విన్న అతని హృదయం కొంతగా కంపించింది. ఆ భావాన్నిమాత్రం భాగ్యికి కళిక్తంచేయకుండా— ప్రకృతకంగా చూస్తూ—

"ఇక దారిలోకి రాడంటావా?" అన్నాడు.

"అనే యింతకాలం ఉడుకున్నాం" అందామె.

"ఎవం" అని వెంటనే సమాధానం యిచ్చాడు.

ప్రశాంతమైన అతని మొగంలో అశాంతి ఆక్రమించింది. కంటనే ఇలా అన్నాడు— "ఏమింది ఉడుకోగల సావకాశం లేదు" ఈమాట నెమ్మదిగా అందామనే అతని ప్రయత్నం. కాని ఉద్రిక్తంగా ధ్వనించింది.

మంగళాయ భయంగా స్వరాన్ని వెళ్ళుచేసి ముందుకు వంగి "వాళ్ళేం చేద్దామని" అని అడిగింది.

భాగ్యమనోగతాన్ని తెలుసుకున్న వాడిలా వ్యసంగా పీడారు నవ్వి— "వాకు తెలుసు. వాళ్ళేం బాధపెట్టను" అని, పట్టుబట్టి మార్పుకోడానికి వారాయణదాసు ప్రక్కగదిలోకి వెళ్ళాడు.

సావిత్రి కుర్చీమీద కూర్చుని, పోతనభాగవతాన్ని పఠిస్తోన్న వారాయణదాసుకు కొడుకు గది దాటివచ్చుతోన్న ఆడుగులచప్పకు వినిపించింది. తల పైకెత్తి "రమేకూ" అని పిలిచాడు.

రమేకు తండ్రిచిగ్గరగా నవ్వి నిలిచాడు.

"ఎక్కడికి వెళుతోంటి?"

"నగరంయింటికి"

"నిక్రమించి పోగల అనకాకంటూడా శివూ?... ఏమిటావని" ఆఖిమాట మొగం చిట్టించి అనగడంజో రమేకు చెంటనే సమాధానం యివ్వగల శక్తిని కోల్పోయాడు. కాని దైర్యంగానే నిలబడ్డాడు.

"నవ్వివదగ్గర్నుంచి మాస్తున్నా. ఒక్కరిమీదం కూడా ఇంటిదగ్గర గడపడం నీ కంఠ భారంగావుండే మిటా"

ఈమాట విన్నతర్వాత "మారుచేసిన ఘనకార్యంకల్ల" అని మనస్సులో మాత్రం ఆనకోగలిగాడు. కాని పేదల మెదపలేదు. మానంగానే ఉన్నాడు.

"అలా కూర్చో"

తప్పతక్కుచేసిన బడిల్లాడు ఆ తప్పకు ముద్దాగు గుర్తించేనన్నతర్వాత, ఆయన యివ్వతోయే తీక్షణతతో అనే ఆడుగుతో ముందుగా ఆ గురువుగారు చెప్పిన పనల్లా మంత్రమస్థుడుగా ఎలా చేసుకుంటున్నారో, ఇంకామించు రమేకుపరిస్థితికూడా ఆలాగే వుంది. కూర్చోడం మాత్రం తప్పలేదు.

"శుభ్ర ఆమెతో మాట్లాట్టలేమా"

"ఎవరితో"—ఏమీ తెలియనివాడిలా ముఖం గిమమార్చి ప్రశ్నించాడు రమేకు.

"ఎవరితోనా—" అని వారాయణదాసు బాధగా నవ్విక మీదట "కమలతో" అని దృఢంగా అన్నాడు.

"కమల చెప్పిందా?"

రమేకుఅన్న ఆమాట విని పుస్తకం పాతాత్తుగా మూసి, తల పైకెత్తి "ఆఖిమానం గల ఏ అవదీకూడా వా మొగుడు చూడడం లేదని ఆత్మీయులతోకూడా చెప్పకోలేదురా... చెవిటి" వారాయణదాసుగొంతు స్పటింతప్పి, అధిగ్గరలో నలకడం చూచిన రమేకుకు తండ్రిహృదయవేదన అర్థమైంది. తిరిగి సమాధానం చెప్పడంకూడా భయంగా తోచింది. తనంజో తండ్రి కళ్ళల్లో నీటితెరలు కనిపించాయి. శుక్లద్యుతంతో వారాయణదాసు "ఆమె చాలా యోగ్యురాలరా! యోగ్యతనేవాన్ని అర్థంచేసుకోలేని పనువుకు కట్ట చెట్టాను." అని తలవంచి పుస్తకాన్ని చూస్తూ "ఆ పాపం చుట్టుకోలేది ఏక్కాడు? నాకు" అని పుస్తకం తెరిచాడు. కళ్లు ముడిచాడు. గండు కన్నీటిచుక్కలు పుస్తకంమీద పడ్డం రమేకు గమనించాడు... ఏదో అనడానికి నోరు తెరిచాడు. చెంటనే వారాయణదాసు "చిన్నతనంలో పెళ్లిచేయడం మాది పారపాపే; కాని నువ్వితో పెద్దవాడినయి ఆమెలోలోపాలు ఏం కనిపెట్టావో చెప్పు" అని కుర్చీమీదనుంచి లేచాడు.

రమేకు తలవంచుకొని దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తున్నాడు.

"నక్రపరిశీలనవిషయంలో, ఒకరు చేసినదాని కన్నా మేము ఘనంగా చేసేవాళ్ళమని గప్పాలకొట్టడం దౌర్బల్యహృదయులకు చాలామందికి ఆలవాటు. కాని ఆబాధ్యతే వాళ్ళ తెలివైన పడిందంటే, మున్నమే అన్నంగా ద్రమించి, అనుభవించేటప్పుడు నాలకుకు చుక్క తగిలి అనంతరం మున్నంగా నిర్ధారణ చేసుకోగల వెలివి వాళ్ళకుంది" అని సుమ్యంవరకూపెల్లి చెనక్క తిరిగి "నకే! నువ్వెప్పుడు చెబుతోంది చక్రధరం యింటిక్కడూ? చక్రధరం నీ స్నేహితుడేగా— ఈ విషయంలో నీహితుడి నలవోకూడా పొందు" అని చెంటనే యింట్లోకి వెళ్లిపోయాడు వారాయణదాసు.

మెత్తనిస్థాన దిగిన మేకు బలవంతన తీసివేసి నంత లేలికపడింది రమేసుప్యదళం. కాని నున్న కున్నచోట చాంచే సహజమై బాధ మేకు ఉన్న పుటికన్నా గట్టిమైంది.

చక్రధరం, పురషోత్తం అనే అయిదవ శక్తి గ్రామంలో రమేసున్నీ పాము. తాను పెళ్ళి పురషోత్తం యింటికై నా, చెప్పింది మాత్రం చక్రధరం యింటికి ని. అందుకు కారణం లేకుండా పోయింది. పురషోత్తంలో ఆలోచనాశక్తి మృగ్యమనీ, చక్రధరం మాంచి యోగనా ప్రభావమనీ నార్యాదుగా దాసుకు నమ్మకమనే పంగతి రమేసుకు తెలుసు. చక్రధరం యింటికి తాను వెళ్ళడం అనేది తండ్రిపై నీ తప్పు కాదనే నిజం గ్రహించిన మీదట ఆ బద్ధాన్ని కూడా చెప్పగలిగాడు.

మంధగమనంతో తిన్నగా పురషోత్తం యింటికి బయల్దేరాడు రమేసు.

అసలు పురషోత్తం ఎవరో చెప్పాల్సిన అవసరం యిక్కడుంది.

రమేసుతో బాటు పురషోత్తం ఒక్కొక్కరి కులపరులకుండా నూకల్ ఫైల్ లో రహా వచ్చాడు. నూకల్ ఫైల్ పరిశీల్లో పలుకు పురషోత్తం పూర్ణామస్వారాన్ని పొందాడు. చదవగల అవకాశం యింకా ఉన్నా, పురషోత్తం తల్లి అజ్ఞానాత్రం కాలేదు. ఆమె విభవ ఇంటి ర్యాగ్రిమ నిర్వహించగల అవసరం పురషోత్తం మీద పడింది. ఆ రోజుల్లోగీ రమేసు కాలేజీలో కాలి పెట్టాడు.

ఇంతకూ ఆర్యగృహరమై విషయం పురషోత్తం కెళ్లని రమేసు యిప్పటికీ కూడా అనుకుంటూనే ఉంటాడు. రమేసు కలఃత్రాలో ఉండిగానే పురషోత్తం పెళ్ళయింది. కెళ్ల యితిర్యాకరమేకానికీ పురషోత్తం ఈవిధంగా ఉత్తరం రాకాడు: "మిత్రులను అహ్వించగల అవకాశం కాజేసిన నా కెళ్లింన్నందుంది నేను చాలా చింతిస్తున్నాను. ప్రేమతిమేలు లక్ష్మి. చూడ్డానికి నా నుస్సాగితం"

దేని నుంచి నూనపుడు ఎక్కువగా చింతన చేస్తూ వుంటావో, ఆ ప్రస్తావన చేప్పవో, ప్రధమ స్త్రీ

జీవితం చేసి చెప్తూ, కళ్ళు నొప్పి తెప్పడం సహజం!

ఆ ఉత్తరానికి కళ్లు వప్ప తెప్పన్నాడే పురుషోత్తం పెళ్లి లిరించి, కట్టుకున్న యిల్లాని నురించి ఊహించుకొని దృష్టిగా నిర్మించుకొన్నాడు రమేసు.

ఇంత తొందలో పెళ్లి కావడానికి ఏదో కారణం ఉండి ఉంటుందనీ, అట్టి బహుళా తో భాగ్యకన్న నల్లగా ఉండవచ్చుననీ, లేదా ఎర్రగా బుర్రగా పున్నా, ఏ కాలో కన్నో లాట్ట అయివుంటుందనీ, ఆ సంగతి తన మిత్రుడు ను రించుకుండా కట్టం దబ్బు కోసం కాలిబాద్రి ఉంటావనీ నిర్ణయించి వచ్చాడు.

కాని రమేసు శక్తి గ్రామం, చేరుకున్న తర్వాత పురషోత్తం యింటికి వెళ్లి ప్రత్యక్షంగా లక్ష్మిని చూచింది మీదట తన నిర్ణయాలన్నీ నిమిత్తకారణంగా అయిపోయినాయి. లక్ష్మి సహజ లక్ష్మి సహజం. ఆమె చిలికి చూపుతూ, చిరువ్వు వెదబాలా, శ్వేత కర్ణ పు శరీర చావు కూ రమేసుని ఎక్కువగా ఆకర్షించాయి.

చెలగు ముందు చీకటి కున్నంత క్షణాలకాన్ని లక్ష్మి సుగ్రహ, కమల సుగ్రహ పుష్టిం దుకొన్నాడు రమేసు. మిత్రునితో కాలక్షేపానికి న్నా, లక్ష్మి నంద ర్కం కోసం రమేసు ప్రతిరోజూ పురషోత్తం యింటికి హాజరువుతూ వుంటాడు.

అలానే ఈ కథ కూడా తండ్రి చరచిన వ్యవయం పై చరుపులనూ, నాటి బాధనూ అమెద్యవమాత్రం గా మరచిపోగలవో నమ్మకంతో పురషోత్తం యింటికి చేరుకున్నాడు రమేసు.

రికొసం పురషోత్తం ఎదురు చూస్తున్నట్లుగా లేదు. కృగతో కుమలతోన్న మనోబాధను మధ్య పెట్టే ప్రయత్నంలో ఉన్నట్లుగా అతని వైఖరి చెబు తోంది. రమేసు వచ్చిన అతికిడి విన్న మీదట తల పై కెత్తి "లేట్ చేకావే?" అన్నాడు. ఆ మాటలో జీవం లేదు. కళ్ళలో కాంతి లేదు. కాని రమేసు అవేమీ గమనించలేదు. పక్కగా ఉన్న ప్రేమ కర్పిని కలిగి ఎదురుకులాగి, దాని మీద బరువుగా కూర్చుని "మానాన్న గారితో మాట్లాడుకూతుండేవం నల్ల ఆర్యమైంది." అని ముక్తపరిగా సమాధానం

చప్పి, గదివైపు చూస్తూ “కాసిన్ని మందిసిట్లు తెప్పించరా భాయి” అన్నాడు.

అలా అడగడం, పురుషోత్తం యింట్లోకి అడ్డుచేయడం, లక్ష్మి మందిసిట్లు తీసుకరావడం, గ్లాసు అందుకుంటూ రమేశం లక్ష్మిమొక్క అందాన్ని ఒక్కసారి కల్లారా పరికించడం ప్రతిరోజూ జరిగేవని. కాని అలా డిలా జరగలేదు.

పురుషోత్తం నువ్వుంటేనే చూస్తూ “అమ్మ! రమేశానికి మందిసిట్లు...” అని పిలిచాడు.

రమేశానికి దాహం తగ్గింది. లక్ష్మికి అర్థమయ్యే యకపోడానికి కారణం ఏమిటో వెతికడానికి ప్రారంభించాడు. “వొడిసగారికి క్యాశాయల్ లీజమిట్రా” అని అడిగాడు.

రమేశానికన్నా పురుషోత్తం ఒకటిరెండేళ్లు పెద్ద అంచేత లక్ష్మిని వొడిసగారి వరసతో పిలుస్తాడు.

పురుషోత్తంనుండి సమాధానం రాలేదు.

పురుషోత్తంకిల్లి సుబ్బమ్మ మందిసిట్లు తీసుకొచ్చి రమేశానికి అందికేసింది. ఆమెమొగంలో దైన్యతలు కనిపిస్తున్నాయి.

“పిన్నిగారూ, నీరసంగా కనపిస్తున్నారేం” అని ఎంతో చనువుగా ప్రశ్నించాడు రమేశం.

అడిగినంత త్వరగా ఆమె సమాధానం ఈయలేదు. వెమ్మడిగా గ్లాసు అందుకొంటూ—“కోడలు ఎలావుంది బాబూ” అనిమాత్రం అడిగింది.

అడిగిన మాటకూ, ఇచ్చిన సమాధానానికీ అద్యం తలవరకూ ఏమీ సంబంధం లేదు. రమేశం ఆశ్చర్యంగా ఒక్కసారి తల వైకెత్తి, ఆమెఅంతర్యాన్ని గ్రహించినవాడులా పొడిగా నవ్వి “ఎలావుండడమేమిటి, నల్లగావుంది” అని వెంటనే సమాధానం యిచ్చి, తల మంచుకొని “నాకోపిల్లామాత్రం లేదు” అన్నాడు. అతని కంకంలో ప్రస్ఫుటాన్ని స్పృశించేట్లు కప్పేసినాయి.

అమాటలతో పురుషోత్తం వాతావృత్తంగా తల వైకెత్తి, అనుమానంగా రమేశంకేసి చూశాడు.

సుబ్బమ్మ గట్టిగా నిట్టార్చి “నాకోడల్లా ఏ కోడలు వుండదు... ఉండకూడదని భగవంతుణ్ణి

ప్రార్థిస్తున్నాను” అని ఆమె అక్కడ్నించి వెళ్లిపోయింది.

రమేశం అగవ్యస్థితిలో పడ్డాడు. తానన్న మాట ఆ తల్లికొడుకులను సంకల్పిపరచగలదని అతని నమ్మకం. కాని సుబ్బమ్మ అన్నమాటల్లో అర్థమేమిటో రమేశానికి గ్రాహ్యంకాలేదు.

“జిల్లో ఏమన్నా పుకారుగా వుండేమిట్రా” అంటూ రహస్యంగా అడిగే భంగిమలో అడిగాడు. ఆపురుషోత్తంకళ్లలో నీటితెరలు కనిపిస్తున్నాయి.

రమేశంమనస్సు కాస్త తలపటాయించింది. ఆశ్చర్యంగా అతనికేసి చూస్తూ “ఏమిటి నవ్వుకేసి” అన్నాడు.

వెంటనే పురుషోత్తం శుష్కస్వరంతో “కష్టాల్లో స్నేహితుణ్ణి గేలిచేయడం ఎవరు శేర్పారా” అని అనడంలో పురుషోత్తంకళ్లు రెండు జలపూరితమయ్యాయి.

రమేశం కుర్చీమీదనుంచి ఎదరకు వంగి అతని చేతులు పట్టుకొని “యథార్థంరా! నాకేం తెలిదు. అదేమిటో నాతో చెప్పవూ” అని ప్రాధేయతగా అడిగాడు.

అమాటతో పురుషోత్తం రమేశానికి ఏమీతెలియలేదనే నిర్ణయానికి వచ్చాడు. బారే కళ్లనీళ్లను తుడుచుకొని “ఇవ్వంలేనిభర్తతో కాపురంచేయలేకలక్ష్మి వెళ్లిపోయింది” అని నిరాశగా అరచేతులు ఎదరకు త్రిప్పి వెంగగా చూస్తున్నాడు.

రమేశం వెంటనే ఏపళ్లు కేయాలో అతనికి తట్టలేదు. ఆనందిన నోటితో పురుషోత్తంమొగంకేసి చూస్తూ అలానే ఉండిపోయాడు.

“ఆమె అందకత్తె. కేను కాదనను. కాని ఆ అందం నాచేతిలోపడి మరీనం కాక ముందే అపని చేయలేక పోయిందీ” పురుషోత్తం అలా చెప్పడంలో రమేశం తేరుకున్నాడు. “ఏంపసి” అని అడిగాడు.

“ఆ రామారావుతో లేచిపోవడమనే పని”

రమేశంవృద్ధయంలో పికాచాలు నృత్యంచేస్తున్నాయి. సున్నితమైన అతని పెద్దదువై తాళం తప్ప

కుండా భరతవాగ్ధ్యం చేసి పాదాలు ఉద్ధృతంగా ఆడుకున్నాయి. ఆశ్రంగల కంఠస్వరతో "హేనడ మెందు కొచ్చింది" అని అడిగాడు రమేశం.

ఈసారి పురుషోత్తం కళ్ళనుండి ధారగా ప్రవహిస్తోంది కన్నీరు. రోదనస్వరంతో యిలా అన్నాడు-

"ఆమె ఎప్పుడో రామారావును ప్రేమించింది. అస్తి లేదని వాళ్ళ తల్లిదండ్రులు దాన్నిచ్చి వాకు కట్టబెట్టారట. ఈనాడు కన్ను తెరిచి వాడితో ఆర్ధరాత్రివేళ లేచిపోయింది" అంటూ వాలు కుర్చీలో హఠాత్తుగా తలను వెనకకు ఆడుచుకొని, కళ్ళను రెండుచేతులతో కప్పకొని నుదిల్లి చంటిపిల్లలులా ఏడుస్తున్నాడు.

రమేశానికి ఇంకా నమ్మకం చిక్కలేదు. ఆమె అందాన్ని చూచి ఓవ్వలేక ఎవరో ఈ అపవాదాను వేశారని అతని అపోహ. ఆసంశయంతోనే "ఇది నమ్మడానికి పిల్లని మాట; వాడితో పోయినట్లుగా నీ కెవరు చెప్పారు" అని అడిగాడు.

పురుషోత్తం లేచి "రా! లోపలికి" అంటూ రమేశం చేయిపట్టుకొని లోపలకు తీసుకెళ్ళాడు.

తాను కాశీలో ఉండగా ఎప్పుడో పురుషోత్తానికి పిచ్చికుక్కరచిఉండి ఉంటుందనీ, దాని యధేచ్ఛ హఠాత్తుగా ఈ నాడు వీడికి అంకురించి ఉంటుందనీ ఆలోచిస్తూనే పురుషోత్తం పడకగది చేరుకున్నాడు.

తలదించుకొనింద బాగర్రపరచిన ఓకెల్లటి చీటి తీసి పురుషోత్తం రమేశం చేతులో పెట్టాడు. అఉత్తరం రమేశంచదివినమోదట - పురుషోత్తానికి పిచ్చిఎక్కలేదనీ, చెప్పే మాటలన్నీ సత్యమనీ నమ్మగలిగాడు.

సుబ్బమ్మకూడా అక్కడికే వచ్చింది. రమేశాన్ని చూస్తూ "అంతా విన్నావుకదూ" అంది.

తలను బరువుగా, క్రిందకు చూస్తూ, వూపాడు.

"నవ్వుకూడా నాణ్ణలాంటివాడవు కాబట్టి చెబుకున్నా. మానాడి కేం నవ్వలేదు. నాలుగువేల

రూపాయలు కట్టుంయిచ్చారు. రెండువేలరూపాయల వస్తువులకో పరారయింది. మిగిలినది ఇక రెండువేల"

ఆమెనిగ్గుచూసికీ, ఆపదలో ఆదాయవ్యయాల సమర్థనకూ రమేశం ఆశ్చర్యపోయాడు. అనుమానంగా ఆమెకేసి చూస్తూ "మరి ఈమచ్చ మాఫుకోడం" అని అడిగాడు.

ఆమె ఓమారు ధైర్యంగా నవ్వి "నుగవాడికి మనవుజారిందనే మచ్చ పెద్ద లెక్కలోనిది కాదు. ఆసంగతి ఆడవాళ్ళ విషయంలో చెప్పవ్వ" అంది.

పురుషోత్తంకేసి చూచాడు రమేశం. అంతవరకూ కిటికీలోనుంచి కూశ్యంకేసి చూస్తున్న పురుషోత్తం వెంటనే దృష్టిమార్చి "నీజం! మా అమ్మ చెప్పింది ముమ్మాటికీ నీజంరా! నేనుకూడా నీలాంటి ఆదృష్ట వంతుడు కావడానికి ప్రయత్నంచేస్తా" అని అక్కడి నుంచి నెమ్మదిగా సావిట్లొకే వెళ్ళిపోయాడు.

"అంటే?" అని తనలో తాను తర్కించుకున్నాడు రమేశం. ఆమాతే, ఎదురుగాఉన్న సుబ్బమ్మకేసి చూస్తూ "అంటే" అని అడగలేకుండా వుండలేక పోయాడు.

"కమలలాంటి కోడలిని నేనుకూడా పొందిన్నాడు నాజన్మ తరిస్తుంది రమేశూ!...నవ్వు ధన్య డేవు కాబట్టి అలాంటి భాగ్యం సంపాదించుకోగలిగావు..." అని సుబ్బమ్మ గవదాటింది. పురుషోత్తాన్ని వీడలేక వీడలేక వీడి రమేశం ఆనాడు యింటికి వెళ్ళాడు.

మరునాడు మంగళాయ నారాయణదాసుపూజా మందిరందగ్గరకు వచ్చి "కమలమొగం ఈ వేళ కళకల్లాడుతోంది. ఆల్బాయిన్ లంటు 'కమలా' అనే పిలుపు రాత్రే విన్నాను." అంది.

వెంటనే నారాయణదాసు ఆర్ధనిమిలితనే త్రాలో భార్యకేసి చూస్తూ "ఆత్మసౌందర్యం గల ఆడవాళ్ళు భర్తలను ఆకర్షించుకోవడంలో ఆలస్యం చేస్తారేమో" అన్నాడు ఆధ్యాత్మిక భావలో, తృప్తిగా నిట్టూరుస్తూ.

రత్నం

శక్తి వాడుక రోడ్డు క్షేత్రం
మిడిగురిపి ఉద్ధృత—అంగీకరి
వెల్తుకో శరీరంపై అరగరియ్యుతు.
శక్తి పెద్దమీ పొడిగా వుంటును.

అతిమృదువైనది!

మీ శాశ్వతమైన మెదిలి దర్శనమేనకు ఇలా
పెత్తదనం యిస్తుంది. పరిశుభ్రంగా లేని.
రియ్యవలె చక్కాన్ని కయోడుచేస్తుంది. దర్శనం
మౌనంగా, పారిపోయినట్లు చెయ్యదు.

మెసూరు
శాండల్ సోప్

బి టా కే ఫిన్

(తలనొప్పి టిల్లులు)

అన్ని నొప్పిలను, జ్వరములను కుదుర్చును.
తలనొప్పి, పంటినొప్పి, కాయనొప్పి, నిద్ర
లేకుండుట, కీళ్లనొప్పిలు, మలేరియా, ప్రత్యేక
బహిష్కృత్యాన్ని, అలసట, వగైరా అన్నిటికి
గ్యారంటీగా పనిచేయును. వాడు కొను
చునది పొట్టుములో నెండును.

పొట్టుం 3 బిల్లులు 1 అణా.

బి టా లా క్సు

చాక్లెట్ ఖేదిగిల్లులు.

సుఖవరచ నామధము

ఇవి సుఖ విరచనము కలిగించి మలబద్ధమును
పోగొట్టి మంచి జీర్ణ శక్తి నిచ్చును. పొట్టుం
2 టిల్లులు 1 అణా.

అన్ని చోట్ల దొరుకును.

Stockists: M/S DADHA & Co.,
P. T. Madras.

Manufactured by
BOMBAY TABLET MFG. CO.,
P. O. Box 2092, BOMBAY. 2

స్వర్ణోత్సవ - ఆగమనసందర్భం

పండిత డి.గోపాలచక్రవర్తి జీవమృతము

ఏబదియేండ్లుగా ప్రజాలోక
మనకు అమూల్య సేవ చేయుచు,
ప్రజల ఆరోగ్యమును పెంపొం
దించుచు, అనంద సంతృప్తిలను
కల్పించి, ప్రజానారంజకమైన
దని జ్ఞాపించుటకు గర్వించు
చున్నాము.

ఆయుర్వేదశ్రమం. ఎమెడ
అ నగర్. మద్రాసు.